

T. C.

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ORTAOKUL ANA DİLİ DERS KİTAPLARININ
TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR UNSURLARI BAKIMINDAN
İNCELENMESİ: TÜRKİYE - KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ**

MEHMET HAN KARAMAN

15741004

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. ALİ FUAT ARICI

İSTANBUL

2019

T.C.

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ORTAOKUL ANA DİLİ DERS KİTAPLARININ
TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR UNSURLARI BAKIMINDAN
İNCELENMESİ: TÜRKİYE - KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ**

MEHMET HAN KARAMAN

15741004

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: **14.05.2019**

Tezin Savunulduğu Tarih: **17.05.2019**

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ali Fuat ARICI

Jüri Üyeleri : Doç.Dr. Eyüp SALLABAŞ

Doç.Dr. Bekir İNCE

**İSTANBUL
NİSAN, 2019**

ÖZ

ORTAOKUL ANA DİLİ DERS KİTAPLARININ TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR UNSURLARI BAKIMINDAN İNCELENMESİ VE KARŞILAŞTIRILMASI TÜRKİYE-KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ

MEHMET HAN KARAMAN

Nisan, 2019

Yapılan bu çalışmada Türkiye’de ve Kazakistan’da ortaokullarda okutulan dil ve anlatım kitaplarında ‘‘Türk Dünyası Kültür Unsurları’’na yer verilip verilmediği incelenmiştir.

Kitap karşılaştırmaları yapılmadan önce Türk dünyası kavramı, Türk dünyasının sınırları, Türkçe konuşan toplulukların sayıları ve ülkelere göre dağılımı hakkında ayrıntılı bilgiler verilerek Türk dünyasının hem Türkiye için hem de diğer dünya devletleri açısından önemi açıklanmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise bu tez çalışmasının diğer bir kısmı olan kültür, Türk kültürü, kültür-dil ilişkisi hakkında ayrıntılı bir biçimde bilgi verilmiş eğitim-öğretim; ders kitabının eğitim öğretimdeki yeri hakkında bazı açıklamalar yapılmıştır. Son olarak iki ülke örneğinde yapılan kitap karşılaştırmaları görsellerle, Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan çevirilerle ve kitaplarda yer alan malzemelerle bazı tespitlerde bulunulmuştur. Sonuç kısmında ise Türkiye’deki ortaokullarda okutulan dil ve anlatım kitaplarında ‘Türk Dünyası Kültür Unsurları’na çok az yer verildiği tespit edilmiştir. Türk Dünyasının ne kadar önemli olduğunu ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerin çok daha güçlü ve sağlıklı olması için atılacak adımların öncelikle eğitim alanında olması gerektiği belirtilerek tez çalışması sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, SSCB, Türkistan, Kültürel Unsurlar, Ders Kitapları.

ABSTRACT

ANALYSIS OF SECONDARY SCHOOL LANGUAGE BOOKS ACCORDING TO TURKISH WORLD CULTURAL ELEMENTS; EXAMPLE OF TURKEY AND KAZAKHSTAN

MEHMET HAN KARAMAN

Nisan, 2019

We analyzed in our study whether “Turkish World cultural elements” take place in secondary school language books of Turkey and Kazakhstan or not. We tried to explain the concepts of Turkish World, its borders, number of communities that speak Turkish and detailed information about their position according to countries in order to explain the importance of Turkish World both for Turkey and other countries in the World. We tried to give short information about culture, Turkish Culture, the relationship between culture and language in the next part of the study.

We had given information about education and the importance of the book in it before we compared the books. Lastly we supported the comparisons with visual elements, translations from Kazakh Turkish to Turkey Turkish, elements from the books and completed the part with some assessments. We expressed in the conclusion that ‘Turkish World cultural elements’ are rarely mentioned in the secondary school language books of Turkey. We completed our study by stating that Turkish World is very important for us; first and most important step should be taken in education to strengthen the bond between us and them.

Key Word: Turkish World, USSR, Turkestan, Cultural Elements, Lesson Books.

ÖN SÖZ

Şehit Öğretmenler Aybüke Yalçın ve Necmettin Yılmaz'ın Aziz Hatıralarına...

İnsan sosyal bir varlıktır ve yakın çevresinden başlayarak ihtiyaç duyduğu herkes ile çeşitli ilişkiler geliştirir. Ülkeler de insanlara benzer, başka ülkelerle iletişim kurarak varlığını sürdürür.

Fransız İhtilâli imparatorlukların parçalanmasına neden oldu ve böylece 20. yüzyıldan itibaren ulus devletler tarih sahnesinde yer almaya başladı. Ülkeler her ne kadar ulus devlet olma yolunda ilerleseler de her ülke başta yakın komşuları olmak üzere birçok ülke ile sosyo-ekonomik ilişkiler kurar. Bu ilişki inanç, soy ve kültürel yakınlık bağlamında olduğu gibi bazen de ekonomik ve benzeri stratejik çıkarlar üzerine olabilir.

Geçen yüzyılda ülkeler birçok alanda birlikte gelecek kurmak için çeşitli ortaklıklar kurdular. Bunlardan en önemlileri; Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, Bağımsız Devletler Topluluğu, Arap Devletler Ligi gibi benzeri yapılarıdır. Ülkeler birbirleri ile olan ilişkilerini daha da güçlendirmek amacıyla çeşitli araçlar kullanmaktadırlar. Bunların başında; din, soy ve kültürel bağlar gelmektedir. Türkiye bir imparatorluk vârisi olmakla birlikte derin bir geçmişi ve etkisi sınırlarının çok ötesinde olan bir devlettir. Aynı zamanda gelecek on yıllarda kendisine Cumhuriyetin 100. Yılı 2023 ve Türklerin Anadolu'ya kitleler halinde geliş tarihinin 1.000 Yılı 2071 gibi hedefler koymuş iddialı bir devlet olarak hem bölgesinde hem de dünyada etkili olmaya çalışmaktadır. Türkiye'nin kendisine hedef olarak koyduğu noktalara ulaşabilmesi için elindeki potansiyeli en iyi şekilde değerlendirmesi gerekir. Türkiye'nin elinde bulundurduğu en önemli potansiyel ise kuşkusuz kendi etki alanı içinde yer alan 'Türk Dünyası' coğrafyasıdır.

1980'lerin sonunda Sovyetler Birliğinde yaşanan bazı gelişmeler, Türkiye'nin Türk dünyasına olan ilgisini artırmıştır. 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliğinin tamamen dağılıp bağımsız Türk cumhuriyetlerinin kurulması ile de 'Türk Dünyası' kavramı yeniden Türkiye'nin gündemine girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti; Sovyetler Birliğinden kopan Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Yeni kurulan bu ülkelere eğitim ve ekonomi alanında birçok destek vermiştir ve bu desteği hâlâ sürdürmektedir. Türkiye'nin; Türkçe konuşan ülkeler ve topluluklara

yönelik çalışmalarının daha verimli ve daha sonuç alıcı olması için eğitim-öğretim başlığında daha etkili çalışmalar yapması oldukça önemlidir.

Tez çalışmam süresince bana destek olan bana akademik dünyanın kapılarını açan başta tez danışmanım Prof. Dr. Ali Fuat ARICI, Türkçe Eğitimi Bölümündeki değerli hocalarım, Kazakistan'daki kitaplara ulaşmamı sağlayan Hasan NALBANT ve İneş ŞAKANNOVA, Kazak Türkçesinden Türkiye Türkçesine çeviri konusunda bana yardımcı olan Ziyade KALMATOVA, Türkçe Hazırlık Bölümünde okuyan öğrencim Salim BAKBERGENOV ve Alina ANDİROVA'ya, tez yazım aşamasında bana teknik anlamda yardımcı olan Hurşit Han KARAMAN'a teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul; Mayıs, 2019

Mehmet Han Karaman

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xvi

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu	1
1.2. Problem Cümlesi	2
1.3. Alt Problemler	2
1.4. Tezin Amacı.....	3
1.5. Tezin Önemi	4
1.6. Varsayımlar	4
1.7. Tez Çalışmasının Sınırlılıkları	4

2. TÜRK DÜNYASI KAVRAMI

2.1. Türk Adının Anlamı	5
2.1.1. Türk Dünyasının Sınırları	8
2.1.2. Türk Dünyasını Oluşturan Ülkeler ve Türkçe Konuşan Topluluklar ...	10
2.1.3. Türk Dilinin Farklı Kolları	11
2.1.4. Türk Dili Konuşan Topluluklar ve Sayıları	12
2.1.5. Türk Dünyasının Önemi	15
2.1. 6. Türk Dünyası ile İlgili Bazı Sosyo-Ekonomik Veriler	20
2.1.7. Kazakistan ve Kazaklar	21
2.1.8. Kazak Adının Anlamı	21
2.1.9. Kazakların Tarih Sahnesine Çıkışı	22
2.1.10. Kazakistan'ın Coğrafi Özellikleri	24
2.1.11. Kazakistan da Eğitim Öğretim	27
2.1.12. Kazak Türkçesi	28
2.1.13. Kazak Türk Edebiyatı	30

2.2. Dil – Kültür – Türk Kültürü ve Türk Dünyası Kültür Unsurları	
2.2.1. Dil Nedir?	33
2.2.2. Kültür Nedir?.....	34
2.2.3. Dil Kültür İlişkisi	40
2.2.4. Kültürü Oluşturan Unsurlar ve Türk Kültürü Unsurları	42
2.2.5. Türk Dünyası Kültür Unsurları	44
2.2.6. Türk Dünyası Kültür Mirası ve Doğal Parkları	44
2.2.7. Unesco Dünya Miras Listesine Giren Türk Dünyası Kültür Varlıkları	46
2.2.8. Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Mirasları	47
2.2.9. Unesco'ya Aday Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Mirası	49
2.3. Eğitim	51
2.3.1. Öğretim	54
2.3.2. Ders Kitapları	54
3. YÖNTEM	
3.1. Araştırma Modeli	58
3.2. Evren ve Örneklem	59
3.3. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi	63
4. BULGULAR VE YORUM	
4.1. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 5. Sınıf	66
4.1.1. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 5. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları Bulgular.....	67
4.1.1.2. Görsel Düzeyde Bulgular	67
4.1.1.3. Metin Düzeyinde Bulgular	76
4.1.1.4. Paragraf-Cümle Düzeyinde Bulgular	77
4.1.1.5. Açıklama Düzeyinde Bulgular	80

4.2. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 5. Sınıf	81
4.2.1. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 5. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları	
Bulgular	81
4.2.1.2. Görsel Düzeyde Bulgular	80
4.2.1.3. Metin Düzeyinde Bulgular	83
4.2.1.4. Paragraf-Cümle Düzeyinde Bulgular	94
4.2.1.5. Açıklama Düzeyinde Bulgular	97
4.3. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 6. Sınıf	97
4.3.1. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 6. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları	
Bulgular	97
4.3.1.2. Paragraf-Cümle Düzeyinde Bulgular	98
4.4. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 6. Sınıf	98
4.4.1. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 6. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları	
Bulgular	99
4.4.1.2. Görsel Düzeyde Bulgular	100
4.4.1.3. Metin Düzeyinde Bulgular	101
4.4.1.4. Paragraf-Cümle Düzeyinde Bulgular	107
4.4.1.5. Açıklama Düzeyinde Bulgular	109
4.5. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 7. Sınıf	115
4.6. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 7. Sınıf	116
4.6.1. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 7. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları	
Bulgular	116
4.6.1.2. Görsel Düzeyde Bulgular	116
4.6.1.3. Metin Düzeyinde Bulgular	117
4.6.1.4. Paragraf-Cümle Düzeyinde Bulgular	126
4.6.1.5. Açıklama Düzeyinde Bulgular	126
4.7. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 8. Sınıf	124
4.7.1. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 8. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları	
Bulgular	132
4.7.1.2. Görsel Düzeyde Bulgular	132
4.7.1.3. Metin Düzeyinde Bulgular	133
4.8. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 8. Sınıf	135
4.8.1. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 8. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları	
Bulgular	135

6.8.1.2. Görsel Düzeyde Bulgular	135
4.8.1.3. Metin Düzeyinde Bulgular	136
4.8.1.4. Paragraf-Cümle Düzeyinde Bulgular	144
4.8.1.5. Açıklama Düzeyinde Bulgular	148
5. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER	152
KAYNAKLAR	167
EKLER	173
ÖZ GEÇMİŞ	175

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Bir Milyonun Üzerindeki Türkçe Konuşan Topluluklar.....	12
Tablo 2: Bir Milyonun Altında Türkçe Konuşan Topluluklar.....	12
Tablo 3: Yüz Binin Altında Türkçe Konuşan Topluluklar.....	13
Tablo 4: On Binin Altında Türkçe Konuşan Topluluklar.....	13
Tablo 5: Türkçenin Konuşulduğu Ülkeler ve Türkçe Konuşanların Bu Ülkelerdeki Sayıları.....	14
Tablo 6: Türk Dünyası Ülkelerinin Ekonomik Göstergeleri	19
Tablo 7: Kazakistan Nüfusunun Kentlere Göre Dağılımı	24
Tablo 8: Kazakistan Nüfusunun Etnik Yapısı	25
Tablo 9: Alfabe Örnekleri	28
Tablo 10: 5. Sınıf Haftalık Ders Programı Türkiye Örneği	64
Tablo 11: 5. Sınıf Haftalık Ders Programı Kazakistan Örneği	64
Tablo 12: 6. Sınıf Haftalık Ders Programı Türkiye Örneği	65
Tablo 13: 6. Sınıf Haftalık Ders Programı Kazakistan Örneği	65
Tablo 14: 7. Sınıf Haftalık Ders Programı Türkiye Örneği	65
Tablo 15: 7. Sınıf Haftalık Ders Programı Kazakistan Örneği	65
Tablo 16: 8. Sınıf Haftalık Ders Programı Türkiye Örneği	66
Tablo 17: 8. Sınıf Haftalık Ders Programı Kazakistan Örneği	66
Tablo 18: 5. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (TR)	81
Tablo 19: 5. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (KZ)	97
Tablo 20: 6. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (TR)	99
Tablo 21: 6. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (KZ)	115
Tablo 22: 7. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (TR)	116
Tablo 23: 7. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (KZ)	132
Tablo 24: 8. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (TR)	133
Tablo 25: 8. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (KZ)	151

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Türk Dünyası Haritası	8
Şekil 2: Kazakistan Haritası	19
Şekil 3: Aşık Oyunu	67
Şekil 4: Güney Kazakistan’da Çocuk Oyunları.....	69
Şekil 5: Nasrettin Hoca	69
Şekil 6: Türk Büyükleri	70
Şekil 7: Kâşgarlı Mahmud	70
Şekil 8: Divânu Lügati’t- Türk	70
Şekil 9: Kuş evleri ve Sadaka Taşları	71
Şekil 10: Piri Reis’in Dünya Haritası	71
Şekil 11: Türk Enstrümanları	72
Şekil 12: Farabi	72
Şekil 13: Dede Korkut	73
Şekil 14: Çadır	74
Şekil 15: Cirit	74
Şekil 16: Nasrettin Hoca	75
Şekil 17: Boğaç Han	75
Şekil 18: Nasrettin Hoca	76
Şekil 19: Anadolu’da Türk-İslam Bilginleri	76
Şekil 20: Divânu Lügati’t- Türk	77
Şekil 21: Kuş evleri ve Sadaka Taşları	77
Şekil 22: Türk Enstrümanları	77
Şekil 23: Ak Sakal	78
Şekil 24: Türk Kültüründe At.....	78
Şekil 25: Cirit	78
Şekil 26: Aşık Oyunu	78
Şekil 27: Piri Reis’in Dünya Haritası	79
Şekil 28: Farabi	79
Şekil 29: Yaylı Kopuz ve Dombıra	82
Şekil 30: Kökpar	83
Şekil 31: On İki Hayvanlı Türk Takvimi	84
Şekil 32: Kaşgarlı’nın Eserinde Geçen Kelimeler.....	85

Şekil 33: Boynuz Oyunu	86
Şekil 34: Yaz ve Kışın Sohbeti	87
Şekil 35: Dede Korkut	88
Şekil 36: Yılların Önemi	89
Şekil 37: Kaşgarlı Mahmut'tan Günümüze Gelen Sözler	90
Şekil 38: Farabi'nin Hayatı	91
Şekil 39: Korkut Ata Kimdir?	91
Şekil 40: Farabi Hakkında Bir Hikaye	92
Şekil 41: Müziğin Gücü	93
Şekil 42: Kazak Dili ve Türk Dili.....	94
Şekil 43: Farabi	94
Şekil 44: Sözcüklerin Anlamı.....	95
Şekil 45: Kaşgarlı'nın Eserinde Adı Geçen Yemekler.....	96
Şekil 46: Türkî.....	97
Şekil 47: Bizimki Türkçe Sevdası	98
Şekil 48: Köktürk Bengü Taşları.....	100
Şekil 49: Tomiris	100
Şekil 50: Köktürk Bengü Taşları	101
Şekil 51: Altın Adam	101
Şekil 52: Alaca Han Kümbeti	102
Şekil 53: Kök Türk Kağanlığı	103
Şekil 54: Nasrettin Hoca/Kırk Yamalı Çizme	104
Şekil 55: Nasrettin Hoca.....	105
Şekil 56: Türkistan Şiiri	105
Şekil 57: Dede Korkut	106
Şekil 58: Hoca Ahmet Yesevi	107
Şekil 59: İstanbul-Türkiye.....	108
Şekil 60: Türk Düşünce Adamları.....	108
Şekil 61: Çok Dillilik.....	109
Şekil 62: Köktürk Bengü Taşları	109
Şekil 63: Köktürk Bengü Taşları	110
Şekil 64: Eski Türk Yazılı Eserleri.....	110
Şekil 65: Köktürk Bengü Taşları	111
Şekil 66: Köktürk Bengü Taşları	111

Şekil 67: Köktürk Bengü Taşları.....	112
Şekil 68: Eski Türk Yazılı Eserleri.....	112
Şekil 69: Köktürk Bengü Taşları.....	113
Şekil 70: Köktürk Bengü Taşları	113
Şekil 71: Kaşgarlı Mahmut	114
Şekil 72: Yenisey Özeni Şögen Oyunu	117
Şekil 73: Tonyukuk	117
Şekil 74: Jamakulu Beybars	118
Şekil 75: Taş Kolyedeki Yazı.....	120
Şekil 76: Kaşgarlı Mahmut Ne Diyor?	120
Şekil 77: Nasrettin Hoca.....	121
Şekil 78: Şögen Oyunu.....	122
Şekil 79: Ebu Nasır El Farabi.....	124
Şekil 80: Eski Türk Yazısı.....	125
Şekil 81: Farabi.....	126
Şekil 82: Köktürk Bengü Taşları.....	127
Şekil 83: Köktürk Bengü Taşları.....	127
Şekil 84: Köktürk Bengü Taşları.....	128
Şekil 85: Köktürk Bengü Taşları.....	128
Şekil 86: Köktürk Bengü Taşları.....	129
Şekil 87: Köktürk Bengü Taşları.....	129
Şekil 88: Köktürk Bengü Taşları.....	130
Şekil 89: Köktürk Bengü Taşları.....	131
Şekil 90: Köktürk Bengü Taşları.....	131
Şekil 91: Nasrettin Hoca.....	132
Şekil 92: Ergenekon Destanı	133
Şekil 93: Ergenekon Destanı	134
Şekil 94: Hun ve Sakalara Ait Eşyalar	135
Şekil 95: Türk'ün Kırk Canı.....	136
Şekil 96: Hunların Hayat Tarzı.....	137
Şekil 97: Geçmişteki Edebi Eserler.....	138
Şekil 98: Mutluluğun Merkezi Vatan	139
Şekil 99: Kiyasbayın Hesabı	140
Şekil 100: Bir Göçebe Hikayesi	141

Şekil 101: Öz Vatanın Büyük Milliyeti.....	142
Şekil 102: Kaşgarlı Mahmut ve Türklere Verilen Nitelikler.....	143
Şekil 103: Marğulan'ın Eserleri	144
Şekil 104: Kaşgarlı Mahmut.....	145
Şekil 105: Türk Padişahı Afrasiyap.....	145
Şekil 106: Sözcüklerin Kökenleri.....	147
Şekil 107: Köktürk Bengü Taşları.....	148
Şekil 108: Eski Türkçe Yazılı Eserler	149
Şekil 109: Köktürk Bengü Taşları.....	150
Şekil 110: Köktürk Bengü Taşları.....	150

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DLT	: Dîvanû Lugâti't Türk
Ed.	: Editör
KM	: Kâşgarlı Mahmud
Nu	: Numara
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TC.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDAV	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKHV	: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TÜRKSOY	: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
TÜRK KENEŞİ	: Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Bu bölümde; araştırmaya konu olan problem durumu açıklanmış, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmanın varsayımları sınırlılıkları yer almaktadır.

1.1. Problem Durumu

Ders kitapları, eğitim-öğretim çalışmalarında en çok kullanılan araçların başında gelmektedir. Eğitim-öğretim çalışmalarında belirlenen hedeflere ulaşmada ders kitaplarının rolü büyüktür. İnsanlık tarihine bakıldığında bilginin en kolay derlenip toplanması, saklanması ve ulaştırılması kitaplar aracılığıyla olmuştur. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte her ne kadar kitle iletişim araçları artsa da kitap her zamanki önemini korumaktadır. Ders kitaplarının diğer önemli tarafı ise ülkelerin gelecek inşa etmesi konusunda önemli bir araç olmalarıdır.

Türkiye açısından 21. yüzyılın en önemli tarihî olaylarından birisi Sovyetler Birliği'nin tamamen dağılıp beş bağımsız Türk devletinin siyasî sahaya çıkması ve onlarca Türk soylu halkın daha özgür bir ortam yakalamış olmasıdır denilebilir. Bu gelişme sayesinde Türkiye ile Türk dünyası arasındaki en büyük engel ortadan kalkmış ve Türk halkları için tarihî bir fırsat doğmuştur. Bu fırsatı değerlendirmek için atılacak ilk adımlar da eğitim-öğretim aracılığı ile kültür alanında yapılacak çalışmalardır.

Yapılan bu tez çalışmasında Türkiye ve Kazakistan örneğinde Ortaokul Ana Dili Ders kitaplarında Türk Dünyası Kültür Unsurlarına ne kadar yer verildiği araştırılmıştır. Türkiye'de ortaokullarda okutulan ana dili ders kitaplarında Türk dünyası ile ilgili kitapların arka kısmında bir 'Türk Dünyası Haritası'na yer verildiği ve çok az sayıda Türk dünyası ile ilgili kültür unsurlarına değinildiği görülmüştür ve böylece bu tez çalışmasının ana fikri ortaya çıkmıştır. Ayrıca her iki ülke örneğinde yapılan karşılaştırmada Türk dünyasına olan bakış açısında kitaplar arasında ortak bir yaklaşımın bulunulmadığı da tespit edilmiştir.

1.2. Problem Cümlesi

Türkiye-Kazakistan örneğinde ortaokul ana dili ders kitaplarında Türk dünyası kültür unsurlarına yer verilmiş midir?

1.3. Alt Problemler

1. Ortaokul ana dili ders kitaplarında tespit edilen alan Türk dünyası kültür unsurları hangi düzeylerde verilmiştir?
2. Araştırmaya konu olan 8 ana dili ders kitabında Türk dünyası kültür unsurlarına hiç yer verilmeyen ders kitabı var mıdır?
3. İki ülke örneğinde ortaokul ana dili ders kitaplarının karşılaştırılması sonucunda hangi ders kitaplarında Türk dünyası kültür unsurlarına daha çok yer verilmiştir?
4. Her iki ülke örneğinde incelen ve karşılaştırılan ana dili ders kitaplarında Türk dünyası kültür unsurlarına yönelik ortak bir bakış açısı var mıdır?

1.4. Tezin Amacı

Bu tez çalışmasının amacı; Türkiye- Kazakistan örneğinde 5-6-7-8.sınıf ana dili ders kitaplarında Türk dünyası kültür unsurlarına metin-paragraf-cümle-açıklama düzeyinde ve görsel unsurlar bakımından yer verilip verilmediğini tespit etmek aynı zamanda bir karşılaştırma yapmak, bu karşılaştırma sonucunda tespit edilen eksikliklerin önümüzdeki yıllarda hazırlanıp okutulacak kitaplarda giderilmesi için salık vermek ve kültürlerarası etkileşimde eğitim-öğretim aracılığı ile ders kitaplarının yeri önemi hakkında bilgi vermektir. Türk Dünyası kavramı ile adlandırılan siyasî-kültürel coğrafyanın geçmişten bugüne kadar ürettiği tüm değerleri, Türkiye'nin geleceğini inşa edecek ortaokul öğrencilerine öğretilmesi amacıyla gelecek yıllarda yapılacak olan eğitim-öğretim planlamaları için yeni bir bakış açısı kazandırmaktır.

1.5. Tezin Önemi

Günümüzde dünyada ülkeler birbirleriyle birçok alanda çeşitli ilişkiler kurmakta ve bu ilişkileri daha da ileri götürerek siyasî birlikler oluşturmaktadırlar ve böylece daha az güç harcayarak daha çok sonuç almaktadırlar. Bu sayede ekonomi-eğitim- sağlık- ulaşım gibi birçok alanda büyük mesafeler kat etmektedirler. Bu oluşumları ise daha

çok dil-din-kültür gibi ortaklıklar üzerinden geliştirmektedirler. Bu bağlamda Türkiye’ye bakıldığında ise Türkiye’nin sınırları dışındaki etki alanı tam anlamıyla Türkiye’nin tarihî ve coğrafi yapısının getirmiş olduğu doğal bir güçten başka bir şey olmadığı görülür. Bu doğal gücü, Türkiye’nin kullanması ise Türkiye’nin hakkı hatta tarihi bir görevidir. Elbette bu gücü en etkili kullanmanın yolu ise eğitim ve öğretimden geçmektedir. Türkiye’nin geleceğine yön verecek genç nesillerin her konuda olduğu gibi Türk dünyası konusunda da yeterli düzeyde bilgi sahibi olması gerekmektedir. Yapılan bu tez çalışması ile ortaokullarda okuyan öğrencilere “Türk Dünyası’na yönelik farkındalık oluşturmak” amaçlanmıştır.

2009 yılında kurulan Türk Keneşi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi)¹ 2012 yılında Azerbaycan’da gerçekleştirmiş olduğu toplantıda Keneş üyesi ülkelerin katılımıyla kültür ve eğitim alanında ortak bir proje üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Bu proje devlet başkanlarının da onayını almıştır.

“Bu projenin maksadı, öncelikle hazırlanacak ders kitapları vasıtasıyla ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere ortak Türk tarihi ve bilinci aşlamak; bunu yaparken gençlere bütün Türk dünyasını kucaklayacak tarzda tarih mirası ve kültür eserlerini öğretmek ve Türklerin uygarlığa yaptığı katkıların yeni kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.”²

Hazırlanan bu tez çalışması ile Türk Keneşinin eğitim ve kültür alanında atacağı adımların birbiriyle örtüşmesi bu tez çalışmasının önemli bir yanını oluşturmaktadır.

Bu tez çalışmasında kaynak taraması yapılırken bu çalışmaya bazı noktalarda benzer birkaç tez çalışmasına tespit edilmiştir; yalnız bu çalışma haricindeki çalışmalar sadece Türkiye’deki müfredatın Türk dünyası açısından incelenmesi veya Türkiye-Kazakistan eğitim sistemlerinin karşılaştırılması yoluyla yapılan çalışmalardı. Bu yapılan çalışma gibi Türk Dünyasının herhangi bir ülkesindeki okutulan ders kitaplarıyla bir karşılaştırma yapılmamış olması da bu tez çalışmasının önemini ortaya koymaktadır.

¹ <http://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>

² Darhan Kydyrali, “Ortak Tarih Bilincine Doğru”, **Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı-1**, (Ankara 2013), Sayı 53, s.302

1.6. Varsayımlar

Bu tez çalışmasının dayandığı temel varsayımlar şunlardır:

Türkiye’de ortaokullarda okutulan 5-6-7-8. Ana Dili Ders Kitaplarında Türk Dünyası Kültür Unsurları’na yeterli düzeyde yer verilmemiştir; Kazakistan’da ortaokullarda okutulan 5-6-7-8. Ana Dili Ders Kitaplarında ise Türk Dünyası Kültür Unsurları’na Türkiye’deki dil ve anlatım kitaplarına göre daha fazla yer verilmiştir yalnız ortak bir bakış açısı bulunmamaktadır. Kazakistan’da okutulan dil ve anlatım kitaplarında yer alan Türk Dünyası Kültür Unsurları daha çok Kazakistan tarihi ile ilişkilendirilmiştir ve Kazak milli kimliğini inşa etmek amacı söz konusudur. Ayrıca tez çalışmasında yapılmış olan kaynak taraması sonucunda elde edilen bilgi ve bulguların, araştırma konusu hakkında yeterli düzeyde olduğu varsayılmıştır. Aynı şekilde örneklem olarak seçilen kitapların da evreni yeterli düzeyde temsil etmekte olduğu varsayılmıştır.

1.7. Tez Çalışmasının Sınırlılıkları

Böyle bir araştırmayı yapabilmek için hem Kazakistan’ın hem de Türkiye’nin eğitim sistemi, ders kitapları, basım-yayın örnekleri üzerinde ciddi bir şekilde araştırma yapmak gerekmektedir. Çalışmanın Türkiye örneğinde eğitim sistemi, ders kitapları, vb. unsurlar hakkında bilgi toplamak daha kolayken aynı şey Kazakistan örneği için çok geçerli değildir. Öncelikle dil- çeviri sorunu, ulaşım ve materyal eksikliği gibi zorluklarla karşılaşmıştır. Bu nedenle bu tez çalışması 5-6-7-8. sınıf ders kitaplarındaki metinlerde veya görsellerde çalışmaya örnek teşkil edecek unsurlarla sınırlandırılmıştır

2. TÜRK DÜNYASI KAVRAMI

Bu bölümde yapılan çalışmanın altyapısını oluşturan temel kavramlar şunlardır; Türk dünyası, Türk dünyası kültür unsurları, dil-kültür, eğitim-öğretim ve ders kitapları hakkında ayrıntılı bir şekilde belge tarama yoluyla elde edilen bilgilerdir.

2.1. Türk Adının Anlamı

Türk dünyası hakkında bilgi vermek için öncelikle Türk kavramının açıklanması sonrasında ise kısaca Türk tarihi hakkında bilgi verilmesi gerekir. Türk Dil Kurumu, Türk ve Türklük kavramları için şu tanımları yapmaktadır:

“Türk: 1. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk ve bu halktan olan kimse. 2. Asya ve Doğu Avrupa’da yaşayan, Türkçenin çeşitli lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse.

Türklük: 1. Türk olma durumu. 2. Türklerin getirdiği topluluk.”³

Türk adının daha geniş tanımını ise Nevzat Özkan şöyle yapmıştır:

“Türk adı, ilk dönemlerde belirli bir topluluğun kavmi ismi olarak değil, siyasî mensubiyeti belirleyen bir kelime olarak kullanılmıştır. İlk defa Göktürklerde bir devlet adı olmuş ve devletin bütün tebaasına Türk denmiştir. Daha sonra Türk adı Türk soyundan gelenlerin milli adı haline gelmiş ve kaynaklara bu anlamıyla geçmiştir. Türkçe yazılmış belgelerde ilk olarak Orhun Yazıtlarında görülen Türk adı, Çinceye Tu-ki-yu, Tibetçeye Du-rug-gu, Hintçeye Turukha veya Turuşka Macarcaya Török, Rusçaya Tork veya Torki, Arapçaya Türk ve çokluk şekliyle Etrak, Farsçaya Tork, İngilizceye Turk ve Turkish, Fransızcaya Turc veya Turque, Almancaya Türke şeklinde geçmiştir.

Türk sözünün anlamının açıklanması konusunda birçok görüş bulunmaktadır. Türk adının ‘türemek’ fiilinden çıktığı: türeli, kanun ve nizam sahibi anlamına geldiği: olgunluk çağı veya güçlü, kuvvetli anlamlarında kullanıldığı ileri sürülmüştür. Bazı

³ Büyük Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu Yayınları**, 1998 Ankara, s.2226-2227.

batılı araştırmacılar, Türk adını terk sözünden veya tolga anlamına gelen tugula ve Farsça targ sözlerinden getirmeye çalışmışlardır.

Tevrat kaynaklı bir rivayete göre Hz. Nuh'un üç oğlundan Yafes'in oğullarından birinin adı Türktür. İran'a yani Zend- Avestaya dayanan bir başka rivayete göre Türk adı, dünyayı oğulları arasında paylaştıran Feridu'nun Türk ve Çin ülkelerini bağışladığı oğlu Tur ve Turacın ardından gelmektedir. Bazı kaynaklarda ise Türk adının hakanlar sülalesi Aşinaoğullarının ünvanı olduğu ve daha sonra diğer Türk topluluklar tarafından da benimsendiği söylenmektedir"⁴

Türk kavramını, Tuncer Baykara ise şöyle açıklamaktadır:

“Türk adı, günümüzde belirli karakteristikler gösteren milletin, devletin ve nihayet insanların ortak ismidir. ‘Türk’ adı şimdilik bilgilerimize göre, ancak 7. Yüzyıla gitmektedir. 540’larda varlıklarını gösteren ve 552 tarihinde, bağımsız bir siyasi güç olarak varlıklarını belli eden devlet, Çinlilerce ‘Tu-küe’ diye kaydedilmiştir. Bu devleti bizzat kendi hakanları ‘Türk’ kimi zaman da ‘Kök Türk’ olarak zikretmektedirler.”⁵

Kâşgarlı Mahmud ise 1074 yılında tamamladığı sanılan Dîvânu Lugâtî't Türk adlı eserinde Türkler hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Türkler kökende yirmi boydur. Tümünün soyu, Tanrı'ın selamı üzerine olsun Nuh oğlu Yafes oğlu Türk'e dayanır- bu Tanrı'nın selamı üzerine olsun İbrahim oğlu İshak oğlu Esav oğlu Ruma (soyuna) benzer. Her boy kollara yarılmıştır ki bunların sayısını sadece Allah bilir. Ben yalnızca büyük kavimlerin adlarını söylecek ve küçükleri buna katmayacağım”⁶

Türklük biliminin kurucusu olarak bilinen Kâşgarlı Mahmud yaklaşık bin yıl önce yazmış olduğu kitabında Türklerin farklı kollara dağıldığını ve bu kolların her birini tanıtanın çok güç olduğunu belirtmiştir. Bu zorluk, günümüzde Türklük biliminin başlıca sorunlarından biridir. Bu yüzden Türklerin tarihi coğrafyası hakkında kesin bir bilgi vermek mümkün değildir. Jean –Poul Roux da bu görüşü destekler nitelikte bir açıklama yaparak şu bilgileri verir:

⁴ Nevzat Özkan, **Türk Dünyası Nüfus Sosyal Yapı Dil Edebiyat** (Kayseri:Geçit Yayınları 1997),s.5.

⁵ Tuncer Baykara, **Türk Kültürü** (İstanbul:IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005),s.41.

⁶ Kaşgarlı Mahmud, **Divânû lugâtî't Türk**, Haz: Fuat Bozkurt (İstanbul:Eğitim Kitabevi Yayınları 2012) s.29.

“Türkler bilinmeyen bir tarihte Avrasya’nın kuzey bölgelerinde, daha kesin bir deyişle bu bölgelerin en uç doğu noktalarında ortaya çıkmışlardır. Buralarda dimdik göğe yükselen gövdeleriyle kozalaklı çamların doldurduğu, alabildiğine uzanan sonsuz ve muazzam alanlar olarak Sibiryâ ormanları bulunur. Her tarafı sularla çevrili, dağların kestiği ve aylar boyu kar altında kalan bu ormanlar sessizlik ve yalnızlıkla doludur.”⁷

Nevzat Köseoğlu Türk tarihi ve coğrafyası hakkında şu bilgileri verir:

“Türk tarihi hakkında kazılara dayanan bilgiler, bizi M.Ö.4 ile 5 bin yıllarına kadar çıkarmaktadır. Ancak bu arkeolojik buluntular, kültürel gelişmeler hakkında fikir vermekle birlikte siyasi oluşmalar üzerinde yorum yapmak için yeterli olmamaktadır. Bazı Çin vakayinameleri M.Ö. 1776 yılından itibaren kuzeylerindeki bozkır hükümdarlarından bahsederler. Bunların Türk devletleri olduğu genellikle kabul edilmekle beraber haklarında açık ve yeterli bilgilere ulaşılamamıştır.

Bilinen ilk Türk siyasi teşkilatlanması, M.Ö. 8. Yüzyılda, merkezi Orta Tanrı dağında olan ve Çin hududundan Avrupa uçlarına kadar uzanan saha üzerinde hakim bulunan Sakalar devletidir. İlk yurdun, yazılı kaynaklardan öğrenilebilen tarihi, M.Ö. 625 -623 yılları arasında cereyan eden Sakalarla ilgili olaylarla başlar. Hareket kabiliyeti yüksek atlı birliklere dayanan Saka hâkimiyeti, bu geniş coğrafyadaki dağınık boylar üzerinde gevşek bir bağ olarak devam eder.

Türklerin tarihe doğduğu coğrafya, Tanrı dağlarının Batı ve Kuzey yamaçlarından Aral gölüne doğru yayılan geniş Orta Asya sahasıdır. İlk yurt olarak anılan bu bölge, Aral gölü ile Altay ve Tanrı Dağları arasında kalan ve Balkaş gölünü de içine alan büyük üçgen olarak tarif edilir. Bölgenin açık denizlerle irtibatı yoktur. Deniz seviyesinden çok yüksekte bozkır ve ovalar hakimdir. Tanrı dağlarının yüksekliği güneyde 7.300 metreyi bulur. Batıya doğru gelindikçe dağlar küçülür. Ceyhun ve Seyhun nehirleri Aral gölüne dökülür. Kuzeyde İrtiş nehri ve kolları vardır. Yenisey ve Selenga ırmakları Baykal gölüne akar. Tarım nehri Karakurum dağlarından doğar. Bu geniş coğrafyada çeşitli iklimler görülebilmekle beraber genellikle serttir ve yağışları azdır.”⁸

⁷ Jean- Paul Roux, **Türklerin Tarihi Pasifikten Akdeniz’e 2000 Yıl** (İstanbul: Kabalcı Yayınevi 2004) s. 50.

⁸ Nevzat Köseoğlu, **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler** (İstanbul: Ötüken Neşriyat 1997)s.26.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Türkler son derece hareketli olup çok geniş coğrafyalarda sayısız siyasî oluşumlar kurmuş bir millettir. Türk tarihi hakkında birbirinden farklı görüşler mevcuttur. Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, Türkler hakkındaki değerlendirmeleri ise şöyledir:

“Büyük ve haysiyetli bir millet olan Türklerin tarihi insanlık kadar eskidir. Osmanlılar ve Selçuklulardan önce de Türkler, dünyanın dört bucağında devletler, imparatorluklar vücuda getirmişlerdir. Nerede bir Türk devleti batmış ise, bunun yıkıntıları üzerinde daima yeni devletler kurmuşlardır. Şimdi de böyle bir tarihi an gelmiş çatmıştır. Osmanlı devleti çökmüştür, fakat tarihi zincir kopmayacaktır.”⁹

2.1.1. Türk Dünyasının Sınırları

Genel olarak Türklük ve Türk tarihi hakkında bilgi verildikten sonra günümüzde Türk Dünyasının sınırları ve coğrafi özellikleri hakkında da bazı bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Şekil 1 : Türk Dünyası Haritası

İstanbul: MEB Yayınları, 2017 Ortaokul Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı, s.254 .

⁹ Bekir Sıtkı Baykal, Atatürk ve Tarih, Belleten, xxxv/140 (Ankara 1971), 539. Akt. Yusuf Halaçoğlu, **Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi 1**, Ankara 2002, Edit. Hasan Celal Güzel- Ali Birinci

“Türk Dünyası, yeryüzü üzerinde, Ekvatora göre Kuzey yarım küresinde, baş meridyene göre ise Doğu yarım küresinde yer almaktadır. Matematik konum olarak, yaklaşık 20 derece doğu (Balkanlar), 90 derece doğu (Turfan Havzası) boylamları ile 35 derece Kuzey (K.K.T.C), 55 derece Kuzey (Kazakistan) enlemleri arasında, kabaca bir dikdörtgeni oluşturur. Dikdörtgenin eni 70 boylam derecesine eşit olarak, 280 dakikalık (4 saat 40 dakika) bir zaman dilimine tekabül eder. Kuzey- Güney doğrultusundaki boy farkı ise 20 enlem derecesidir ki 2.220 kilometrelik bir mesafedir. Türk Dünyası, dünya platformundaki coğrafi konumu, batıdan doğuya Adriyatik Denizinden Doğu Türkistan’da Turfan Havzasına, kuzeyden güneye Kazan ve Sibirya düzlüklerinden Kıbrıs adasına kadar çok geniş bir dikdörtgeni oluşturuyor. Bu alan, Avrasya’nın tam merkezine tekabül eder. Bu geniş alan içinde, bugün için sekiz bağımsız ve çok sayıda yarı bağımsız ya da bağımlı Türk ülkeleri bulunuyor. Bağımsız sekiz ülkenin toplam yüz ölçümleri 4.899.178 kilometre kareyi buluyor. Bu değere Doğu Türkistan (1.646.900 kilometre kare) ve Rusya Federasyonu içindeki diğer özerk Türk Cumhuriyetlerinin yüz ölçümleri (3,8 milyon metre kare) de ilave edilirse, Türk ülkelerinin yüzölçümü 10,4 milyon kilometre kareyi bulur. Öte yandan dünya üzerinde Türklerin yaşadığı diğer alanlar da hesaba katılırsa, Türk Dünyasının genel toplam yüz ölçümü 12 milyon kilometre kareyi aşar. Bu da Avrupa kıtasının yüz ölçümünden hayli fazladır. Yüz ölçümü itibari ile en büyük ülke Kazakistan (2.717.300 kilometre kare) dir. Özel konumu itibari ile Türk Dünyası; Asya kıtasının orta ve güneybatısında adeta eski kara kütlelerinin tam ortasında yer almaktadır. Okyanuslara bağlantısı, batıda Türkiye üzerinden Karadeniz, Ege ve Akdeniz aracılığı ile olmakta ve Atlas Okyanusu bağlantılı deniz yolu ulaşımı yapılmaktadır. Türk ülkeleri birbirleri ile kara sınırı ile bağlantılı olduğundan, kara ulaşımı kolaylığına sahiptir. Öte yandan Türk Dünyası, Asya-Avrupa-Afrika ülkeleri arasındaki hava yolu bağlantısını sağladığından büyük bir önemi vardır. Türk Dünyası bir bütün olarak; kuzeyden Rusya Federasyonu, doğuda Çin, güneyden Pakistan, Afganistan ve İran, güneybatıdan Arap ülkeleri ve batıdan ise Avrupa ülkeleri ile sınırlıdır. Türk ülkeleri ise birbiriyle sınırı bulunmaktadır. Ancak Türkiye- Nahçıvan ile diğer Türk ülkeleri, Ermenistan toprakları ile kesintiye uğramaktadır. Türk ülkelerinin tamamı, orta enlemlerde yani orta kuşakta yer almaktadır. Bu itibarla tropikal ve kutup iklimleri görülmez. İklim şartları bakımından tarım ve hayvancılığa elverişli topraklara

sahiptir. İnsan hayatı için çok iyi bir ortam oluşturan Türk dünyası toprakları, öteden beri köklü kültür ve medeniyetlerin kurulmasına yol açmıştır.”¹⁰

Türk Dünyasının tanımını Ertuğrul Yaman ise şöyle yapmaktadır:

“Bu kavramla etnik birliktelik yanında, kültürel yakınlıklar da kastedilmektedir. Türk dünyası kavramının içeriğinde, siyasi planda herhangi bir birliktelik yoktur. Türk Dünyasının sınırları çizilirken, genel olarak ‘Adriyatik’ten Çin Seddi’ne şeklinde oldukça geniş bir alandan söz edilir. Bu kavramın sınırlarını belirli adlarla nitelemek, bir hayli zor görünmektedir. Türk dünyasının kapsamı, coğrafi sınırların ötesinde, tarihi etki alanlarıyla birlikte çok daha geniştir.”¹¹

2.1.2. Türk Dünyasını Oluşturan Ülkeler Türkçe Konuşan Topluluklar

Bugün dünyanın yer altı ve yer üstü zenginlikler bakımından son derece zengin olan geniş topraklar üzerine yayılmış olan Türk devletleri ve Türk topluluklarını Ahat Andican şu şekilde sınıflandırmıştır:

“Günümüzde geçerli dünya dengeleri göz önüne alındığında kendi iç dinamikleri ve gelecekte muhtemelen ortaya çıkabilecek siyasi değişikliklerin değerlendirme bütünlüğü bakımından Türk Dünyası 3 ana gruba ayrılabilir:

1- Balkanlar, Kıbrıs, Kerkük gibi eski Osmanlı toprakları olan bölgelerde yaşayan Türkler ve bunların merkezinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti.

2- Sovyetler Birliği bünyesinde bulunan Türkler. Bunlar da iki ana gruba ayrılabilir.

A- Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan gibi Türk Cumhuriyetleri.

B- Rus Federasyonu bünyesinde yer alan otonom muhtar bölgeler ve Kırım.

3- Çin işgali altında kalan Doğu Türkistan, İran ve Afganistan sınırları içerisinde yaşayan Türkler.”¹²

Türklerin çok geniş bir alanda yaşamaları, gittikleri her yeri etkilemeleri ve gittikleri her yerden etkilenmelerinin sonucunda Türk dili de kendi içinde farklı kollara

¹⁰ Ramazan Özey, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği** (İstanbul: Aktif Yayınevi 2002) s. 150-151.

¹¹ Ertuğrul Yaman, **Gaspıralı İsmail ve Türkçede Birlik** (Ankara: Akçağ Yayınları 2015) s. 9.

¹² Ahat Andican, **Değişim Sürecinde Türk Dünyası** (Emre Yayınları, tarih ve basım yeri belirtilmemiş) s. 128.

ayrılmıştır. Türk dilinin bugünkü farklı kollarını Ahmet Bican Ercilasun şu şekilde belirtmiştir:

2.1.3. Türk Dili'nin Farklı Kolları

“A. BATI TÜRKÇESİ (GÜNEY- BATI TÜRKÇESİ)

1. Türkiye Türkçesi
2. Gagavuz Türkçesi
3. Azerbaycan Türkçesi
4. Türkmen Türkçesi

B. KUZEY –DOĞU TÜRKÇESİ (DOĞU TÜRKÇESİ)

1. Özbek Türkçesi
2. Uygur Türkçesi
3. Kazak Türkçesi
4. Kırgız Türkçesi
5. Kazan Türkçesi
6. Başkurt Türkçesi
7. Kırım Türkçesi
8. Nogay Türkçesi
9. Karaçay Türkçesi
10. Malkar Türkçesi
11. Kumuk Türkçesi
12. Altay Türkçesi
13. Hakas Türkçesi
14. Tuva Türkçesi”¹³

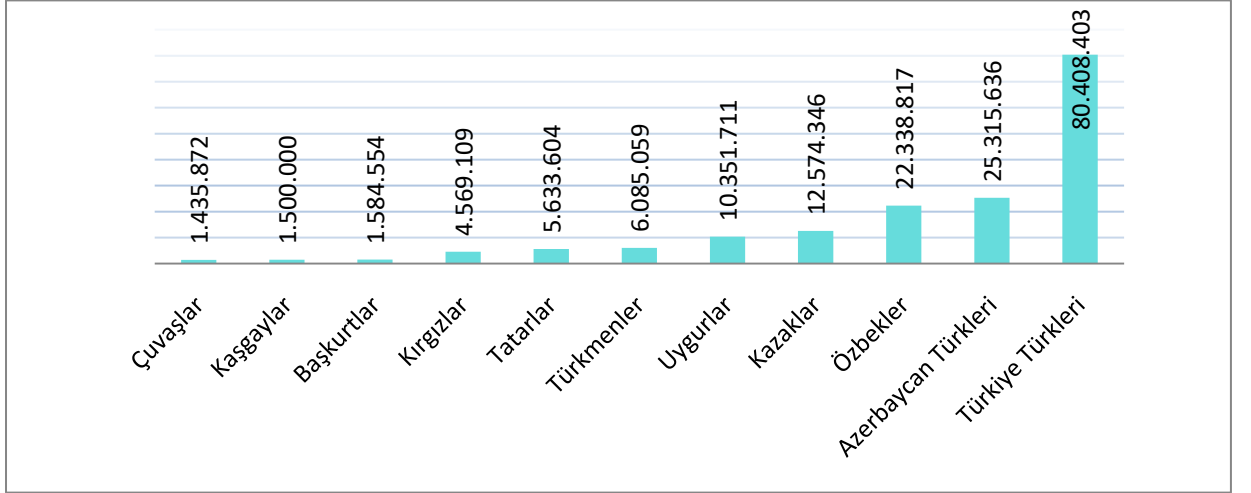
Yukarıda, Türk Dünyasının hangi ülkelerden oluştuğu belirtilmiştir. Ayrıca Türk dilinin bugünkü farklı kolları hakkında bilgi verilmiştir. Elbette Türk varlığı bu

¹³ Ahmet Bican Ercilasun, **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, (Akçağ Yayınları:Ankara, 2011) s.49.

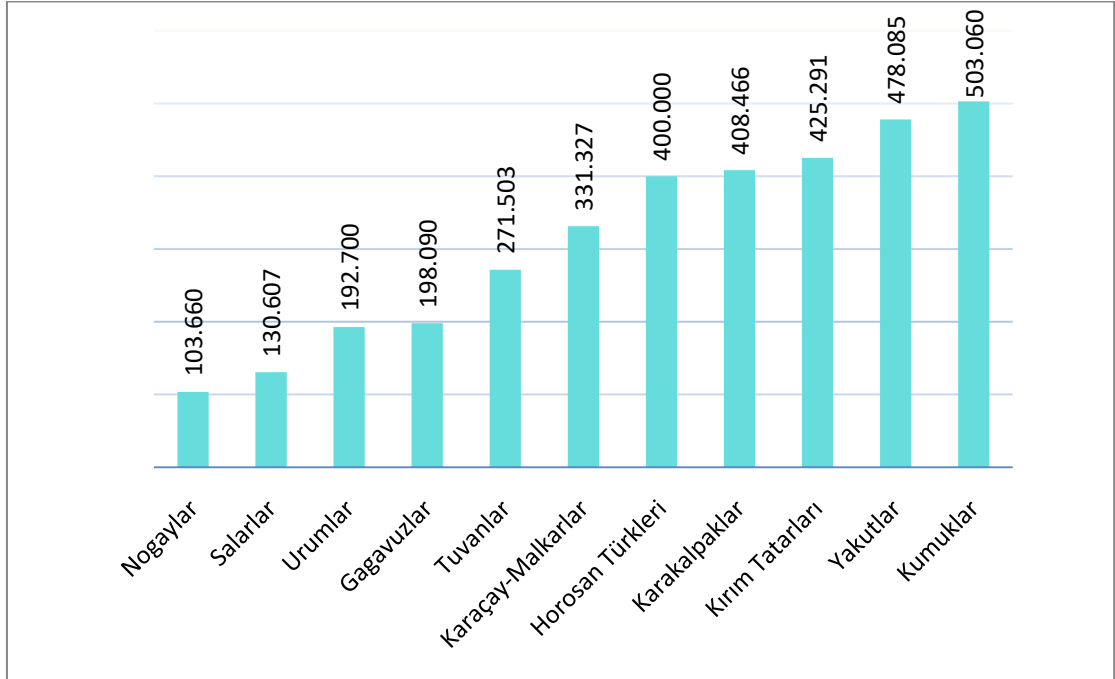
ülkelerle sınırlı değildir. Türk toplulukları dünyanın çeşitli yerlerinde hayat sürmektedirler. Türkçe konuşan toplumların adlarını sayılarını ülkelere göre dağılımını bir grafik ile gösterilmesi:

2.1.4. Türk Dili Konuşan Topluluklar ve Sayıları

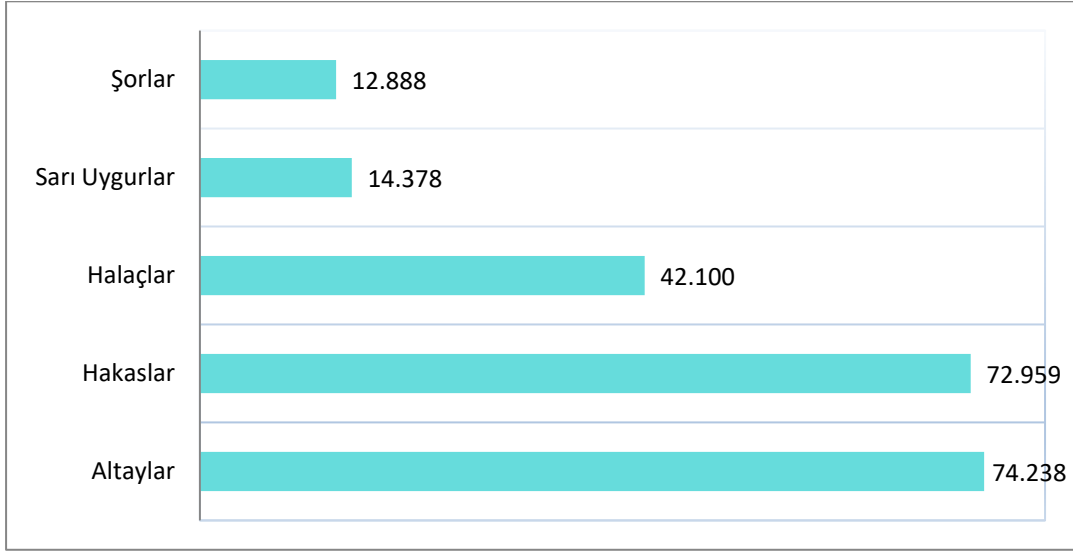
Tablo 1: Bir Milyonun Üzerindeki Türkçe Konuşan Topluluklar

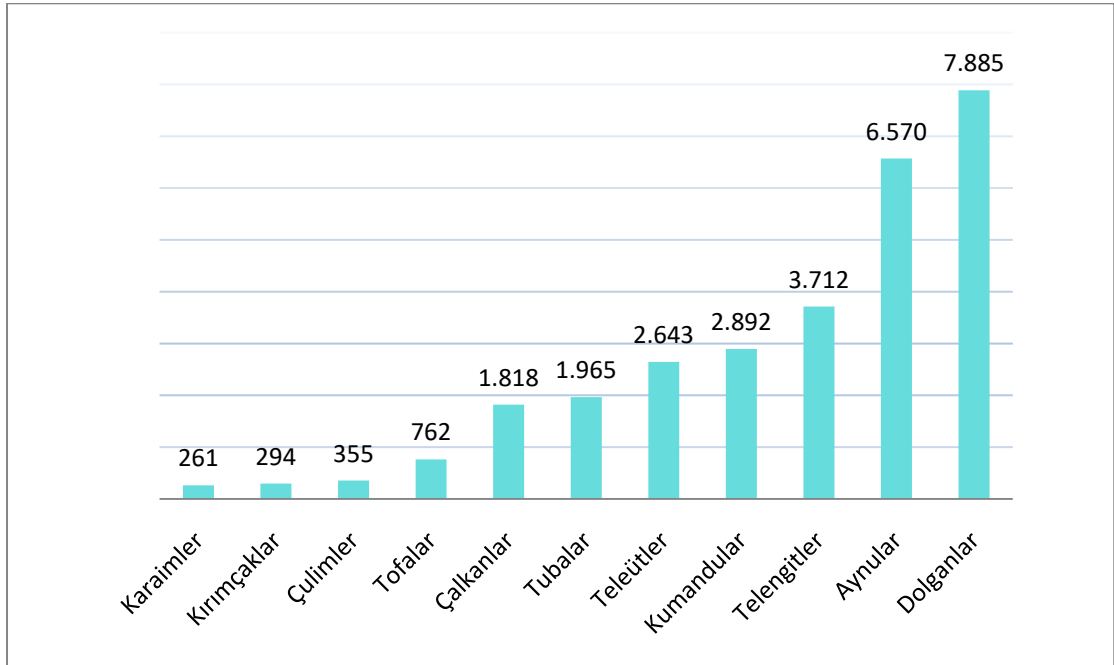
Tablo 2: Bir Milyonun Altında Türkçe Konuşan Topluluklar

Tablo 3: Yüz Binin Altında Türkçe Konuşan Topluluklar

Tablo 4: On Binin Altında Türkçe Konuşan Topluluklar

Tablo 5: Türkçenin Konuşulduğu Ülkeler ve Türkçe Konuşanların Bu Ülkelerdeki Sayıları

Beyaz Rusya	12.883
Romanya	49.387
Litvanya	50.000
Makedonya	77.959
Moğolistan	107.695
Yunanistan	128.000
Moldovya	147.500
Kıbrıs	294.906
Gürcistan	382.461
Ukrayna	493.810
Irak	600.000
Bulgaristan	612.172
Tacikistan	1.009.320
Kuzey Avrupa	3.052.133
Afganistan	3.600.000
Türkmenistan	3.747.000
Kırgızistan	5.206.113
Azerbaycan	8.210.800
Kazakistan	11.188.283
Rusya Federasyonu	11.315.029
Çin	11.886.842
Özbekistan	17.865.000
İran	19.445.100
Türkiye	75.634.524

Astrid Menz "Speaker Of Turkic Languages Nounber And Countraes" Tehlikedeki Türk Dilleri, Ed. Süer Eker ve diğ. (Ankara- Astana Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları 2016) s.200-201.

2.4. Türk Dünyasının Önemi

Türk dünyası, bugünün dünyasında yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından, dil-kültür-inanç açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk, hayatının her döneminde Türk dünyası ile ilgilenmiş ve Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu gibi bizzat kendisinin de çalışmalarına öncülük ettiği kurumlarda Türk dünyasını yakın takibe almıştır. Milli mücadelenin en zorlu günlerinde bile ‘Türkistan Birliği’ için bölgede el altından çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Zeki Velidi Togan hatıralarında bu çalışmalardan bahsetmiştir:

“Temmuzda Ankara Büyük Millet Meclisi azası İsmail Suphi (Soysaloğlu) Bey Buhara’ya gelmişti. O resmen güya Komünist Partisi taraftarı bir Türk mebusu olarak seyahat ediyordu. Bu cihetten Türkistan’da serbest gezmek imkânını elde etmişti. Hatta Hive’ye bile gidip geldi. Fakat kendisi Mustafa Kemal Paşa tarafından vazifelendirilmişti. Bu zat Buhara’da iken benimle birkaç defa görüştüktan sonra benim ricamı kabul ederek o zaman birbirleriyle rakip Özbek ve Tacik zümreleri ile görüştü. Türkistan Milli Birliğinin yani müşterek komitenin kurulmasının bir çıkmaza uğramış olmasından endişe duydu, taraftarların bir akşam bir yerde toplanmalarını teklif etti. 30 Temmuz akşamı Mirza Abukadir’in evinde toplandık. İsmail Suphi Bey önce taraftarlarla konuşarak Müşterek Komite riyasetine beni intihap etmelerini teklif etmiş, onun bu teklifi kabul edilmişti. Akşam toplantısında güzel bir nutuk söyledi. Aynı teklifi yaptı. İttifakla kabul edildi. Merkez Komitenin diğer azaları da orada intihap edildi. Bununla ben Ağustosun iki’sinde Türkistan Milli Birliğinin yani müşterek Komitenin reisi sıfatıyla faaliyete geçtim. Bu kritik günlerde yani Türkiye’den Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen bu mebusun Kazak Alaş-Orda mümessillerinin, bilhassa Dinşenin ve Afgan sefiri Abdürresul Han’ın Türkistan için bir milli mücadele merkezi kurulmasında kati ve nihai tesirleri oldu’’¹⁴ Türkistan’da vazifesini tamamlayan İsmail Suphi Bey, Eylül sonlarında Türkiye’ye dönmüş, Türkistan ahvali ve kendi faaliyetleri hakkında hazırladığı tafsilatlı bir

¹⁴ A.Z.V.Togan, **Hatıralar, Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık Ve Kültür Mücadeleleri** (İstanbul:1969,s.375 akt. Mehmet Saray, Atatürk ve Türk Dünyası, 1995, Türk Tarih Kurumu Basımevi) s.4.

raporu Atatürk'e takdim etmiştir. Bugün, muhtevası hepimizce bir merak konusu olan bu rapor, Ankara'daki Cumhuriyet arşivinde bulunmaktadır.”¹⁵

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Sovyetler Birliğinin en güçlü zamanında bile Türk Dünyasına karşı kayıtsız kalmamıştır. 1933 yılında Türk Dünyası ile ilgili öngörüsü son derece gerçekçi ve geleceği tahmin etme noktasında çok ilginçtir; Cumhuriyetin 10. Yıl kutlamalarında Ziraat Bankasında verilen bir baloda Atatürk ve salonda bulunan misafirler arasında şöyle bir diyalog geçmiştir:

“Atatürk'ün başının üstündeki duvarda bir Türkiye haritası bulunuyordu. Karşısında oturan Doktor Zeki'ye; ‘Benim başımın üstündeki haritayı görüyor musun?... dedi. O haritada Türkiye'nin üstüne abanmış bir blok var, onu da görüyor musun? Hah, işte o ağırlık, benim omuzlarımın üstündedir. Omuzlarımın üstünde olduğu için ben konuşmam. Düşün bir kere, Osmanlı İmparatorluğu ne oldu? Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ne oldu? Dünyayı korkutan Almanya'dan bugün ne kaldı? Demek hiçbir şey sürgit değildir. Bugün ölümsüz gibi görünen nice güçlerden, ileride belki pek az şey kalacaktır. Devletler ve milletler, bir idrakin içinde olmalıdırlar. Bugün Sovyet Rusya dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını hiç kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya- Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir. Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler, avuçlarından kaçabilir. Dünya yeni bir dengeye ulaşır. O zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dil bir, inanç bir, öz bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir, hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlansın? Manevi köprülerini sağlam kurarak; dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür, tarih bir köprüdür. Bugün biz bu toplumlardan dil bakımından, gelenek görenek, tarih bakımından ayrılmış, çok uzağa düşmüşüz. Bizim bulunduğumuz yer mi doğru onlarınki mi? Bunun hesabını yapmakta fayda yoktur. Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli. Tarih bağı kurmamız lazım, folklor bağı kurmamız lazım. Bunları kim yapacak? Elbette biz. Nasıl yapacağız? İşte görüyorsunuz, dil encümenleri, tarih encümenleri kuruluyor. Dilimizi, onun diline yaklaştırmaya çalışıyoruz ve böylece birbirimizi daha kolay anlar hale gelmeye çalışıyoruz, ortak bir mazi oluşturmak peşindeyiz. ‘Türkiyat Enstitüsü’nü

¹⁵ Prof.Dr. Mehmet Saray,a.g.e, s.4.

kurduk. Kültürümüzü bütünleştirmeye çalışıyoruz. Bunlar a ıktan yapılmaz, adı konarak yapılmaz, bunlar devletlerin ve milletlerin derin düşünceleridir”¹⁶

Gazi Mustafa Kemal’in bu tahmini yaklaşık altmış yıl sonra gerçekleşmiştir ve Türk dünyası, Türkiye için önemli bir konu haline gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de Türk dünyası ile yakından ilgilenmiş Türk Cumhuriyetlerinin yöneticileri ile diplomatik yakınlığının yanı sıra şahsi dostluklar da geliştirerek Türk dünyasının önemi hakkında şunları ifade etmiştir:

“Doğu Bloku’nun çökmesi ile birlikte farkına varılan ve Orta Avrupa’dan Sibirya’ya kadar geniş bir coğrafya üzerinde bulunan Türk topluluklarının oluşturduğu yaklaşık 150 milyonluk ‘Türk Kuşağı’ Türkiye’nin yeni güvenlik stratejisinin önemli unsurlarından biridir; çünkü bu Türk topluluklarına yönelik her türlü asimilasyon ve baskı politikası doğrudan doğruya Türkiye’yi etkisizleştirme ve bölgede tarihi bir hazımsızlıktan kaynaklanan bir Slav-Ortodoks egemenlik alanı oluşturma gayretlerinin ürünüdür. Bölgedeki etnik ve kültürel dokuyu, demografik yapıyı soykırıma varan yöntemlerle tahrip ederek siyasi güç kazanma arayışları, Bosna ve Azerbaycan’da tanık olunduğu gibi bölgeye yeni istikrarsızlıklardan başka bir şey kazandırmayacaktır. Türkiye, bölgede kendi güvenliğini de tehdit edebilecek yeni istikrarsızlıkların önüne geçebilmek için, başta aynı dine mensup olduğu ve aynı dili konuştuğu kardeş devlet ve topluluklarla olmak üzere bütün bölge ülkeleriyle ilişkilerini en üst düzeyde tutma yolunda gayret göstermektedir. Bütün bölge ülkelerini kucaklayan Karadeniz Ekonomik İşbirliği’nin oluşmasında ve Ekonomik İşbirliği  rg t  bünyesinde Türkiye’nin oynadığı belirleyici rol, bunun son derece açık bir göstergesidir.”¹⁷

Türk Dünyası gerçeği sadece Türkiye için geçerli değildir, Türk topluluklarının hepsi için son derece önemli bir kavramdır.

“Türk dünyası kavramı, Türkiye’yi de içine alan bir üst kavramdır. Türk dünyası kavramı, Türkiye açısından son derece önemlidir. Bu yeni kavramla birlikte her şeyden önce, milletler camiasında, Türkiye’nin adıyla birlikte çok sayıda bağımsız Türk devlet ve topluluğunun adları da anılmaya ba landı. Türkiye Cumhuriyeti,

¹⁶ İsmet Bozdağ, **Atatürk’ n Avrasya Devletleri** (İstanbul: Tekin Yayınevi 1999) s.33.

¹⁷ Abdullah Gül, **“Türkiyenin Türk Dünyası İlişkilerine Genel Bir Bakış** (Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 1997 Sayı 15) s.34.

coğrafi anlamda olmasa bile kültürel planda birliktelikleri, ortaklıkları bulunan, yeni kardeş devlet ve topluluklara kavuştu. Devletlerarası konjonktürde yeni dengeler oluştu. Yine dünya ticaret pazarlarında Türkiye lehine gelişmeler ve üstünlükler ortaya çıktı. Bu avantajlar, aslında Türkiye ile diğer akraba devlet ve topluluklar arasında birebir yaşanmaya da başladı. Konuya bir de Türk dünyası açısından bakarsak; Türkiye, Türk dünyasının en önemli parçalarından biridir. Hatta yakın zamanlara kadar bağımsız tek Türk devleti olması hasebiyle Türkiye'nin, Türk dünyası içinde çok özel bir yeri ve önemi vardır. Öte yandan Türkiye'nin büyük bir devletin mirasçısı olması, genç ve dinamik nüfusu, jeopolitik konumu dolayısıyla Türkiye bir anlamda Türk dünyasının merkezi durumundadır.”¹⁸

Bizim Türk Dünyası veya Türkistan diye adlandırdığımız bu coğrafya Orta Asya veya Avrasya diye de adlandırılmaktadır. Bu coğrafyanın stratejik ve ekonomik anlamda ne kadar kıymetli olduğunu Savaş Kafkasyalı şöyle ifade etmektedir:

“En büyük kara imparatorlukların bu bölgede kurulup yayıldığı düşünüldüğünde Orta Asya'yı dünya hâkimiyetinin merkezine (heartland) koyan ‘kara hâkimiyeti’ teorisi; dünyanın en büyük deniz gücü olan Britanya İmparatorluğunun bu bölgeye nüfuz etmek için yoğun bir mücadele vermiş olmasından hareketle yine Orta Asya'yı dünya hâkimiyetinin en kilit bölgelerinden biri olarak gören ‘deniz hâkimiyeti’ teorisi ve bilhassa son dönemde daha fazla değer kazanan ve enerji kaynakları bakımından Orta Asya'nın kontrol edilmesini Amerikan menfaatleri bakımından (rimland) zaruri gören Spykman'ın teorisi açısından Orta Asya dünyanın en önemli bölgelerinden birisidir.”¹⁹

¹⁸ Ertuğrul Yaman, age, s. 10.

¹⁹ Savaş Kafkasyalı; “Orta Asya’da Güç ve Zihniyet”**Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya**, (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları 2012)s.17.

2.1.6. Türk Dünyası ile İlgili Bazı Sosyo-Ekonomik Veriler

Tablo 6: Türk Dünyası Ülkelerinin Ekonomik Göstergeleri

	Azerbaycan	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan	Türkmenistan	Türkiye	Toplam
Yüz Ölçümü (Bin km ²)	88,0	2.700	198,5	447,4	488,1	780,0	4.702
Nüfus (Milyon kişi)	9,4	16,9	5,4	29,1	5,1	75,1	141
Nüfus Artış Hızı, (%), 2010	1,2	0,9	1,1	1,4	1,1	1,3	
Ortalama Ömür (Yıl), 2010	71	68	69	68	65	74	
işsizlik (%)	6,0	5,4	7,7	-	-	9,2	
GSMH (1) Büyüme Hızı (%)	2,2	5,0	-0,9	8,0	11,0	2,2	
GSYH (Milyar\$)	67,2	201,7	6,5	51,1	33,7	789,3	1.150
Fert Başına Gelir (FBG, \$)	7.228	12.007	1.160	1.717	6.511	10.666	
SGP'ye (2) Göre GSYH (Milyar \$)	98,8	233,4	13,5	106,9	54,8	1.306	
SGP' ye Göre FBG (\$)	10.624	13.892	2.409	3.591	10.583	17.651	
Yıllık Enflasyon (TÜFE)	1,1	5,1	2,8	12,1	4,9	6,2	
İhracat (Milyar\$)	28,0	90,0	2,0	12,4	15,4	152,5	300
İthalat (Milyar\$)	-10,1	-48,0	-5,0	-8,7	-10,2	-236,5	318
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	17,9	42,0	-3,0	3,7	5,2	-84,0	
Cari işlemler Dengesi (Milyar \$)	10,0	9,1	-1,3	3,2	2,0	-48,9	
Cari Açık / GSYH ('/o)'si	20,3	4,6	-12,7	2,7	1,7	-5,9	
Uluslararası Rezervler (Milyar \$)	11,3	28,3	1,9	16,0	20,2	120,3	
Başlıca ihraç Malları %'si	Petrol, Gaz 95	Petrol, Gaz 71	Sanayi Mali 38	-	Petrol, Gaz 81	Sanayi Malı 79	
Başlıca İthal Malları %'si	Sanayi Malı 76	Sanayi Malı 80	Sanayi Malı 54		Sanayi Malı 80	Sanayi Malı 63	
En çok İhracat Yaptığı Ülkeler ve %'si (3)	İtalya 32,6 Fransa 13,3	İtalya 16,8 Çin 16,8	Özbekistan 25,3 Rusya 22,1	Rusya 20,9 Türkiye 17,1	Çin 59,2 Türkiye 5,0	AB (ilk" 39 Orta Doğu 28	
En çok ithalat Yaptığı Ülkeler ve %'si (3)	Türkiye 18,1 Rusya 15,1	Rusya 37,9 Çin 17,2	Çin 59,7 Rusya 13,9	Rusya 21,4 G. Kore 19,1	Türkiye 21,0 Rusya 14,0	AB Ülk. 37 Uzak Doğu 21	
(1) GSYH = Gayrisafi Yurtiçi Hasıla; (2) SGP = Satınalma Gücü Paritesi; (3) Türkiye için 2012 yılı ve diğer ülkeler için 2011 yılı.							

IMF, World Economic Outlook, Nisan 2013; The World Bank, World Devoplement Indicators, Nisan 12.
Derleyen: Prof. Dr. Emin Çankıcı, "Türkiyede ve Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler" **Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı-1** (Ankara:Yeni Türkiye Yayınları,2013) s.1198.

2.1.7. Kazakistan ve Kazaklar

Harita 2 : Kazakistan Haritası

(Kostanay Eyaleti Resmi İnternet Sitesi, <http://kostanay.gov.kz/state-symbols-kazakhstan/karta-territorii-respubliki-kazakhstan/index.php>) [23.05.2018]

2.1.8. Kazak Adının Anlamı

Orhan Hançerlioğlu'nun Türk Dili Sözlüğü'ne bakıldığında Kazak maddesi için şu bilgiler verilmiştir:

“Kazak a.(Konup göçmek anlamını veren kaz kökünden: konup göçen, yörük)

1. Sovyetler Birliği'nde Güney Sibirya'da yaşayan Türk soyundan gelen bir halk ve bu halktan olan kişi.
2. Güney Rusya'da yaşayan İslavlaşmış bir topluluk ve bu topluluktan olan kişi.
3. Kazaklara özgü olan, Kazaklarla ilgili olan.
4. Rusya'da ve İran'da ayrı bir sınıf oluşturan atlı asker.
5. Karısına söz geçirebilen, dediğini yaptırabilen erkek, kılıbık karıştı.”²⁰

“Kazak sözünün anlamı ve geçmişi günümüze değin çeşitli Türkologlarca araştırılmasına karşın, herkesin görüş birliğine vardığı bir açıklama ortaya

²⁰ Orhan Hançerlioğlu, **Türk Dili Sözlüğü**, (İstanbul: Remzi Kitabevi 2000) s.307.

konmamıştır. Zeki Veli Togan ‘Kazak’ adının önceleri sultanlar için kullanıldığını söyler. Ona göre ad, daha sonra anlam genişlemesine uğrar. Sultanlara bağlı oymaklar ve devlet içinde de kullanılır. Togan yazısında ‘siyasal bir amaçla, bir ayaklanma sonucu, çok kez ailesi olmaksızın (boydak) ve kimi zaman da ailesi ile birlikte toplumdan uzaklaşan, kırlara çekilen başkaldırıcılara ‘Kazak’ denir. Bunlar yönetimi ele geçirinceye kadar maceracıdırlar. Türk boylarında gençler ergenlik çağına eriştiklerinde eşkıyalık amacıyla evlerinden ayrıldıkları zaman ‘Kazak’ adı verilir. Arap kaynaklarında ‘ksal’ biçiminde yazılan bu ad, İbn Athal el-Kufe’de ‘ksak’ biçiminde geçer. Bu halk Selçuklular döneminde de bulunuyordu görüşünü savunur. Bu açıklamaya göre Kazakların 10-11. Yüzyılda oluşmaları gerekir. Ancak Reşit Rahmeti Arat, Zeki Velidi’nin bu görüşüne katılmaz. Arat’a göre Kazak sözü Şeyh Süleyman Buhari’de açıklandığı gibi ‘hür, serbest, bi- hanman, bekar, mert, yiğit, cesur’ anlamındadır. Söz aynı anlamı ile Slavcaya da girer. Slavcada sınır boylarındaki ayrıcalıklı bir askeri sınıfa ad olur. Ne var ki Arat, Kazakların eski bir geçmişi olmadığını, 15. yüzyılda Kıpçak bozkırlarında dolaşan birtakım Özbek’in ana kitleden kopması sonucu ortaya çıktığını ileri sürer. İki Türkoloğun Kazakların oluşumu konusunda verdikleri zaman arasında en az dört - beş yüzyıl gibi azımsanmayacak bir zaman dilimi vardır. Arata inanacak olursak Kazakçanın 15. yüzyılda Özbekçeden ayrılmış olması gerekir. Ahmet Caferoğlu’na göre ‘Kazak’ sözü, Kumukça’da kullanıldığı gibi ‘silahşör, kızan, askerlik yükümlüsü’ anlamındadır. Ayrıca Caferoğlu, Kazakların Cengiz Han’ın fetihleri arasında yeniden tarih sahnesine çıktıklarını ileri sürer. Ancak bu konuda kaynak göstermez.”²¹

2.1.9. Kazakların Tarih Sahnesine Çıkışı

“Kazakistan Cumhuriyetinin asıl halkını oluşturan ve tarihi yurtları Doğu Türkistan’da da ikinci en büyük Türk topluluğu olarak yaşayan Kazaklar, Orta Asya’nın en eski Türk uluslarından biridir. Ulusal Birlik adı olarak ‘Kazak’ terimini benimsemişlerdir. Kuzeyde Sibiry’a’yı istila eden Ruslarla olan temas sonucu yanlışlıkla ‘Kırgız’, ‘Kırgız- Kazak’, ‘Kırgız- Kaysak’ gibi adlarla adlandırılmış, uzun süre Türk etnolojisi literatürüne bu terim altında girmişlerdir. Bu yanlışlığın

²¹ Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili* (Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları 1999) s. 543.

1925 yılında düzeltilmesinden sonra, Kazaklar artık kendi tarihi adlarıyla anılır olmuştur.”²²

“Kazak halkı 15. yüzyılın ortalarında, Deşti- Kıpçak yani Kıpçak Bozkırındaki Türk kavim ve kabileleri arasındaki iç çekişmeler sonucu etnik bir topluluk olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Kıpçak bozkırındaki göçebe Özbek ulusunun hanı, Ebu'l Hayr Han'ın hakimiyetini tanımayan Ak Orda (Altın Orda İmparatorluğunun doğusu) hanı Urus Han'ın torunları Canıbek ve Kerey Sultanlar Aral yöresindeki yurtlarını bırakarak, kendilerine bağlı kabile ve uruğlarla birlikte Talas ve Çu ırmakları arasındaki bozkıra göç ettiler; orada Kazak Hanlığını kurdular. Bu hanlığın değişik Türk boylarından oluşan halkına Kazak adı verildi Kazak Hanlığı zamanla gelişti ve güçlendi. Toprakları genişledi. Nüfusu, Kasım Han'ın hakimiyeti sırasında (1511-1523), bir milyon kişiye kadar ulaştı. Etnik bir topluluk olarak tarih sahnesindeki yerleri giderek sağlamlaştı.”²³

“Kazakları, Özbek halkının bir parçası ve Özbeklere itaat etmeyen bir toplum olarak değerlendiren Jean- Paul Roux; Kazakların tarihi hakkında şu bilgileri verir: “Ebu'l Hayr, Çin'i tehdit eden, Şan-si'yi ele geçiren ve uzun zamandır görmediği biçimde yenilgiye uğratan,(1459) korkunç ancak geçici bir imparatorluk kuran Oyratlar karşısında güçsüz kaldı. Çevresindekiler başarısızlıkların önüne bir türlü geçemediği için ona sırt çevirdi. 1465-1466'da birçok boy kaçtı. Kaçaklar bu Türkçe sözcüğü Ruslar 'Kozak' olarak benimsemişler ve bu ismi kendi isyancıları için de kullanmışlardır. Üyeleri düzenli, örgütlenmiş devleti redderek bugün kendi adlarını taşıyan bozkırlarda, Kazakistan'da göçebe olarak yaşamaya başladılar. Bir süre sonra Moğolistan, (Orta Asya'nın doğusundaki Moğol ülkesi) hanının destekledikleri hükümdar çocukları Karay ve Canıbek onlara katıldılar ve başlarına geçtiler. Canıbek'in oğulları Baranduk (1488'e doğru-1509) ve Kasım (1509-1518) bu halka barbar refahı getirmişlerdir. Babur'a göre Kasım 300.000 adamı sıraya dizebilirdi. Geleneklerine bağlı olduklarından, uzun süre şehir hayatını ve evrensel dinleri reddetmişlerdir. Sonuç olarak Kazaklar üç topluluğa ayrıldılar: en büyük topluluk (Ulu Cüz) doğuda, daha küçük olan (Orta Cüz) İrtiş kıyısında, en küçük olan (Küçi

²² B.E.Körnekov, Kaz.SSR, KE, Cilt-1, Almatı, 1984, “Kazak” maddesi, S.213 akt. Kayyum Kesici

²³ A.Kayyum Kesici, **Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan** (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık 2003) s.18.

Cüz) ise batıda yer aldı. Bunlara bir de Bukak topluluğunu eklemek gerekir. Bu bölünme günümüz Kazakistan’ında önemli bir rol oynamaktadır.’’²⁴

2.1.10. Kazakistan’ın Coğrafi Özellikleri

“Kazakistan, Avrupa ile Asya arasında, 45 ve 87 doğu paralelleri ile 40 ve 55 Kuzey meridyenleri arasında yer almaktadır. 27249 bin kilometrekarelik bir alanı işgal ederken, Hazar Denizi’nin doğusu ile Volga yaylarından başlayıp Altay dağlarına ve güneyde ve güneydoğuda Tanrı dağlarının eteklerine, kuzeyde de Batı Sibirya’ya kadar uzanır. Ülkenin batısı ile doğusu arasındaki mesafe 3.000 km’den fazla güneyi ile kuzeyi de 1700 km’dir. Doğuda, kuzeyde ve kuzeybatıda Rusya ile (yaklaşık olarak 6477 km), güneyde Özbekistan (2300km), Kırgızistan (980 km) ve Türkmenistan (380 km) ile sınırları paylaşırken güneydoğudaki komşusu Çin ile de 1460 km’lik bir sınıra sahiptir. Denizlere çıkışı olmayan Kazakistan’ın ekolojik olarak yok olmaya yüz tutmuş Aral Denizi ile 1070 km ve Hazar Denizi ile de 1894 km’lik bir sınırı vardır.”²⁵

²⁴ Jean-Poul Roux, age. s.346.

²⁵ Orhan Söylemez, “Bağımsızlığının 10. Yılında Kazakistan Cumhuriyeti ”**Türkler Ansiklopedisi** (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları 2002)s.340.

Tablo 7: Kazakistan Nüfusunun Kentlere Göre Dağılımı

	Nüfus		2009 yıl 1999 yılına %-ile	Onun İçinde					
				Kent Nüfusu		2009 yıl 1999 yılına oranla %-ile	Köy Nüfusu		2009 yıl 1999 yılına %-ile
	1999	2009		1999	1999		1999	2009	
Kazakistan Cumhuriyeti	14981281	16009597	106,9	8455783	8662432	102,4	6525498	7347165	112,6
Akmola	827254	737495	89,1	380522	341915	89,9	446732	395580	88,5
Aktöbe	682558	757768	111	377603	461050	122,1	304955	296718	97,3
Almatı	1557269	1807894	116,1	464953	416858	89,7	1092316	1391036	127,3
Atırav	440286	510377	115,9	242673	238936	98,5	197613	271441	137,4
Batı Kazakistan	616800	598880	97,1	251670	277751	110,4	365130	321129	87,9
Jambıl	988840	1022129	103,4	452023	404535	89,5	536817	617594	115
Karaganda	1410218	1341700	95,1	1158706	1040203	89,8	251512	301497	119,9
Kostanay	1017108	885570	87,1	554112	439554	79,3	462996	446016	96,3
Kızılorda	624991	678794	108,6	389781	284248	72,9	235210	394546	167,7
Manğıstay	314669	485392	154,3	246848	263182	106,6	67821	222210	327,6
Güney Kazakistan	1978339	2469357	124,8	793241	972072	122,5	1185098	1497285	126,3
Pavlador	806983	742475	92	511448	504579	98,7	295535	237896	80,5
Kuzey Kazakistan	725980	596535	82,2	274744	237436	86,4	451236	359099	79,6
Doğu Kazakistan	1531024	1396593	91,2	898497	801475	89,2	632527	595118	94,1
Astana	328341	613006	186,7	328341	613006	186,7	0	0	0,0
Almatı	1130621	1365632	120,8	1130621	1365632	120,8	0	0	0,0

Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2009 yılı nüfus sayımı Astana 2011 Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Ajansı,s.13.

Tablo 8: Kazakistan Nüfusunun Etnik Yapısı

	Halkın Nüfusu		2009 yılı 1999 yılına %- oranla	Halkın Genel Sayısına Oranı %-ile	
	1999	2009		1999	2009
Tamamı	14981281	16009597	106,9	100	100
Onun İçinde:					
Kazaklar	8011452	10096763	126	53,5	63,1
Ruslar	4480675	3793764	84,7	29,9	23,7
Özbekler	370765	456997	123,3	2,5	2,9
Ukraynalılar	547065	333031	60,9	3,7	2,1
Uygurlar	210377	224713	106,8	1,4	1,4
Tatarlar	249052	204229	82	1,7	1,3
Almanlar	353462	178409	50,5	2,4	1,1
Koreliler	99944	100385	100,4	0,7	0,6
Türkler	78711	97015	123,3	0,5	0,6
Azerbaycanlılar	78325	85292	108,9	0,5	0,5
Belaruslar	111924	66476	59,4	0,7	0,4
Düngenler	36945	51944	140,6	0,2	0,3
Kürtler	32764	38325	116,9	0,2	0,2
Tacikler	25673	36277	141,3	0,2	0,2
Polonyalılar	47302	34057	72	0,3	0,2
Çeçenler	31802	31431	98,8	0,2	0,2
Kırgızlar	10925	23274	113	0,1	0,1
Diğer Etnik Gruplar	204118	157215	77	1,3	1,1

Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2009 yılı nüfus sayımına göre halkın etnik gruplara göre dağılımı, Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Ajansı,s.21.

2.1.11. Kazakistan'da Eğitim-Öğretim

“Kazakistan'da eğitim alanındaki faaliyetler, 1823 yılında Orta-Cüz Hanlarından Cihangir Han'ın bir ferman yayınlarak cami ve mektepler açılmasını ve yazları da oba okullarının kurulmasını istemesiyle başlamıştır. Bu okulları bitiren zeki Kazak çocukları Rus liselerine gitmiştir. Nihayet 1841'de bir Kazan Türkü'nün idaresinde Kazakların kendi liseleri kurulmuştur. 1813'te Omsk'ta, 1825'te de Orenburg'da Kazak talebeler için sınıflar açılmıştır. 1870'lerde İbray Altınsarı'nın gayretleriyle birkaç ilkokul ile dört Rus-Kazak lisesi ve Kazaklar için öğretmen okulu açılmıştır. 1877'de bir Rus kız okulunda Kazak kızları için yatakhane ayrılmıştır. 1913 senesinde, 267'si oba okulu ve 157'si Rus-Kazak okulu olmak üzere 424'e ulaşmıştır. Bu okulların azlığı karşısında Kazak aydınlarından çoğu kendilerini eğitim işlerine adanmıştır. 20. yüzyılın başlarında çağdaş eğitim metot ve araçlarından yoksun olarak eğitim hayatını sürdüren bu okullardaki sisteme 'eski yol' adı verilirken, bu sırada kendilerini eğitim işlerine adayan Ceditçi aydınların eğitim anlayışına da 'yeni yol' adı verilmiştir.”²⁶

Kazakistan'ın yakın tarihi göz önünde bulundurulursa ülkenin eğitim-öğretim durumu hakkında şu bilgiler tespit edilmiştir.

“Kazakistan'da okur-yazarlık oranı %100'dür. Kazakistan'da 11 yıllık eğitim mecburidir. Resmî devlet dili Kazak dili olup, Rusça da resmî devlet dili statüsüne sahiptir. Kazakistan'da kabul edilen 'Kazakistan-2050 Stratejisi'ne göre 2025 yılına kadar Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi planlanmaktadır ancak ülkedeki gelişmeler bu sürecin belirlenen tarihten daha önce tamamlanacağını göstermektedir. 'Kazakistan 2050 Stratejisi'nde' eğitime dair diğer bir husus da halkın üç dili (Kazakça-Rusça ve İngilizce) iyi derecede bilmesi hedeflenmektedir. Bununla ilgili, 2009 genel sayımlarına göre, nüfusun %94'ü Rusça'yı anlamakta, %84'ü Rusça okuyup yazabilmektedir. Bağımsızlığın ilk yıllarında oldukça düşük olan Kazakça bilme oranı ise devletin yürüttüğü politikalar sonucu önemli oranda artmış ve nüfusun %74'ünün anladığı, %62'sinin de yazabildiği bir dil haline gelmiştir.”²⁷

²⁶ Mehmet Yılmaz, **Çağdaş Türk Dünyası Tarihi Ders Notları** (Konya:Palet Yayınları 2013) s.132.

²⁷ Kazakistan Respublikası Statistikası Agenttigi akt. Nursulu Çetin, Sosyal Dinamikler, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013/editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe- Ankara : Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi, 2015, s. 119.

“Kazakistan Cumhuriyeti 319 Sayılı Eğitim Hakkında Kanunu, M.16. belirtildiği; genel ortaöğretim üç aşamadan oluşmaktadır: Birinci aşama: 1-4 sınıflar, Orta aşama: 5-9. sınıflar, Temel (Yüksek sınıf aşaması): 10-11 sınıflardır. Kazakistan’da genel orta öğretim; 4 yıllık ilköğretim, 5 yıllık esas orta, 2 yıllık temel öğretim, lise, kolej, ilk ve orta mesleki, teknik öğretim kurumlarından oluşmaktadır. Bu okullarda öğrenciler sömestr esasına göre öğrenim görmektedir. Bu okullardaki eğitim aşamaları ayrı ya da beraber faaliyet gösterebilir. Bu aşamadaki okulların programı birbirine bağlıdır. Ayrıca devlet okullarında eğitim zorunlu ve parasızdır. Genel ortaöğretim, beşinci sınıftan başlamaktadır. Bu sınıfta dersler kendi uzmanlık alanlarında eğitim görmüş farklı öğretmenler tarafından (branş öğretmeni) verilir. Kazakistan’da 11-12 yıllık ortaöğretim birçok şekilde yapılmaktadır. Bir öğrenci genel eğitim veren bir okula devam ederek ortaöğretimine devam edip ilgili derslerden başarılı olduktan sonra 11 yıllık eğitimini tamamlayabilir ya da 9 yıl genel öğretim veren bir okuldan sonra 3 yıl mesleki eğitim veren bir okula devam edebilir (bu şekilde 12 yıl) veya biraz genel eğitim mesleki eğitimin verildiği sanat okuluna gitmeyi tercih edebilir.”²⁸

2.1.12. Kazak Türkçesi

“Kazak Türkçesi Kıpçak grubundandır. Kazakistan’da Doğu Türkistan’da, Moğolistan’da Rusya’da Türkiye’de ve Orta Asya’nın bazı bölgelerinde on beş milyon insan tarafından konuşulmaktadır.”²⁹

“Çağdaş Kazak alfabesi 42 harften oluşmaktadır; 15 harf seslilere karşılık gelmektedir: ‘a,ä,e,o,ö,ı,ı,v(uv,üv),u,ü,i,yu,ya,yo,e’ 25 harf ise sessiz harfleri karşılamaktadır: ‘b,v,g,ğ,d,j,z,y,k,ķ,l,m,n,ń,p,r,s,t,f,ĥ,ts,ç,ş,şç,h’ 2 harf ayırma ‘ь’ inceltme ‘ь’ işareti olarak kullanılmaktadır. Kazak dilinde 9 sade ünlü ‘a,ä,o,ö,e,ı,ı,u,ü’ diftong (iki sestten oluşan ünlü) ‘И (-ıy/-ıy/-ı)’; ‘y (-uv/-üv/-v)’ve Kazakçaya Rus dilinden giren ‘e, yo, yu, ya’ harfleri vardır. Kazak dili Rus dili ile

²⁸ Nazym Shuinshina, “Türkiye’de Kazakistan Eğitim Sisteminin Örgütsel Yapısının Karşılaştırılması” (Yüksek Lisans Tezi,Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü)

²⁹ Mehmet Hengirmen, **Türkçe Dilbilgisi** (Ankara: Engin Yayınları 2015) s. 479.

mukayese edildiğinde sadece Kazak diline ait sesler 9 tanedir. Bunların 5 tanesi ünlü, 4 tanesi de ünsüzdür. Ünlüler: ä, ö, u, ü, i, ünsüzler: қ, ғ, ң, һ.³⁰

Tablo 9: Alfabeler

Harflerin Okunuşu	Ortak Türk Alfabeti	Türkiye Türkçesi Alfabeti	Kazak Alfabeti
	Aa	Aa	Aa
Be	Bb	Bb	Bb
Ce	Cc	Cc	Jj
Çe	çç	çç	çç
De	Dd	Dd	Dd
	Ee	Ee	Ee
	A		..‘k
Fe	Ff	Ff	Ff
Ge	Gg	Gg	Gg
Y.Ge	Ğğ	Ğğ	Ğğ
He	Hh	Hh	Hh
Ha	Xx		Xx
	Iı	Iı	Iı
	İi	İi	İi (I, i arası kısa ünlü)
Je	Jj	Jj	
Ke	Kk	Kk	Kk
Ka	Qq		Qq
Le	Ll	Ll	Ll
Me	Mm	Mm	Mm
Ne	Nn	Nn	Nn
Ne	Nn		Nn
	Oo	Oo	oo
	Öti	Öti	öö
Pe	Pp	Pp	Pp
Re	Rr	Rr	Rr
Se	Ss	Ss	Ss
Şe	Şş	Şş	Şş
Te	Tt	Tt	Tt
	Uu	Uu	Uu
	Üü	Üü	eti
Ve	Vv	Vv	Vv
Ye	Yy	Yy	Yy
Ze	Zz	Zz	
Ve	Ww		Zz

Mehmet Hengirmen, **Türk Dünyası Ortak Alfabeti, Türkiye Türkçesi Ortak Alfabeti, Kazak Dili Alfabeti** (Türkçe Dilbilgisi, Ankara: Engin Yayınları 2015) s. 479.

³⁰ Rısbæeva, Güldana, **Kazak Tili Grammatikalık Anıktağış/Kazak Dili Açıklamalı Dilbilgisi** (Almatı: Atamura Yayınları 2008) s. 9.

2.1.13. Kazak Türk Edebiyatı

Kazak edebiyatının başlangıcından 1990 yılına kadar gelen sürecini Ali İhsan Kolcu şöyle özetlemiştir:

“Kazak Türklerinin edebiyatı 15. yüzyıla kadar ortak bir devir addettiğimiz Bütün Türk boy ve kavimlerinin ata yadigârı eserlerle başlar. Bu bakımdan Kazaklar, Orhun Anıtları, Kutadgu Bilig, Divanü Lügati’t-Türk, Atabetü’l Hakayık, Codex Comanicus, Rabguzi’nin Kısasü’l Enbiyası, Harezmi’nin Muhabbetnamesi ve Nehcü’l- Feradis kendi eserleri saymaktadırlar. Kazak Türk Topluluğunun bu isim altında toplanması ve Kazak Hanlığının kurulması 15. yüzyıla tekabül eder. Kazak Türkçesi’nin oluşumu da bu yüzyılın ikinci yarısında başlar. 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Kazakların edebiyatı daha çok sözlü gelenek içinde gelişmiştir. Bütün Türk boylarında olduğu gibi çok zengin bir sözlü geleneğe sahiptirler. Başta cırlar (türküler), cırtavlar (ağıtlar), batarlar (dualar), carcarlar (düşünlerde söylenen şarkılar), betaşarlar (gelinin yüzünü açma şarkıları), carapazanlar (ramazan manileri), ertegiler (masallar), anızlar (efsaneler), cumbaklar (bilmeceler), eldivler (ninniler), makal-meteller (ata sözleri), Hoca Nasır (Nasrettin Hoca), Aldar Köse ve Jiyrenşe Şeşen fıkraları ile destanlar gelmektedir. Kazaklar arasında zengin bir destan geleneği vardır. Kahramanların hayatları çevresinde cerayan eden bu destanlar arasında ‘Koblandı Batır Destanı, Edige Destanı, Alpamış Batır Destanı, Kambar Batır Destanı, Er Targın Destanı ve Köroğlu Destanı’ sayılabilir. Destanların bazıları da büyük aşk öykülerini anlatır. ‘Kız Jibek Ayman-Şolpan ve Kozı Körpeş- Bayan Suluv’ bunlar arasındadır. Öte yandan sözlü edebiyat geleneği içinde ‘jirav veya akın’ adı verilen birçok halk şairi de yetişmiştir. Asan Kaygı (15. yüzyıl), Şlkiyız Jırav (16. yüzyıl), Jiyembel Jırav (17. yüzyıl), Buhara Jırav (18. yüzyıl) Mahambet Ötemesulı (19. yüzyıl), Şerniyaz Jarlığasulı (19. yüzyıl), Almajan Azamatkızı (19. yüzyıl), Murat Akın (19. yüzyıl) ve Jambıl Jabaev (19. ve 20. yüzyıl 1846-1945)’ bu halk şairlerinin başlıcalarıdır. Kazak Türklerinin bu zengin sözlü edebiyatı 19. yüzyıldan itibaren Rus Türkologları ve Kazak Folklorcuları tarafından yazıya geçirilip yayınlanmıştır. Büyük Kazak bilgini Çokan Velihanoğlu(1835-1865) modern Kazak edebiyatının doğuşunu hazırlayan folklor ve etnografik eserleriyle kendisinden sonra gelenlere önemli bir miras bırakmıştır. Modern Kazak edebiyatının kurucusu Abay Kunanbayulı’dır.(1845-1904). Yetenekli bir şair olan Abay halk şarkılarıyla modern dünyanın edebiyata yansıyan ürünlerini birleştirmiştir. Hem bir dombıra ustası hem de

şair olarak Kazakların dilini bir edebi dil haline getirmeye çalışmıştır. 1906 yılında Kazak lehçesiyle ilk gazete yayımlanır. Sirke adını taşıyan bu gazeteyi 1911 yılında İslamcı bir yayın politikası izleyen Alkap Mecmuasıyla, hem İslamcı hem milliyetçi bir çizgide yayın yapan Kazakistan takip etti. Orunburg'da yayımlanan milliyetçi Kazak (1913-1918), İşim Dalaşı ve Alaş gazeteleri ile Kazak halkının aydınlanmasına ve milli bir bilincin oluşmasına hizmet ettiler. 1917 Ekim Devrimi sonrasında izleyen ilk seçimlerde Kazak milliyetçileri iktidara geldiler. Alaş partisini kurdular; ardından da Alaş- Orda devleti adıyla Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan ettiler. Fakat daha sonra istilacı Sovyet orduları 20 Ağustos 1919'da milli hükümeti devirdi. Kazakistan Muhtar Cumhuriyetini kurdular. Kazakistan'ın Sovyet işgalinde komunistlerin propagandasına inanan aydınların ve politikacıların da etkisi oldu. 20. yüzyılın başlarında Kazak edebiyatı büyük isimler yetiştirir. Roman, öykü ve uzun öykü, tiyatro, şiir, tenkit bu devirde yazı dilinin de oluşumuyla büyük bir gelişme gösterir.

Büyük Kazak yazar Ahmet Baytursunulı tarafından Kazak şivesinin Arap harflerine dayanan alfabesi ve imlası tespit edildi. Böylece Kazak şivesiyle yazılan yazılar ve kitaplar kolaylıkla basılmaya başlandı. Ahmet Baytursunulı'dan başka bu dönemin önde gelen şair ve yazarları arasında; Mircakıp Devletulı (1885-1935), Mağjan Jumabayulı (1893-1938), Jüsipbek Aymavıtlı (1889-1931), Muhammetjan Seralin (1871-1929), Sultanmahmut Toraygırulı (1893-1920), Sabit Dönentayulı (1894-1933), Yusufbek Köpeyoglı (1857-1931), İsfendiyar Köpeyoglı (1878-1957), Beyimbet Meylin (1894-1938), Ömer Karaşi (1876-1921), Şahingiray Bükeyhan (1850-1921), İsa Baycaoğlu (1900-1946) ve Muhtar Aezov (1897-1961) sayılabilir. Yukarıda adı zikredilen şair ve yazarların ortaya koydukları çabanın adına bir 'milli edebiyat' yaratmak faaliyeti diyebiliriz. Halkı her bakımdan aydınlatmaya, içinde yaşadıkları hurafe ve cahillik batağından kurtarmaya, yeni ilimlerle, gazete, mecmua, yazı ve çağdaş hayatın pratikleriyle tanıştırmaya yönelikti. Hedef kitle Ruslardı. Onların Orta Asya'ya egemen olmaya başlaması bütün Türk boylarını olduğu gibi Kazakları da rahatsız etmişti. Fakat Ruslarla mücadele etmenin yolu sadece silahlı çatışma olmadığını anlayan dönemin aydınları milli bir bilinç oluşturmaya çalıştılar. Birçok kurban vermelerine rağmen bunda da hayli başarılı oldular. Fakat yüzyılın başında patlak veren Bolşevik Devrimi bütün bu çabaları bir kalemde sildi. Milli edebiyat çok geçmeden yerini Sovyet rejimine angaje olmuş bir parti, komsomol, kolhoz edebiyatına dönüştü.

1924 yılında başlayıp SSCB'nin çöküş tarihi olan 1991'e kadar Sovyet dönemi Kazak edebiyatı Sovyet ideolojisinin ve parti sanat politikasının doğrultusunda gelişti. Bu devirde çok sayıda Rus ve SSCB klasikleri Kazakça'ya çevrildi. Bir önceki devirde yetişen Jüsipbek Aymavıtlı, Sabit Dönenbayulı, Beyimbet Meylin ve Muhtar Ayezov bu devrede eserler vermeye devam ettiler. Sovyet döneminde Kazakların yetiştirdiği büyük şair ve yazarlar arasında Saken Seifulin (1894-1938), Sabit Mekanulı (1900-1973), İliyas Jansügirulı (1894-1938), Gabit Müsirepulı (1902-1985), Gabiden Mustafin (1902-1984), Abdullah Tacıbaev (1900-), Gali Ornanulı (1907-1978), Tahavi Ahtanov (1923-1994), Abiş Kekilbaev (1939-), Sultanali Balgabaev (1946-) adları sayılabilir. 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla Kazakistan bağımsızlığına kavuştu. Bu tarihten itibaren Kazaklar tekrar milli bir edebiyat kurma çabasına girmişlerdir. Özellikle Sovyet döneminin tenkidi bu devir eserlerinde öne çıkan temalardan biridir. Öte yandan Kazakistan'ın dışında Çin Halk Cumhuriyeti idaresindeki Doğu Türkistan'da da sözlü ve yazılı ürünlere dayanan bir Kazak edebiyatı gelişmiştir. Burada yetişen edipler içinde Mao Devri'nden önce yaşamış olan Akit Hacı (1869-1942) meşhurdur”³¹

“Kazakistan bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Sovyet devrinde kaleme alınan tüm Kazak tarihi, kültürü, edebiyatı ve medeniyeti ile ilgili eserler yeniden gözden geçirilmeye başlandı.”³²

2.2. DİL-KÜLTÜR-TÜRK KÜLTÜRÜ VE TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR UNSURLARI

2.2.1. Dil Nedir?

Dilin tanımı Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde şu şekilde yapılmıştır:

“1. Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ, tat alma organı.

2. İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban.

³¹ Ali İhsan Kolcu, **Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı 1** (Ankara:Salkım Söğüt Yayınları 2006) s.137.

³² Layik Altınmakas, **Kazak Edebiyatı**, (İstanbul:Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım A.Ş 2014) s.140.

3. Bir çağa, bir gruba, bir yazara özgü söz dağarcığı ve söz dizimi.
4. Düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı: Müzik dili, Yazı dili.
5. Birçok aletin uzun, yassı ve çoğu hareketli bölümleri.
6. Büyükbaş hayvanların haşlanıp pişirildikten sonra yenebilen dili.
7. Ayakkabı bağlarının ayağı rahatsız etmemesini sağlayan ve bağ altına rastlayan saya parçası.
8. Makaraların ve bastikaların içine yerleştirilmiş olan, üzerinden geçirilen halatı istenilen yöne çevirmeye yarayan, çevresi oluklu, küçük döner tekerlek.
9. Bazı üflemeli çalgılarda titreşerek ses çıkaran ince metal yaprak.
10. Anahtar.”³³

Dil, tat alma organımız olmakla birlikte aynı zamanda bizi diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğimiz olan konuşma becerimizi sağlayan organımızdır. Dilin ne olduğu konusunda en genel ifade ile; dil'in bir iletişim aracı olduğu söylenebilir.

Dil nedir sorusuna Muharrem Ergin şöyle cevap verir:

“Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir.”³⁴

Doğan Aksan; dil'i şöyle tanımlar:

“Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz büyüklü bir varlıktır. O gerek insan, gerek toplum gerekse insan ve toplumdan ayrı düşünülemez olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur.”³⁵

Dil'in tanımını Doğan Günay ise şöyle yapmıştır:

³³ Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998 Ankara, s. 586.

³⁴ Muharrem Ergin, **Üniversiteler İçin Türk Dili** (İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım 2000) s.7.

³⁵ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil** (Ankara: TDK yayınları 2007) s.12

“Dil, toplumsal bir olgudur ve iletişim amacıyla vardır. Dil toplumsal çevre ile yakından ilgili ve çevremizdeki insanlarla etkileşim aracıdır.”³⁶

Tahsin Banguoğlu ise dil hakkında şu tanımı yapar:

“Dil, insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir. Elle başla, gözle kaşla işaretler yaparak bazı duygularımızı, düşünce ve dileklerimizi anlatırız. Fakat en mükemmel anlatma (expression) vasıtamız dilimizdir.”³⁷

Sedat Sever, dilin hem tanımını yapar hem de dilin önemi hakkında şu bilgileri verir:

“Dilin birey ve toplum yaşamındaki önemi, daha önce de denilenlerin ışığında, maddeler halinde şöyle özetlenebilir:

1. Dil anlamayı ve anlatmayı sağlayan bir araçtır. Başka bir deyişle bir iletişim aracıdır.
2. Dil düşünme aracıdır, düşüncenin yaratıcısıdır.
3. Dil, ulusu meydana getiren en temel öğedir. Aynı dili konuşan insanlar arasındaki duygu ve düşünce birlikteliği, ulus bilincinin de oluşmasını sağlar, bu bilinci pekiştirir.
4. Dil, ulusun ve insanlığın bütün kültür birikimini aktaran en etkili araçtır.”³⁸

2.2.2. Kültür Nedir?

Kültür kavramı üzerinde yüzlerce tanım yapılmıştır bu nedenle kültür kavramı tanımlanırken sıklıkla aynı veya birbirine yakın açıklamalar mevcuttur. Yapılan bu çalışmada şimdiye kadar kültür konusunda yapılan onlarca tanım taranmış ve kültür hakkında yazılmış onlarca tanım arasından en belirgin ifadeler aktarılmaya çalışılmıştır, bu ifadeler sırasıyla şöyledir:

“İlim ve fikir adamlarının çoğu ‘kültür’ kelimesine ‘tabiat’a zıt bir mana vermektedirler. İnsanoğlunu diğer hayvanlardan ayıran taraf, tabiatın verdiği ile yetinmesi, onu değiştirmesi, kendi emrinde kullanması ve aşmasıdır. Bu maksatla vücuda getirilen maddi ve manevi her şey, ‘kültür’ sahasına girer. ‘Kültür’, maddi ve manevi her şeyi işlemek ve geliştirmek demektir. İnsanoğlu tabiatı işleyerek kendi

³⁶ Doğan Günay, **Dil ve İletişim** (İstanbul:Multilingual Yayınları 2004) s. 11.

³⁷ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, (İstanbul:Baha Matbaası 1974) s. 9.

³⁸ Sedat Sever, **Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme**, (Ankara:Anı Yayıncılık 2004) s.5.

iradesi altına aldığı gibi, kendisini de maddi ve manevi olarak işlemiştir. Teknik; tabiatı, spor ve tıp; vücudu, sanat; duygu ve hayali, ilim; felsefe ve düşünceyi işlemekle vücuda gelmiştir.”³⁹

“Kültür, tarih içerisinde yaratılan bir anlam ve önem sistemi, ya da başka bir deyişle, bir grup insanın bireysel ve toplu yaşamlarını anlamada, düzenlemede ve yapılandırmada kullandıkları bir inançlar ve adetler sistemidir. İnsan yaşamını anlamının ve düzenlemenin bir yoludur.”⁴⁰

Tuncer Baykara, kültür kelimesi üzerinden yola çıkarak kültür kavramını tarihî süreç içerisinde değerlendirir ve sonrasında kültürü şu şekilde tanımlar:

“Kültürün Türkçemizde başlıca iki etkili anlamı vardır. İlkinde ziraat, fen ve tıp alanlarında yetiştirme, üretme manası vardır. Bu anlamıyla kültürün konumuzla bir ilgisi yoktur. Fakat toplumdaki asıl yaygın anlamı, değişik, farklı ve etkilidir. Kültür kavramının, dünyada ve ülkemizde olmak üzere iki anlam ve tarihî geçmişinden söz edilebilir. Dünyadaki geçmişi, birçok mükemmel araştırma ile bilinmektedir. Bu genel anlamın geçmişi için, M.Turhan, E.Güngör ve B. Güvenç’in eserlerinde yeterli bilgi vardır. Kültürün geneli için söylenebilecek en çarpıcı gerçek, tarifinin ve buna bağlı olarak algılanmasının pek çok çeşitli olduğudur. 1952 yılında yapılan bir çalışma 164 farklı tanımlı belirler. Bu tarifler günümüzde 200’e kadar çıkmıştır. Çünkü hemen bu konularla ilgili herkes, kendine göre yeni bir kültür tanımı vermektedir. Kültür, culture olarak Latince kökenli bir Fransızca kelime olarak 18. yüzyıl ortalarında Voltaire tarafından kullanılmıştır. Voltaire’nin buna yüklemek istediği anlam, ‘insan zekasının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi’dir. Buna yakın olarak yine bu yıllarda, fakat daha çok şehirle ilgili bir kökten türeyen civilisation’un Fransız Akademi sözlüğüne girmesi ancak 1832 yılında mümkün olabilmektedir. Kültür, Almancaya da geçmiş, orada daha çok yaygınlık kazanmıştır. Bu konuda etnolog E. Klemm’in 1843’te çıkan on ciltlik ‘Allgemeine Culturgeschichte der Menschheit’ yani insanın genel kültür tarihi adlı eseri ekili olmuştur. Cultur burada ‘civilisation’ ile aynı anlamda kullanılmış, bu yolla Slav dillerine, Rusça’ya geçmiştir. Bu sebeple olsa gerek Rusça’da kultur, civilisation kökünden kelimeye göre çok daha fazla yaygındır. 14. yüzyıl ortalarının Fransız- İngiliz dünyasının etkili kavramı

³⁹ Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dili** (İstanbul:Dergah Yayınları 1986) s.38.

⁴⁰ Bhikhu Parekh, **Çok Kültürlülüğü Yeniden Düşünmek**, Çev. Bilge Tanrıseven (Ankara: Phoenix Yayınevi 2002) s. 185.

civilisation'dur. Civilisation, dönemin sosyal bilimcileri tarafından insan zekasının ulaştığı en son mükemmel durum olarak kabul edilmekte, adeta her şeyi ile mükemmeliği belirtilmektedir. Fakat 1870 Prusya- Fransa savaşı, 'civilisation' için bir darbe olmuştur. Çünkü teoriye göre 'civilisation' insan zekasının ulaştığı mükemmelliğin son merhalesi olup, bunu yenilmez olması gerekiyordu. İşte bu yeni durumda culture kavramı, Avrupa düşüncesinde de etkili bir yere sahip oldu. Tylor'un, culture'ü 1871'deki tarifi bu açıdan tarihî bir değer taşımaktadır. 'Kültür yahut medeniyet, insanoğlunun, bir toplumun üyesi olarak kazandığı bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.' Böylece kültür ile medeniyet adeta eş anlamlı gibi olmuştur. Fakat yine de Fransızlar civilisationu, Almanlar ise kultur'u daha çok kullanmışlardır."⁴¹

Tuncer'in tanımına bakıldığında 'kültür ve medeniyet' kavramlarının nerdeyse birbiriyle eş anlamlı olduğu görülür fakat; Ziya Gökalp bu iki kavramı birbirinden şu şekilde ayırır:

"Bir medeniyet, müteaddit milletlerin müşterek malıdır. Çünkü her medeniyeti, sahipleri olan müteaddit milletler, müşterek bir hayat yaşayarak, vücûda getirmişlerdir. Bu sebeple, her medeniyetin, her millette aldığı hususî şekilleri vardır ki, bunlara 'hars' adı verilir.

Medeniyetle Harsın Farkları:

1. Medeniyet beynelmilel olduğu halde hars millîdir.
2. Medeniyet bir milletin başka bir millete geçebilir, fakat hars geçemez.
3. Bir millet, medeniyetini değiştirebilir; fakat harsını değiştiremez.
4. Medeniyet, usûl ve akıl vâsıtalarıyla yapılır. Hars, ilham ve hads vâsıtalarıyla yapılır.
5. Medeniyet, iktisadî, dinî, hukukî, ahlakî ilh. Fikirlerin mecmûudur.
6. Hars, dinî, ahlakî bedîî duyguların mecmûudur.

⁴¹ Tuncer Baykara, age. s.12-13.

7. Türkler’de, bir cemiyetin içtimâî bünyesi birden bire yükselebilir. Bir kavmin içtimâî bünyesi, az zamanda, Aşîret bünyesinden İl bünyesine, Küçük İl’den, Orta İl’e Orta İl’den Büyük İl’e, Büyük İl’den en büyük İl’e kadar çıkabilir.

8. Bir kavmin siyasî bünyesi de Tudunluk’tan Yabguluk’a, Yabguluk’tan Hakanlık’a, Hakanlık’tan İlhanlık’a yükselebilirdi.

9. Medeniyetini değiştiren bir millette, hars da değişirdi. Fakat, bu değişme, sunî bir surette olmazdı. Tabii bir tekâmülle kendi kendini bir anda en yukarıya kadar aşarak çıkardı, kendi kendine husûle gelirdi.

10. İktisadî silsile-i merâtibi de birer birer geçerci.

a. Avcılar,

b. Sürü sahipleri,

c. Tarancılar (ekinciler, çiftçiler),

ç. Sartlar(tüccarlar)

d. San’atkârlar.”⁴²

Orhan Hançerlioğlu; Toplum Bilim Sözlüğü adlı eserinde kültür kavramını şu şekilde açıklamıştır:

“Kültür (Os. Hars, Fr., İng. Culture, Al. Kultur) Bir toplumun duyuş ve düşünüş birliğini sağlayan değerlerin tümü... Dilimizde ekin deyimiyle özleştirilmiştir. İnsanların toplumsal yaşamlarında tarih boyunca ürettikleri bütün özdeksel ve tinsel (maddi ve manevi) değerleri dile getirir. Bu değerleri inceyelen toplumbilim dalına da ekinsel toplumbilim (Os. Harsî içtimâiyât, Fr. Sociologie culturelle) denir. Kültür, insanların, kendi etkinlikleriyle değiştirdikleri ve kendi amaçlarına uygun olarak yeniden kurdukları bir doğadır. İnsan âlet yapan bir hayvandır, hayvan âletsiz yaşayabildiği halde insan âletsiz yaşayamaz. Demek ki insan, doğayla değil, kültürle bir bağlantı içindedir. İnsan, doğayı üretirken, eşdeyişle kültürünü meydana koyarken kendi kendisini de üretir, eşdeyişle özdeksel kültürünün üstünde tinsel kültürünü oluşturur..... Kültür, açıkça görüldüğü gibi, tarihsel ve toplumsal bir olgudur. İnsanlık tarihi bir kültür üretimi tarihidir; demek ki kültür bir üretimdir bir ekindir.”⁴³

Kültür ve kültür’ün kapsadığı öğeleri Özcan Demirel şöyle ifade eder:

⁴² Ziya Gökalp, **Türk Medeniyeti Tarihi**, (İstanbul:Kültür Bakanlığı Yayınları 1976) s.19-20.

⁴³ Orhan Hançerlioğlu, **Toplumbilim Sözlüğü** (İstanbul:Remzi Kitabevi 1986) s.250.

“Kültür, doğanın yarattıklarına karşılık insanoğlunun ortaya koyduğu maddi, manevi her şeydir. Bu tanımın içinde örf, adet, gelenek ve göreneklerle, yemek yeme alışkanlığı, giyinme diğer bir deyişle insanla ilgili her şey kültürü oluşturmaktadır.”⁴⁴

Emre Kongar ise kültür hakkında bir açıklama yaptıktan sonra kültür kavramında bir sınıflama yoluna gider:

“En genel ve en nesnel tanımı ile kültür, insanın yarattıklarının tümüdür. Bir bütün oluşturan kültür, ancak çözümleme amaçları ile bölünebilir. Böyle bir bölünme bizi, maddi kültür ve manevi kültür ayırımına götürür. İnsanın yarattığı bütün araç ve gereçler maddi kültüre; yine insanın yarattığı bütün anlamlar, değerler, kurallar manevi kültüre örnektir. Bir başka terminoloji ile maddi kültüre ‘teknoloji’, manevi kültüre ise ‘ideoloji’ diyebiliriz. Aslında sanat, edebiyat ve düşün yapıtları, kendine özgü niteliklerinden dolayı ne maddi kültürün, ne de manevi kültürün kapsamına girerler. Bir örnek vermek gerekirse, Sinan’ın Süleymaniye’si ve Rodin’in Düşünen Adam’ı maddi kültür alanında algılanabilecekleri gibi, manevi kültür evrendeki işlevlerinden dolayı, manevi kültürün bir parçası olarak da düşünülebilirler. Kitap bir madde, içindeki düşünceler manadır. Çözümleme amacıyla yapılan maddi kültür ve manevi kültür ayırımına bir de sanat, edebiyat ve düşün yapıtlarını ekleyerek, bunları da üçüncü bir grup kültür öğeleri olarak düşündüğümüzde, belli düşüncelerin oluşturulması ve aktarılması daha kolaylaşacaktır.”⁴⁵

Kültür kavramını birçok boyutuyla ele alan Ramazan Özey kültürün oluşumundan aktarımına kadar ayrıntılı bir şekilde değerlendirme yapar:

“Kültür, insan gruplarının geleneksel inançları, sosyal formları ve materyallerin bir bütünüdür. Kültürler ile ilgili bazı notlar vardır. Bunlar; kültürler öğrenilir, paylaşılr, desenlidir, karşılıklı inşa edilmiştir, semboliktir, keyfili arz eder ve içselleştirilmiştir. Kültürler öğrenilir. Kişinin kültür öğrenme süreci vardır. Kültür sadece pasif emilir değildir. Kültürleşme daha çok öğretilen şeyler, güç düzeylerine göre farklı bireyler tarafından öğrenilir. Kültürler paylaşılır. Belirli bir toplumun üyelerinin ortak kültürleri vardır. Bu kültürler kendi aralarında paylaşılır. Kültürler desenlidir. Belirli bir toplumda insanların yaşamları farklı tanımlanabilir. Farklılıklar daima zenginlik getirir. Karşılıklı inşa etmek, sürekli ve devam eden sosyal etkileşim sayesinde, bireyler oluşturmak, yeniden ve belirli bir kültürün doğasını geliştirir. Kültürler

⁴⁴ Özcan Demirel, **Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı** (Ankara: Pegem Akademi 2012) s.7.

⁴⁵ Emre Kongar, **Kültür Üzerine** (İstanbul:Remzi Kitabevi 1994) s. 19-20.

semboliktir. Belirli bir kültür içinde bu anlam ortak bir anlayışa sahiptir. Kùltürler keyiflidir. Kùltür, doğa yasalarına dayalı olmayıp daha ziyade insanlar tarafından oluşturulur. Kùltürler içselleştirilmiştir. Kùltür verilen ve doğal olarak algılanan için alınan, alışılmış olduğu ortaya çıkar. Her toplumda kişiden kişiye geçer. Ayrıca bir nesilden diğerine de geçer. Bu nedenle kùltürler muhafaza edilir.”⁴⁶

Kùltür’ün başlıca özelliklerini 6 ana başlıkta toplayarak her ana başlığı sırasıyla açıklayan Şerafettin Turan, 6 maddeyi şöyle sıralamıştır:

- “1. Toplumsallık
2. Tarihsellik
3. Kalıtsallık
4. İşlevsellik
5. Birlik İçinde Çokluk
6. Devingenlik ve Değişkenlik”⁴⁷

2.2.3. Dil-Kùltür İlişkisi:

Dil’in bir iletişim aracı olmasıyla birlikte birçok farklı işlevi de vardır. En önemli işlevlerinden biri de kùltür’ün taşıyıcısı olmasıdır. Dil ve kùltür ilişkisi’ni Mustafa Cemiloğlu; Walter Porzig’den aktararak şöyle ifade eder:

“Dil, kùltürün, özellikle sözle yaşatılan manevi değerlerin önemli bir taşıyıcısıdır. Onun gösterge olarak kullanılma gibi bir özelliği dolayısıyla maddi kùltür unsurlarını taşıma fonksiyonu da bulunmaktadır. Bu bakımdan, devamlılığı sağlama düşüncesinden yola çıkan her insan, genç kesimlere kùltür öğretimini veya gelecek kuşaklara kùltür aktarımını planladığı zaman dili malzeme olarak kullanmayı da düşünmüştür. Bu nedenle dil, yalnız bugüne ait değildir, o hem geçmişe hem bugüne hem de geleceğe ait bir iletişim aracı olarak bilinir ve olağanüstü değerleri bulunan mucizevi bir buluş olarak da değerlendirilir.”⁴⁸

Dil ile Kùltür ilişkisi hakkında Mehmet Kaplan’ın bakışı açısı ise şöyledir:

⁴⁶ Ramazan Özey, **Kùltürel Coğrafya** (İstanbul: Aktif Yayınevi 2014) s.6.

⁴⁷ Şerafettin Turan, **Türk Kùltür Tarihi** (İstanbul: Bilgi Yayınevi 2004) s.28.

⁴⁸ Mustafa Cemiloğlu, **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi** (İstanbul: Aktüel Yayınları 2004) s.1.

“Ziya Gökalp, dili kültürün temel unsuru sayar. O bu görüşünde haklıdır. Zira dil, duygu ve düşüncenin adeta kabıdır. Bir milletin bütün duygu ve düşünce hazinesi, dil kabına veya kalınına dökülür ve bu dil kabı ile yerden yere, nesilden nesile aktarılır. Yazı, dilin sesini kaydeden bir vasıta olarak dilin bir parçasıdır. Fakat kültür, söz ile de bir millet arasına yayılır. Dil kültürün temeli olduğuna göre bir milletin dil ile ifade ettiği sözlü, yazılı her şey kültür kavramına girer. Sabahtan akşama kadar evde, sokakta, çarşıda, iş yerinde konuşan halk, farkında olmadan dil tarlasını eker, biçer. Dilin duygu ve düşünce ile dolmasının sebebi, günlük hayat çok yakın olmasıdır.”⁴⁹

Dil’in işlevini nasıl ortaya çıktığını ve dil-kültür ve toplum ilişkisini Doğan Günay şöyle değerlendirir:

“Dil, toplum ile kültür arasındaki ilişkiyi kurar, bu nedenle dilin kültürü aktarmada etkili bir işlevinin olduğu açıktır. Dilin, kültürel değerleri ve insana ait geçmişi oluşturma ve koruma, alıcıya bir şey anlatma ve ona bir görüş aktarma gibi bazı işlevlerinden söz edilebilir. Dil insana geçmişini açıklamasına olanak sağlar ve insana özgü kimliğin geçmiş yoluyla oluştuğunu gösterir. Geçmişle dayanışma dil yoluyla olmaktadır. Elbette dilin en büyük görevi iletişim işlevidir. Dil yoluyla insanlar birbirleriyle haberleşir, iletişim kurar. Dilin toplum içinde çok önemli bir yeri olduğu apaçık ortadır. Dil, doğrudan bir doğa ürünü değildir. Saussure’ün dille ilgili yaptığı biçim/töz ayrımını herkes bilir. Dil töz değil, bir biçimdir. Her toplulukta farklı olan insan deneyiminin anlamsal içerikle (gösterilen) sessel anlatımdan (gösteren) oluşan bir simgeye dönüştürülmesinden dil ortaya çıkar.”⁵⁰

Bedia Akarsu dilin bir ulus üzerindeki etkisini şöyle değerlendirir:

“Diller ve öğeleri bir çağdan ötekine geçe geçe geldiğinden, geçmişin şimdiki zaman etkileri kültürün en derinlerine kadar işler. Dil aynı zamanda düşünme ve duyma biçiminin bir kavrayış şeklidir. Bütün bunlar, yani ulusun düşünme, duyma biçimi, karakteri, nesneleri kavrayış şekli, diline etki yapmadan ulus üzerine etki yapamazlar.”⁵¹

Kültür’ün dil aracılığıyla aktarıldığına Hayati Develi şöyle açıklama getirir:

⁴⁹ Mehmet Kaplan, **a.g.e.** s.186.

⁵⁰ V.Doğan Günay, **Kültürbilime Giriş** (İstanbul:Papatya Yayıncılık 2016) s.22.

⁵¹ Bedia Akarsu, **Wilhelm Von Humboldt’da Dil- Kültür Bağlantısı** (İstanbul:Remzi Kitabevi 1984)s.83.

“Çok kabaca, insan başarılarının tümü, diye tarif edebiliriz kültürü. İnsan toplulukları için kültürden söz edilmesini mümkün kılan ise önceki nesillerin başarılarını tevarüs edebilmesini, kendi nesildaşları (zamandaşları) arasında başarılarını iletip öğrenilmesini ve nihayet bunların hepsinin sonraki nesillere miras bırakılabilmesini sağlayan bir mekanizmaya sahip olmalarıdır ki bu da dildir. Burada ‘dil’ e dayanan bildirilişimin iki boyutu ortaya çıkıyor: Bunlardan birincisi, toplumun zamandaş fertleri arasındaki yatay bildirilişim boyutudur. İkincisi ise önceki nesillerin başarı birikimlerini tevarüs edebilmeyi mümkün kılan dikey bildirilişim boyutudur. Diğer canlı türlerinin oluşturdıkları yaşayış biçimleriyle karşılaştırıldığı zaman, bizim ‘kültür’ dediğimiz ortamın oluşabilmesi için vazgeçilmez unsurun dilin nesiller arasındaki aktarımını mümkün kılan dikey bildirilişim boyutu olduğu gözlenecektir.”⁵²

2.2.4. Kültürü Oluşturan Unsurlar ve Türk Kültür Unsurları

Türk Kültürü, Türkiye Kültürü ve diğer milletlerin kültürü hakkında bazı tanımlar yapan Şerafettin Turan bu kavramlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyar aynı zamanda Türk kültürünün ortaya çıktığı ve yayıldığı alanlar hakkında şunları söyler:

“Ulusal boyutlar içinde düşünüldüğünde, ulus ya da ülke adı kullanılarak kültür için yapılan tanımlamalarda, yeryüzündeki toplumların büyük bir çoğunluğu yönünden arada büyük bir fark söz konusu değildir. Örneğin Japon kültürü/Japonya kültürü, İngiliz kültürü/İngiltere kültürü, Yunan kültürü/Yunanistan kültürü deyimleri arasında tam anlamıyla bir aynılık bulunmasa bile, kavram olarak büyük ayrılıklar ya da çelişkiler yoktur. Buna karşın Türk kültürü/ Türkiye kültürü deyimleri kavram ve içerik yönlerinden birbirleriyle oldukça farklıdır. Bu ayrılık Türk tarihinin öteki ulusların tarihlerine benzemeyen akışının doğal bir sonucudur. Şöyle ki İngiliz ya da Fransız adını taşıyan toplulukların, ulusların kendi adlarını verdikleri toprak parçaları üzerinde başlayan ve süregelen bir tarih demektir. Bu nedenle ‘İngiliz kültürü’ denildiğinde dolaylı olsa da ‘İngiltere’ denen belirli bir ülkede filizlenen ve gelişen bir kültür anlatılmış olur. Oysa Türk tarihi, belirli bir coğrafya parçası ile

⁵² Hayati Develi, **Dil Doktoru** (İstanbul: Kesit Yayınları 2015)s.17.

sınırlandırılmasına olanak bulunmayan bir nitelik taşımakta ve Türklerin göçüp yerleştikleri ve de devlet kurup egemen oldukları ülkelerin tümünü kapsamaktadır. Öte yandan bugün ‘Türkiye’ denen topraklar da Türklerin tarihlerinin başlangıcından bu yana oturdukları yer, yani Türklerin öz yurdu anlamına gelmemektedir. Bu yüzden de Türk tarihinde ‘göç yurt kurma’ kavramları ile ‘anayurt’, yeni yurt, ‘yavru vatan’ deyimleri öteki ulusların tarihlerinde pek görülmeyen büyük bir önem taşımaktadır. Kısacası Türk tarihi alan olarak yalnızca Türkiye denen coğrafya parçası ile sınırlı bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak da Türk kültürü ile Türkiye kültürü deyimleri arasında boyut ve süreç yönlerinden küçümsenmeyecek bir ayrılık vardır. Günlük konuşmalarda eşanlamda kullanılan ya da birbirine karıştırılan bu iki tanımlama arasında şu farkın bulunduğu unutulmamalıdır: Türk kültürü denildiğinde, Türk kavminin tarih sahnesine çıkışından başlayarak günümüze dek süregelen ve Türklerin yerleştikleri, yaşadıkları, bugün de yaşamakta oldukları yerlerde yarattıkları, bugün de etkinliğini sürdüren kültür anlaşılmaktadır. Türkiye kültürü ise, Türklerin yerleşmelerinden ötürü Türkiye denilen bu topraklarda onlardan önce de var olan, onların gelişle büyük bir değişikliğe uğrayarak devam eden ve günümüze ulaşan kültür anlamına gelmektedir. Bunda bir kültürler topluluğu ya da bileşkesi söz konusudur. Kavramlar arasındaki fark, Türk kültürü ile Türkiye kültürünün kökenlerinin neler olduğu sorununa eğinildiğinde daha da belirginleşmektedir. Türk kültürünün ana kaynağının Orta Asya olduğu bilinmektedir. Türklerin İslam öncesi dönemde geliştirdikleri bu özgün kültürün Çin ve Hindistan gibi komşu ülkelerin kültürlerinden de etkilendiğini kabul etmek gerekir. İslamiyetin kabulünden sonra ise Müslüman Arap- İran kültürlerinin büyük etkisiyle yeni bir kültür bileşkesine (sentez) ulaşıldığı da kuşkusuzdur. Böylece Türk kültürünün genelde üç kaynağa dayandığı meydana çıkmaktadır: Orta Asya- Komşu ülkeler (Çin, Hindistan)- İslam (Arap,İran).”⁵³

Mehmet Kaplan, önce kültür’ün nasıl oluştuğunu cevaplar sonrasında ise Türk Milletinin kültürel değerleri nelerdir sorusuna birkaç ana başlıkla cevap verir:

“İlim ve fikir adamlarının çoğu ‘kültür’ kelimesine ‘tabiat’a zıt bir mâna vermektedirler. İnsanoğlunu diğer hayvanlardan ayıran taraf, tabiatın verdiğiyle yetinmemesi, onu değiştirmesi, kendi emrinde kullanması ve aşmasıdır. Bu maksatla vücuda getirilen maddî ve manevî her şey ‘kültür’ sahasına girer. ‘Kültür’ maddî ve

⁵³ Şerafettin Turan, age, s.53-54.

manevî her şeyi işlemek ve geliştirmek demektir. İnsanoğlu tabiatı işleyerek kendi iradesi altına aldığı gibi kendisini de maddî ve manevî olarak işlemiştir. Teknik tabiatı, spor ve tıp vücudu, sanat duygu ve hayali, ilim ve felsefe düşüncüyü işlemekle vücuda gelmiştir. Türk Milletinin kültürel değerleri nelerdir: Türk Dili, Türk Edebiyatı, Türk Tarihi, Türk Musikisi, Türk Plastik Sanatları, Türk Şehirleri, Türkiye'nin Tabii Güzellikleri ve Servet Hazinesi, Kültürlü İnsanlar, Türklük ve İslamiyet.”⁵⁴

Kültürü oluşturan unsurlara değinen Günay Doğan; ayrıca Türkleri çağrıştıran kültürel unsurların şunlar olabileceğini sıralar:

“Kültür, bir toplumun sanatını, mimarisini, müziğini, dansını, tiyatrosunu ve edebiyatını belirtir. Söylem, şiir, tiyatro, roman, gazete makalesi ya da bilimsel yapıtlar soyut bir varlıktır. Sanat, biçim ile içerik bütünlüğünün insanda yarattığı bir izlenimdir. Bir bakıma insanların konuşma, düşünme, dinlenme ve yaratma yeteneklerinin gelişmesini sağlayan toplumsal kurumların bütünü olarak görülen kültür içine çok şeyi koymak olasıdır. Türkleri doğrudan çağrıştıran bazı kültürel unsurlar ise şunlar olabilir; akrabalık ilişkileri (abi, teyze, dayı abla kullanımı), ayran, baklava, çeşmeler, dışarı çıkarken sağ ayakla çıkmak, döner ebru sanatı, erkek erkeğe öpüşmek ve hal hatır sormak, hamam kültürü ve kapıda ayakkabı çıkarmak, karagöz, kebab, kına gecesi, mangal yakmak, minyatür, misafire kolonya tutma, rakı, Türk kahvesi, tütün, yeni ev alana ev hediyesi götürme vb. Bunlar daha aza indirgeneceği gibi yenileri eklenebilir. Kültürel benzerlikler ve farklılıklar öznel ve devingendir. Zaman ve yere bağlıdır ve toplumsal çevreyle olan ilişkiye göre yorumlanabilir. İnsan çevresinde bulduğu eşyalar, değerler, kavramlar, simgeler yoluyla bir kültürel ürün üretebilirler.”⁵⁵

2.2.5. Türk Dünyası Kültür Unsurları

Türk Dünyası Kültür Unsurları üzerine bir derleme çalışması yapan; Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi ve Türksoy'un ortaklaşa hazırlamış oldukları: “Türk Dünyası Kültürel Mirası Envanter Çalışması/Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel

⁵⁴ Mehmet Kaplan, **Türk Milletinin Kültürel Değerleri**, (İstanbul:MEB Yayınları 1977) s.62.

⁵⁵ V.Doğan Günay, **a.g.e.** (İstanbul: Papatya Yayınları 2016) s.46.

Mirasları Envanter Çalışması’’ adlı iki eserde Türk Dünyası’na ait kültürel unsurları ülkelere göre ana başlıklar halinde şu şekilde sıralanmıştır:

2.2.6. “Türk Dünyası Kültür Mirası ve Doğal Parkları

1. Başkurdistan (Rusya Federasyonu):

Başkurt Ural Doğal Park Kültür Mirası

Orenburg Kervansarayı Kültür Mirası

Yangantau Dağı Kültür Mirası

Başkurt Şihan Dağları Kültür Mirası

Ulusal Başkurt Kahramanı Salavat Yulaev Anıtı Kültür Mirası

2. Hakas (Rusya Federasyonu)

Sulek Petroglifi Kültür Mirası

Tus Gölü Kültür Mirası

Çaa-Tas (Ulibat) Kültür Mirası

Boyar Yazıtları Kültür Mirası

Ulu Salbık Kurganı Kültür Mirası

3. Kazakistan

Şakpak Ata Mezarlık ve Camii (9.-19.yy)

Şopan Ata Mezarlık ve Camii (10.-19.yy)

Beket Ata Mezarlık ve Camii (18.yy)

Kahraman Ata Mezarlık ve Camii (13.-19yy)

Dombaul Türbesi (8.-9.yy)

Ayakkamır Türbesi (10.-13yy)

Cuci Han Türbesi (13.yy)

Alaca Han Türbesi (11-12.yy)

Bolgan Ana Türbesi (12.-13.yy)

Sırlı-tam Türesi, Inkar –Darya (13.yy)

Sırlı-tam Türesi, Jandarya (12.-13.yy)

Balandı Türbesi (M.Ö. 4.yy)

Jarkent Camii Mimari Sanatlar Müzesi (19.yy)

Markakol Korusu

Altın Emel (Doğal Park)

Şarın Vadisi (Doğal Park)

Orta Karatau (Doğal Park)

Berkar Geçidi

4. Kırgızistan

Özgen Mimari Kompleksi (11.-12.yy)

Şah Fazıl Türbesi (11.-12.yy)

Koşoy Korgon (Koşoy Korgon Kalesi) (13.-14.yy)

Şırdakbek Seddi

5. Ortak Değerler

Batı Tanrı Dağları

Ustyurt Yaylası

Hazar Denizi

2.2.7. Unesco Dünya Miras Listesine Giren Türk Dünyası Kültür Varlıkları

1. Altay (Rusya Federasyonu)

Altay Altın Dağları Doğalpark Kültür Mirası

2. Azerbaycan

Bakü İçerişehir, Şirvanşah Sarayı ve Kız Kalesi

Gobustan Kaya Resimleri

3. Kazakistan

Hoca Ahmet Yesevi Türbesi

Sarıarka-Kuzey Kazakistan Bozkır ve Gölleri

Tamgalı Petroglifleri

4. Kırgızistan

Kutsal Süleyman Dağı

5. Tataristan (Rusya Federasyonu)

Tarihî Kazan Kremlin ve Mimari Yapısı

Bolgar Tarih ve Arkeolojik Kompleksi

6. Türkiye

Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi

Göreme Milli Parkı ve Kapadokya

İstanbul'un Tarihî Alanları

Hattuşa-Hitit Başkenti

Nemrut Dağı

Pamukkale –Hierapolis

Xanthos-Letoon

Safranbolu Şehri

Truva Antik Kenti

Selimiye Camii ve Külliyesi

Çatalhöyük Neolitik Kenti

Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu

Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı

7. Türkmenistan

Antik Merv Millî Tarih ve Kültür Parkı

Köhne Ürgenç

Nisa'nın Parthia Kaleleri

8. Özbekistan

İtçan Kala

Tarihî Şahrısabz Merkezi

Semerkant- Kültürlerin Buluşma Noktası

9. Ortak Değerler

İpek Yolu: Çang'an-Tiyanşan Geçidi"⁵⁶

2.2.8. “Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Mirasları

1. Unesco'ya Dahil Edilmiş Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Mirasları

Azerbaycan

Azerbaycan Mugamı

Azerbaycan'ın Âşıklık Sanatı

Tar: Çekme Telli, Uzun saplı Çalgının yapımı ve Çalma Sanatı

Azerbaycan Geleneksel Halı Dokuma Sanatı

Çavgan: Azerbaycan'ın Karabağ Bölgesine Özgü Geleneksel Otçuluk Sanatı

Kelagay-İpek Başörtüsü: Geleneksel El Sanatı

Kazakistan

Geleneksel Dombıra Ezgisi

Kırgızistan

Akınlar: Kırgız Ozanları

Ala-Kıyız ve Şırdak: Geleneksel Kırgız Keçe Halısı

Üç Bölümlü Kırgız Destanı: Manas, Semetey ve Seytek

⁵⁶ Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, **Türk Dünyası Kültürel Mirası Envanter Çalışması**, Ed. Murat Yılmaz (Ankara:2004)s.3-4-5.

Özbekistan

Baysun İlçesi

Katta Aşula

Askiya: Atışma Sanatı

Türkiye

Meddahlık Geleneği

Mevlevî Semâ Törenleri

Âşıklık Geleneği

Karagöz

Geleneksel Sohbet Toplantıları

Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali

Alevi-Bektaşî Ritüeli: Semah

Tören Keşkeği Geleneği

Mesir Macunu Festivali

Kahve Kültürü

Ebru Sanatı

Saha Yakut(Rusya Federasyonu)

Olonho Yakut Destanı

Ortak Değerler

Şaşmakam: Müzik Geleneği

Nevruz

Yurt

2.2.9. Unesco'ya Aday Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Mirası

Azerbaycan

Tapmacalar-Bilmeceler: Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar

Balaban: Gösteri Sanatları

Lahiç Bölgesi: El Sanatları Geleneği

Şebeke: El Sanatları Geleneği

Taş İşleme: El Sanatları Geleneği

Dolma: Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar

Lavaş: Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar

Şekerbura ve Şorgoğalı: Doğa ve Evrenle İlgili Bili ve Uygulamala

Kazakistan

Şeşendik Sözder: Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar

Kız Kuu: Gösteri Sanatları

Konak Kade: Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler

Kimeşek: El Sanatları Geleneği

Kırgızistan

Akıynek-Aytışuu: Gösteri Sanatları

Kırkın-Çıgaruu: Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler

Kalpak: El Sanatları Geleneği

Özbekistan

Alla- Ninni: Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar

Yar-Yar: Gösteri Sanatları

Beşik: El Sanatları Geleneği

Sumalak: Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar

Türkiye

Kemençe: Gösteri Sanatı

On İki Hayvanlı Türk Takvimi: Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar

Akıtma Süslemeli Kınık(Bilecik) Çömlekçiliği: El Sanatları Geleneği

Çiğdem Pilavı: Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler

Türkmenistan

Bağşılık Geleneği: Gösteri Sanatları

Bedev Bayramı-Akhal Teke Atları: Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler

Şaysep-Türkmen Gelin Takısı: El Sanatları Geleneği

Semeni: Doğa ve Evrenle İlgili ve Uygulamalar

Altay (Rusya Federasyonu)

Tabışkak Oyun: Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar

El Oyun Bayramı: Gösteri Sanatları

Başkurdistan (Rusya Federasyonu)

Ural-Batır Destanı: Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar

Kuray: Gösteri Sanatları

Sabantoy Bayramı: Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Uygulamalar

Gagavuz Yeri (Moldova)

Horu: Gösteri Sanatları

Haderlez: Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler

İmece: Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar

Saha (Yakut)

Isiah Bayramı: Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler

Çoron: Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar

Tataristan (Rusya Federasyonu)

Kubız: Gösteri Sanatları

Sabantoy: Toplumsal uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler

Dericilik: El Sanatları Geleneği

Tıva (Rusya Federasyonu)

Hüreş: Toplumsal Uygulamalar Ritüeller ve Şölenler

Şagaa Bayramı: Toplumsal Uygulamalar Ritüeller ve Şölenler”⁵⁷

2.3. Eğitim

Ders kitaplarının eğitim- öğretim faaliyetlerindeki rolünü anlatabilmek için öncelikle eğitim- öğretim kavramlarını açıklamak gerekir.

TDK sözlüğünde eğitimin tanımı şu şekilde yapılmıştır:

“Belli bir bilim dalı veya sanat kolunda yetiştirme, geliştirme ve eğitme işi. Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine yardım etme, terbiye.”⁵⁸

Nurettin Fidan ve Münire Erden eğitim nedir sorusunu cevapladıktan sonra eğitim türleri hakkında şu açıklamayı yapar:

“Eğitim, en genel anlamıyla, insanları belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir. Bu süreçten geçen insanların kişilikleri farklılaşır. Bu farklılaşma eğitim sürecinde kazanılan bilgi, beceri, tutum ve değerler yoluyla gerçekleşir. Günümüzde okullar, eğitim sürecinin en önemli kısmını oluşturur, eğitim yalnız okullarda yapılmaz. Günlük hayattaki eğitim- okul bitişlikliği eğitim denince ‘okul’u anımsatır. Oysa okul dışında da gençleri ve yetişkinleri bir mesleğe hazırlamak ve onların hayata uyumlarını kolaylaştırmak için açılmış kısa süreli eğitim veren kurumlar vardır. Ayrıca eğitim ailede, iş yerinde, asker ocağında, camide ve insanların oluşturdukları çeşitli gruplar içinde de yer alır. En geniş anlamı ile eğitim toplumdaki ‘kültürleme’ sürecinin bir parçasıdır.”⁵⁹

Eğitim: “(Osm:terbiye/Fr.-İng:education, pedagogie) Kişinin zihni bedeni,duygusal toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının istenilen doğrultuda geliştirilmesi ya da ona birtakım amaçlara dönük yeni yetenekler davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür. Eğitim hayat boyu sürer; planlı ya da tesadüfi olabilir. Okul, okuma- yazma, ders araç gereçleri ile ve bunların dışında aile veya bir

⁵⁷ Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, **Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Mirasları Envanter Çalışması** ,Ed.Murat Yılmaz (Ankara:2004)s.6-7.

⁵⁸ Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998 Ankara, s. 677.

⁵⁹ Nurettin Fidan/Münire Erden, **Eğitime Giriş**, (Alkım Yayınevi, Ankara Basım Tarihi Belirtilmemiş) s.12

çevre içinde, kişisel yetiştirme vs. yollarıyla yapılan öğretme, öğrenme bilgi aktarma, beceri kazandırma çalışmalarının tümünü kapsayan bu çabalara yaygın eğitim denmektedir. Kısacası eğitim; öğretimi de içine alan çok geniş bir terimdir.”⁶⁰

“Eğitim, bireyde kendi yaşantısı ve kasıtlı kültürlenme yoluyla istenilen davranış değişikliğini meydana getirme sürecidir.”⁶¹

Eğitimin temel özelliklerini Veysel Sönmez şöyle sıralar:

- “1. Nesne (obje) olarak insanın alınması,
2. Nesnenin halihazırdaki durumunun yetersiz kabul edilmesi,
3. Nesnenin istendik yönde değiştirilmesi,
4. Bu iş için çevrenin ayarlanması, yani tutarlı, etkin araç gereç, strateji, yöntem, teknik vb. gibi uyarıcıların devreye sokulması,
5. Nesnenin istendik davranışları(hedefleri) kazanıp kazanmadığının yoklanması gerekir. Kazandıysa hedeflerin, davranışların, çevre ayarlamasındaki araç-gereç, uyarıcılar, strateji, yöntem, tekniklerin vb. elde tutulması; kazanamadıysa, bunların ya onarılması ya yenilenmesi, ya da atılması, eksiklerin tamamlanması, yanlışların düzeltilmesi gibi işlevleri kapsar. Tüm bu görüşlerin ve verilerin ışığı altında eğitim, çevre ayarlaması yoluyla kişinin davranışlarını istendik yönde değiştirme ve değerlendirme süreci olarak tanımlanabilir. Bu iş, yetiştirme (program) yoluyla yapılabilir.”⁶²

Firdevs Güneş, eğitimi ve eğitimin tarihsel boyutunu, eğitimin zaman içindeki gelişimi ve önemi konusunda şu bilgileri aktarmaktadır:

“Eğitim, insanlığın doğuşuyla başlamıştır. İlk toplumlar insanları, bir yandan yaşamlarını sürdürmek için balıkçılık, avcılık yapmakta, bir yandan da edindikleri bilgi ve deneyimlerini ailelerine, çevrelerindeki yetişkinlere aktarmaktaydılar. Böylece hem bireylerarası hem de kuşaklararası bilginin geçişini sağlamaktaydılar. Yazının bulunmasıyla birlikte, eğitim hızla gelişmeye başlamış ve günümüze kadar çeşitli aşamalar kaydetmiştir. Tarihsel gelişimi içerisinde eğitimin, amaçları, rolü, işlevleri, kapsamı genişlemiş ve çeşitli tanımları yapılmıştır. Eğitim, 1900’lü yıllarda, ‘bilgi öğrenme ve bunu kullanma’ olarak anlaşılmıştır. Bu nedenle eğitimde bilgiye

⁶⁰ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi Başlangıçtan 1993’e** (İstanbul:Kültür Koleji Yayınları 4, 1994) s.2.

⁶¹ Özcan Demirel, a.g.e, Pegem Akademi, Ankara 2012, s. 6.

⁶² Veysel Sönmez, **Eğitim Felsefesi** (Ankara: Anı Yayıncılık 2005, s.37.

ağırlık verilmiştir. 1930’lu yıllarda ise, eğitim ‘insan yetiştirme süreci’ olarak görülmeye başlanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise eğitime, ‘bireyin gelişmesidir’ şeklinde yaklaşmıştır. Bireyin bireysel gelişimi yanı sıra, sosyal ekonomik, politik ve kültürel yönlerinin de gelişmesi söz konusu olmuş ve bu amaçla eğitim çalışmaları düzenlenmeye başlanmıştır. Çok geçmeden sadece bireyin değil, bireyin içinde yaşadığı ailenin ve toplumun da gelişmesi gerektiği gündeme gelmiştir. Bireyin ailede ve toplum içindeki görevlerini yerine getirmesi, topluma uyumu, var olan yeteneklerini en üst sınıra ulaşmasını sağlamak için gerekli davranış biçimlerinin kazandırılması, eğitimin görevleri arasına girmiştir. ‘Böylece eğitim, davranış değiştirme ve geliştirme yoluyla, bireyin kişisel, sosyal, ekonomik ve kültürel yönden gelişmesine yardım etme görevi üstlenmiştir.’ Aynı zamanda bireyin içinde yaşadığı aile, toplum, ulus ve dünyanın gelişmesine hizmet etmesi de gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler, eğitimin, ‘örgün, yaygın, algın eğitim’ şeklinde yürütülmesini zorunlu kılmıştır.”⁶³

Özer Ozankaya, eğitimin tanımını yaptıktan sonra eğitim süreci ve eğitimin önemi hakkında şunları söyler:

“En genel anlamda eğitim, yürürlükteki değerlerin, bilgilerin ve hünelerlerin yetişen kuşaklara iletilmesi, kazandırılmasıdır, denilebilir. Bu geniş anlamda eğitim ailede başlar, sokakta, okulda, işyerinde sürer. Dernekler, basın, siyasal partiler, her türlü öbür kurumlar bu eğitim süreci içinde yer alır. Eğitim bireyler olarak yüksek bir yaşama düzeyi elde etmemizin başlıca yoludur. Hem toplum olarak gelişme ve ilerlemenin, ileri ülkeler arasında yer almanın başlıca yoludur. Hem de ülkede demokratik bir siyasal ve toplumsal yaşamı gerçekleştirmenin temel bir yoludur.”⁶⁴

Gürcan Ültanır ise eğitim ve kültür ilişkisi bağlamında şunları ifade eder:

“Kültür ve eğitim kavramları, eğitimle ilgili literatürde birlikte yer alırlar. Eğitim tanımlaması yapılırken ve okulun görevleri açıklanırken, kültür tanımından yararlanılır. Kültür elementleri genç kuşaklara eğitim aracılığıyla aktarılırlar.”⁶⁵

⁶³ Firdevs Güneş, **Yetişkin Eğitimi Halk Eğitimi** (Ankara: Ocak Yayınları 1996) s.2.

⁶⁴ Özer Ozankaya, **Toplumbilim** (İstanbul: Cem Yayınevi 1999) s.403-404.

⁶⁵ Gülcan Ültanır, “Eğitim ve Kültür İlişkisi-Eğitimde Kültürün Hangi Boyutlarının Genç Kuşaklara Aktarılacağı Kaygısı” **GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, cilt, 23, sayı.3 (2003): 291.

2.3.1. Öğretim

“Öğretim (Osm.: tedris, talim/Fr.-İng.: enseignement, instruction): Teşkilatlı ve düzenli olarak genellikle bir öğretim kurumunda (okul vs.) öğretmenler tarafından, öğrencilere, araç gereç kullanılarak bilgi aktarılması ve öğretilmesi çalışmalarının tümüdür. Başka deyişle öğretim, öğrenmenin gerçekleşmesi için girişilen düzenli, teşkilatlı planlı çabaların tümüdür ve bazen örgün eğitim olarak da adlandırılır. Öğretim, eğitimin bir parçasıdır ve ancak öğretilen şeyler kişinin davranışlarında olumlu yönde değişiklikler meydana getirmişse eğitim haline dönüşür.”⁶⁶

“1. (İsim) Belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi, tedris, tedrisat, talim.

2. Öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme, gereçleri sağlama ve kılavuzluk etme işi.”⁶⁷

2.3.2. Ders Kitapları

Kitabın tanımı TDK sözlükte şöyle geçmektedir:

“1. Ciltli veya ciltlessiz olarak bir araya getirilmiş, basılı veya yazılı kağıt yaprakların bütünü

2. Herhangi bir konuda yazılmış eser

3. Kutsal kitap”⁶⁸

“Kitap, insanların fikir, kültür sanat, ve iş alanlarındaki çalışmalarını kuşaklara tanıtan bir yazılı metindir.”⁶⁹

Ders kitapları eğitim ve öğretim faaliyetlerinde kullanılan en iyi öğretim araçlarının başında gelir.

“Öğretim Aracı: (Alm.Lehrmittel,Unterrichtsmittel, Fr. Moyen d’instruction, materiel didactique, moyens d’enseignement ou didactique, İng. Teaching device or aid, instructional aid or materials, Es. T. Tedris Vasıtası) Öğrenmeyi iyileştirmek,

⁶⁶ Yahya Akyüz, **a.g.e.**,s. 1

⁶⁷ Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998 Ankara, s. 1719-1720.

⁶⁸

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59cd6c9e52b525.61792161

⁶⁹ Hasan Şahin, “Etkili Bir Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Nitelikleri” (Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi 2004,Sayı9)s.367

uyarmak ya da heveslendirmek amacı ile öğretmenin kullandığı her tür aracı anlatan genel bir terim: Ders kitapları, görsel-işitsel araçlar, örnekler, planlar, tartışmalar... gibi.”⁷⁰

“Ders kitapları, ders konularına ait bilgileri, sıralı ve doğru biçimde, öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmeyi sağlamak amacıyla hazırlanan araçlardır. Türk Milli Eğitim Sistemini düzenleyen Milli Eğitim Temel Kanununa göre ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulacak kitaplar Milli Eğitim Bakanlığınca tespit edilir. Milli Eğitim Bakanlığı’nca belirlenmeyen hiçbir kitap eğitim aracı, okullarda kullanılamaz. Resmi kurum ve kuruluşlar dışındaki kişi ya da kuruluşlarca hazırlanan kitap ve eğitim araçlarından, Milli Eğitim Bakanlığı’nca tavsiye edilmeyenler öğrencilere aldırılmaz.

3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile bu görev Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığına verilmiştir. Bakanlık adı geçen bu kanunlara dayanarak çıkardığı Ders Kitapları Yönetmeliği’nde, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okutulacak ders kitabı, temel ders kitabı ve öğretmen kılavuz kitaplarının nitelikleri, hazırlanması, incelenmesi, yazılması, ve dağıtılmasına ilişkin esaslar ayrıntılı bir şekilde belirlemiş bulunmaktadır. Bakanlık, okullarda okutulmak üzere kabul ettiği kitapların listesini her yıl belirli aylarda Tebliğler Dergisi’nde yayınlayarak duyurmaktadır. Bakanlık, uzun yıllar ders kitabı seçimini öğretmene bırakan bir yöntem izlerken, yaptığı son bir değişiklik ile ders kitabı seçimini öğrenci ve veliye bırakmıştır. Ancak yapılan araştırmalar bu yöntemde en etkili unsurun yine öğretmen olduğunu ortaya koymaktadır.”⁷¹

“Eğitim programlarında programın başarısını etkileyen önemli unsurlardan biri ders kitaplarıdır. Ders kitapları programla öğrenci arasında köprü kuran temel bir materyaldir. İyi bir ders kitabı programdan etkilenen herkese programın diğer boyutları hakkında fikir veren temel materyallerdir. Örneğin bir öğrenci kitap aracılığıyla programın amacından, kendisinin öğrenmesi gereken muhtevadan haberdar olur. Kitabın içindeki değerlendirme soruları onun öğrendiklerini ölçme fırsatı bulmasına imkân sağladığı kadar ilgililere de ‘ne kadar öğrettik?’ Sorusunun cevabını bulma fırsatını verir. Bu yolla öğretmen her zaman öğrencisinin bilgisini ölçme imkânına sahip olur. Bu amaçla ders kitabı içinde yer alan alıştırmalar ya da

⁷⁰ Remzi Öncül, **Eğitim ve Bilimleri Sözlüğü** (İstanbul:MEB Yayınları 2000)s.863.

⁷¹ Tayyip Duman ve Melek Çakmak, “Ders Kitaplarının Nitelikleri”, Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu, Leyla Küçükahmet, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2011) s.18.

inceleme sorularından da rahatlıkla faydalanılabilir. O halde ders kitabının içinde öğretilecek konu ve onun yanında soruların da olması gerekir.”⁷²

Ders kitaplarının nasıl hazırlanması gerektiği konusunda Tülin Polat şu ölçütleri dile sıralar:

- “1.Seçme: Ders kitabında yer alacak konuların/metinlerin belirlenmesi
2. Sıralama: Konuların belirli ilkeler doğrultusunda basamaklandırılması
3. Sunma: Konuların/metinlerin işlenmesindeki düzen
4. Sağlamaştırma: Konuların/metinlerin öğretilmesine yönelik araştırmalar
5. Sınama: Öğretilenlerin değerlendirilmesine yönelik sınav biçimleri”⁷³

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitaplarının nitelikleri şu şekilde sıralanmıştır:

“a. Öğrencileri; milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerler bakımından besleyen; demokratik laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmede yol gösteren ve bu değerlerle ilgili ders konularını sevdiren okuma metinlerini içerir.

b. Türk Milli Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkeleri ile kitabın hitap ettiği eğitim kurumunun amaçlarına uygun olur.

c. Atatürk ilke ve İnkılapları ile ilgili konulara, öğretim programlarına ve Kurulca alınan kararlara uygun olur.

ç. Demokrasi ve insan hakları ile kültürel ve evrensel değerlere katkı sağlar.

d. Bilginin nasıl üretileceğine ilişkin vurgu yapar.

e. Bilişim teknolojisinin etkin ve verimli kullanımını teşvik eder.

f. Türk toplumunun sosyal, ahlaki, kültürel ve tarihî değerlerini geliştirerek yaşatır.

g. Öğretim programının kazandırmayı amaçladığı bilgi, beceri ve yetkinlikleri kapsar.

h. Ön yargı ve normatif önermelerden uzak olarak konuyla ilgili farklı bakış açıları içerir.

ı. Kişi, kurum ve kuruluşları yıpratıcı unsurları taşımaz.

i. Her türlü etkinlikte öğretmenin rehberliğinde öğrenciyi merkeze alır.

⁷² Leyla Küçükahmet, Eğitim Programlarında Ders Kitabının Yeri, a.g.e., s.13-14.

⁷³ Tülin Polat, “Ortaokullarda Türkçe Dersleri 1” **Türkiyenin Ders Kitapları Ortaöğretim Ders Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım**, Haz.Şeyda Ozil ve Nilüfer Tapan (İstanbul: Cem Yayınevi 1991)s.17.

j. Konuların hazırlanmasın ve düzenlenmesinde öğrencilerin ilgi, yetenek ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundur.”⁷⁴

Ders kitaplarının hazırlanırken hangi temel noktalara dikkat edilmeli ders kitabının özellikleri gibi genel anlamda bilgileri aktardıktan sonra Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin özellikleri hakkında Milli Eğitim Bakanlığının 2017 yılında yayınladığı ‘Türkçe Dersi Öğretim Programı’ adlı kitapçıkta aşağıdaki şu maddeler yer almaktadır:

Türkçe ders kitabına alınacak metinlerin aşağıdaki nitelikleri sağlaması gerekir:

“1. Ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî değer taşıyan metinler alınmalıdır.

2. Seçilen metinler ikincil aktarımlar yerine yazarın eserinden alınmalıdır.

3. Ders kitaplarında “Bu kitap için yazılmıştır.” ifadesini içeren metinler kullanılmamalıdır. Yalnızca 1.sınıf ders kitaplarında ders kitabının yazarı/yazarları tarafından yazılan en fazla iki metne yer verilebilir.

4. Aynı yayınevine ait kitaplarda bir sınıf düzeyi için seçilen metin, başka bir sınıf düzeyinde kullanılmamalıdır.

5. Öğrencilerin duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirmek amacıyla aynı yazar ve/veya şairlerden (serbest okuma metinleri hariç, ders kitabı yazarı/yazarları tarafından yazılan metinler dâhil) en fazla iki metin seçilmelidir.

6. Dünya edebiyatından seçilen metinler, doğru ve nitelikli çevirilerden alınmalıdır.

7. Ders kitabında temaları destekler nitelikte edebî ve estetik değer taşıyan serbest okuma metinlerine yer verilmelidir.

8. Tamamı ders kitabına alınamayacak uzunluktaki roman, hikâye, tiyatro, destan gibi türlerdeki eserlerden yapılan alıntılarda eserdeki bağlamın yakalanabilmesi için metnin başında eserin seçilen bölümüne kadar olan kısmın kısa özeti verilmelidir. Seçilen metnin eserin hangi bölümünden alındığına dair kısa bir açıklama yapılmalıdır.

9. Metinlerdeki eğitsel yönden uygun olmayan ifadeler (argo ve küfür, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar, cinsellik, şiddet vb. içeren unsurlar) metnin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla çıkarılmalıdır.

⁷⁴http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2597_0.html[04.06.2018]

10. Yazarın söyleyişinden ya da Türkçenin dönemsel söyleyiş özelliklerinden kaynaklı yazım farklılıkları hata olarak nitelendirilip düzeltilmez. Metin içerisinde yer alan dönemsel farklılıklara (yazım ve noktalama) yönelik açıklamalar dipnot şeklinde verilmelidir. Ayrıca bu hususlardan öğretim amaçlı olarak yararlanılabilir.

11. Ders kitabında gazete haberi, reklam, dilekçe, tutanak, öz geçmiş, ağ günlüğü (blog), sosyal medya uygulamalarında yer alan yazı türlerinde ders kitabının yazarı/yazarları tarafından üretilen metinler de kullanılabilir. Bu türler 3 ve 5. maddelerdeki açıklamalar kapsamında değerlendirilmez.

12. Metinlerde tema ve kazanımlara uygun olarak metnin bütünlüğü ve tutarlılığı korunmak kaydıyla bazı bölümler çıkarılarak kısaltmaya gidilebilir. Çıkarılan bölümler parantez içinde üç nokta ile gösterilmelidir.

13. Çeşitli metinler içinde yer alan kimi bağımsız ve kendi iç bütünlüğüne sahip anı, fıkra, anekdot vb. bölümler metin olarak seçilebilir.

14. Yazar ve şairlerin biyografilerinde yalnızca edebî yönleri ön plana çıkarılmalıdır.”⁷⁵

⁷⁵ Türkçe Dersi Öğretim Programı İlkokul ve Ortaokul 1 ,2, 3 ,4, 5 ,6, 7 ve 8. Sınıflar(Ankara: MEB 2017) s.21.

3. YÖNTEM

Bu tez çalışmasında döküman analizi (belge tarama) yöntemi kullanılmıştır. “Döküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi biçiminde tanımlanmaktadır.”⁷⁶ Bu yöntem kullanılarak örneklem olarak seçilen materyallerde Türk Dünyası Kültür Unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Hazırlanan bu tez çalışması nitel bir araştırmadır. “Nitel araştırmayı, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür. Başka bir deyişle nitel araştırma, teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır. Bu tanımda ‘teori oluşturma’, toplanan bilgilerden yola çıkarak daha önceden bilinmeyen birtakım sonuçları birbiri ile ilişkisi içinde açıklayan bir modelleme çalışması anlamına gelmektedir. Bu da araştırmacının esnek olmasını, toplanan bilgilere göre araştırma sürecini yeniden şekillendirmesini ve gerek araştırma deseninin oluşmasında gerekse toplanan bilgilerin analizinde tümevarıma dayalı bir yaklaşım izlemesini gerektirir.”⁷⁷

Tez çalışmasının ana eksenini oluşturan Türk Dünyası Kültür Unsurları üzerinde ayrıntılı bir çalışma yapılarak; Türk-Türk Tarihi-Türk Dünyası Coğrafyası, Türkçe Konuşan Topluluklar gibi kavramlar üzerinde durulmuştur. Ders kitaplarının karşılaştırılmasına geçmeden önce Dil-Kültür İlişkisi bağlamında Türk Dünyası

⁷⁶ Ali Yıldırım, Hakan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2014), 56.

⁷⁷ Ali Yıldırım, “ Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi” **Eğitim ve Bilim Dergisi**, s.1 (1999) : 10.

Kültür Unsurları tespit edilerek iki ülke örneğinde ders kitaplarında bu unsurlara ne kadar yer verilmiştir karşılaştırma yoluyla sonuca gidilmiştir. Konuyla ilgili yazılan kitap-makale-yüksek lisans ve doktora tezleri titizlikle tarama yöntemiyle incelenmiştir. Ayrıca Türkoloji alanında bilimsel çalışmalar yapan Türkologların genel ağıdaki mevcut konferans-panel-röportaj ve yazıları da bu çalışma için geniş bir bakış açısı oluşturmuştur.

3.2.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’de MEB ve diğer yayınevleri tarafından basılmış ana dili ders ve çalışma kitapları ile Kazakistan’da ortaokullarda okutulan 5., 6., 7., 8. sınıf ana dili ders kitapları oluşturmaktadır. Örneklemi ise Türkiye’de MEB tarafından Kazakistan’da ise Kazakistan eğitim Bakanlığı tarafından basılan 5., 6., 7., 8. sınıf ana dili ders kitapları oluşturmaktadır.

Tez Çalışmasının örneklemine oluşturan kitaplar şunlardır:

1. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 5. Sınıf: MEB tarafından 2017 yılında İstanbul’da basılmıştır.

2. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 6. Sınıf: MEB tarafından 2017 yılından İstanbul’da basılmıştır.

ORTAOKUL
TÜRKÇE 6
DERS KİTABI

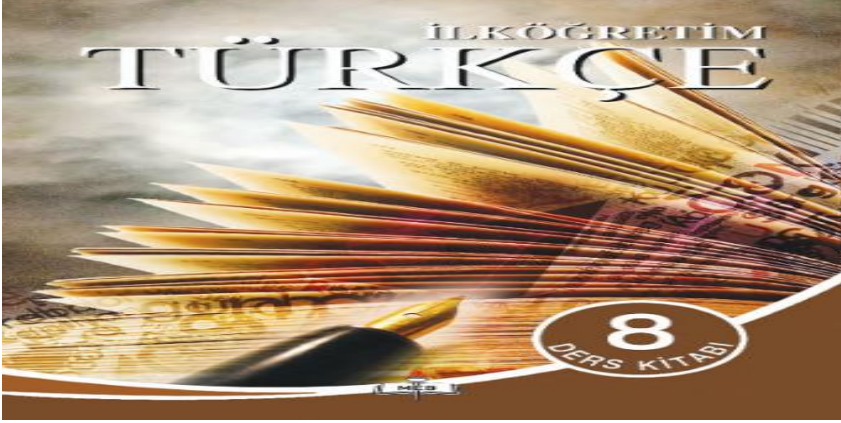
YAZARLAR
Fatma Kevser SÜMER
Gülşah MUŞTU
Sinan ŞENGÜL

DEVLET KİTAPLARI
BİRİNCİ BASKI
....., 2017

3. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 7. Sınıf: Ez-De Yayıncılık Ltd. Şti. tarafından 2017 yılında Ankara’da basılmıştır.

4. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 8. Sınıf: MEB tarafından 2017 yılında İstanbul’da basılmıştır.

5. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 5. Sınıf: Kazakistan Eğitim Bakanlığı tarafından 2015 yılında Almatı’da basılmıştır.

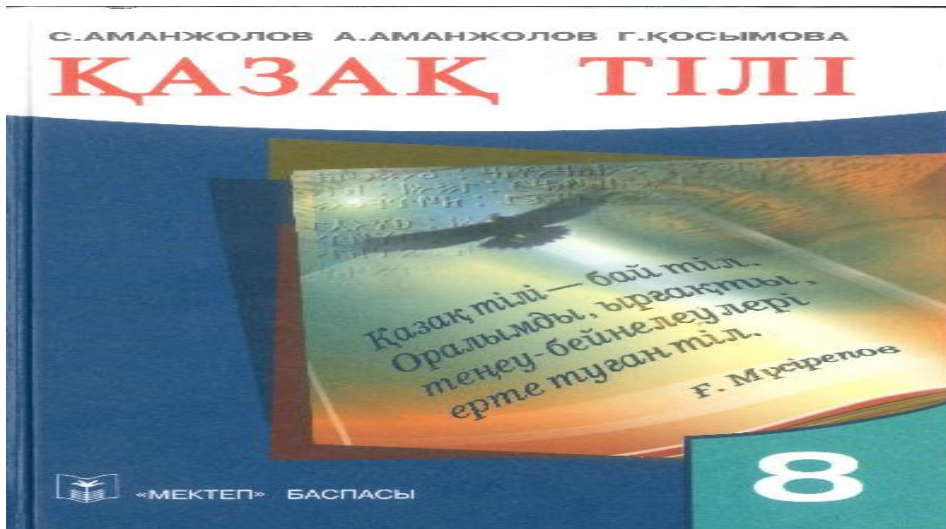
6. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 6. Sınıf: Kazakistan Eğitim Bakanlığı tarafından 2015 yılında Almatı’da basılmıştır.

7. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 7. Sınıf: Kazakistan Eğitim Bakanlığı tarafından 2016 yılında Almatı'da basılmıştır.

8. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 8. Sınıf: Kazakistan Eğitim Bakanlığı tarafından 2012 yılında Almatı'da basılmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması Çözümlemesi

Bu tez çalışmasında yazılı materyallerin taranması (belge incelenmesi) üç başlıkta gerçekleştirilmiştir.

1. MEB tarafından 2017 yılında basılan 5.,6.,7.,8. sınıf dil ve anlatım kitapları ile Kazakistanda, Kazakistan Eğitim Bakanlığı (Kazakistan Respublikasının Bilim Jane Ğılım Ministirligi) tarafından bastırılan 5.,6.,7.,8. Sınıf ana dili ders kitapları incelenmiştir.

2. Türk Dünyası ile ilgili kaynaklar, konu ile ilgili çalışmalar yapan TİKA, TDAV, Türksoy, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı gibi kurumların kütüphanelerinden gerekli yazılı ve görsel materyaller toplanmıştır.

3. Kazakistan'daki ortaokullarda Kazak Türkçesi dersleri veren Kazak öğretmenlerle görüşülerek Kazakistan'da eğitim veren ortaokulların haftalık ders programı hakkında gerekli belge ve bilgiler temin edilmiştir. Kazakistan örneğini oluşturan materyaller Kazak Türkçesinden, Türkiye Türkçesine çevrilmiştir.

Toplanan veriler ayrıntılı bir biçimde incelendikten sonra çalışmanın problem durumu doğrultusunda veriler azaltılmıştır böylece elde edilen bilgiler tez çalışması için anlamlı bir yapıya dönüştürülmüştür. İkinci basamakta ise elde edilen bilgiler sınıflandırılmıştır. Bu araştırmada tespit edilen kültür unsurları dört başlıkta ele alınmıştır; görsel düzeyde, metin, paragraf-cümle ve açıklama düzeyinde. Son olarak her ders kitabında tespit edilen kültür unsurları tablolar hâlinde gösterilerek sayısal veri olarak da çalışmada belirtilmiştir.

4. BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde Türkiye-Kazakistan örneğinde ortaokul dil ve anlatım kitaplarında Türk Dünyası Kültür Unsurları bakımından incelenmesi ve karşılaştırılması sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Kitaplarda tespit edilen unsurlara geçilmeden önce her iki ülkenin ortaokul haftalık ders programları aşağıda tablolar hâlinde verilmiştir.

Tablo 10: 5. Sınıf Haftalık Ders Programı (Türkiye Örneği)

	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma
1	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders
2	Seçmeli Ders	Matematik	Matematik	Türkçe	Görsel Sanatlar
3	Müzik	Matematik	Sosyal Bilgiler	Türkçe	Yabancı Dil
4	Matematik	Bilişim Tek.	Fen Bilimleri	Yabancı Dil	Türkçe
5	Matematik	Bilişim Tek.	Fen Bilimleri	Yabancı Dil	Türkçe
6	Beden Eğitimi	Din Kültürü	Türkçe	Sosyal Bilgiler	Fen Bilimleri
7	Beden Eğitimi	Din Kültürü	Türkçe	Sosyal Bilgiler	Fen Bilimleri

Zeytinburnu 75. Yıl Ortaokulu Müdürlüğü 5. Sınıf Haftalık Ders Programı

Tablo 11: 5. Sınıf Haftalık Ders Programı (Kazakistan Örneği)

	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma
1	Matematik	Matematik	Matematik	Matematik	Matematik
2	Rusça	Rusça	Beden Eğitimi	Kazakça	Kazakça
3	Tarih	Kazakça	Beden Eğitimi	İngilizce	Kazakça
4	Kazakça	Rusça	Kazakça	Beden Eğitimi	Tarih
5	Müzik	Bilgisayar	Rehberlik	Psikoloji	Rehberlik
6	İngilizce	Tarih	İş Meslek Bil.	İngilizce	
7	İngilizce				

Boran Nisanbayev Ortaokulu 5. Sınıf Haftalık Ders Programı

Tablo 12: 6. Sınıf Haftalık Ders Programı (Türkiye Örneği)

	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma
1	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders
2	Seçmeli Ders	Bilişim Tek.	Sosyal Bilgiler	Türkçe	Fen Bilimleri
3	Matematik	Bilişim Tek.	Sosyal Bilgiler	Türkçe	Fen Bilimleri
4	Fen Bilimleri	Müzik	Türkçe	Matematik	Yabancı Dil
5	Fen Bilimler	Görsel Sanatlar	Türkçe	Matematik	Yabancı Dil
6	Sosyal Bilgiler	Türkçe	Din Kültürü	Beden Eğitimi	Matematik
7	Yabancı Dil	Türkçe	Din Kültürü	Beden Eğitimi	Matematik

Zeytinburnu 75. Yıl Ortaokulu Müdürlüğü 6. Sınıf Haftalık Ders Programı

Tablo 13: 6. Sınıf Haftalık Ders Programı (Kazakistan Örneği)

	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma
1	Kazakça	Kazak Edebiyatı	Bilgisayar	Coğrafya	Beden Eğitimi
2	Rusça	Yabancı Dil	Rusça	Rusça	Yabancı Dil
3	Tarih	Matematik	Kazakça	Beden Eğitimi	Kazak Edebiyatı
4	Biyoloji	Teknoloji	Kazakça	Kazakça	Tarih
5	Coğrafya	Tarih	Biyoloji	Matematik	Matematik
6	Matematik	Müzik	Matematik	Matematik	Görsel Sanatlar
7	Beden Eğitimi	Biyoloji	Psikoloji		

Boran Nisanbayev Ortaokulu 6. Sınıf Haftalık Ders Programı

Tablo 14: 7. Sınıf Haftalık Ders Programı (Türkiye Örneği)

	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma
1	Teknoloji	Beden Eğitimi	Matematik	Sosyal Bilgiler	Türkçe
2	Teknoloji	Beden Eğitimi	Matematik	Matematik	Türkçe
3	Türkçe	Matematik	Görsel Sanatlar	Yabancı Dil	Fen Bilimleri
4	Fen Bilimleri	Matematik	Müzik	Yabancı Dil	Fen Bilimleri
5	Fen Bilimleri	Yabancı Dil	Sosyal Bilgiler	Türkçe	Din Kültürü
6	Seçmeli Ders	Yabancı Dil	Sosyal Bilgiler	Türkçe	Din Kültürü
7	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders

Zeytinburnu 75. Yıl Ortaokulu Müdürlüğü 7. Sınıf Haftalık Ders Programı

Tablo 15: 7. Sınıf Haftalık Ders Programı (Kazakistan Örneği)

	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma
1	Matematik	İş Meslek	Kazakça	Matematik	Rusça
2	Rusça	Matematik	Matematik	Kazakça	Matematik
3	Kazakça	Kazakça	İngilizce	Rusça	Kazakça
4	İngilizce	Beden Eğitimi	Coğrafya	Beden Eğitimi	İngilizce
5	Coğrafya	Tarih	Fizik	Tarih	Kimya
6	Fizik	Biyoloji	Beden Eğitimi	Psikoloji	Tarih
7	Vatandaşlık Bil.		Bilgisayar	Biyoloji	

Boran Nisanbayev Ortaokulu 7. Sınıf Haftalık Ders Programı

Tablo 16: 8. Sınıf Haftalık Ders Programı (Türkiye Örneği)

	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma
1	Yabancı Dil	Türkçe	Beden Eğitimi	Yabancı Dil	Fen Bilimleri
2	Yabancı Dil	Türkçe	Beden Eğitimi	Yabancı Dil	Fen Bilimleri
3	Fen Bilimleri	Müzik	Matematik	Din Kültürü	Teknoloji
4	Fen Bilimleri	Matematik	Matematik	Din Kültürü	Teknoloji
5	Görsel Sanatlar	T.C. Ink. Tarihi	Türkçe	Türkçe	Matematik
6	Seçmeli Ders	T.C. Ink. Tarihi	Rehberlik	Türkçe	Matematik
7	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders	Seçmeli Ders

Zeytinburnu 75. Yıl Ortaokulu Müdürlüğü 8. Sınıf Haftalık Ders Programı

Tablo 17: 8. Sınıf Haftalık Ders Programı (Kazakistan Örneği)

	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma
1	Beden Eğitimi	Beden Eğitimi	İngilizce	Matematik	İngilizce
2	Matematik	Matematik	Tarih	Rusça	Matematik
3	Fizik	Rusça	Kazakça	Kazakça	Biyoloji
4	Tarih	Kimya	Matematik	Coğrafya	Kimya
5	Bilgisayar	Coğrafya	Kimya	İş Meslek	Fizik
6	Tarih	Psikoloji	Biyoloji	İngilizce	Tarih
7	Kazakça	Kazakça	Beden Eğitimi	Kimya	Rusça

Boran Nisanbayev Ortaokulu 8. Sınıf Haftalık Ders Programı

4.1. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 5. Sınıf

Bu ders kitabı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından **ISBN: 978-975-11-4289-4** numarasıyla 2017 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Kitabın Yazarları: Hülya Ağın HAYKIR, Hüseyin KAPLAN, Ali KIRYAR, Rasim TARAKÇI, Ercan ÜSTÜN

Kitap, 8 ünitelerden oluşuyor her ünitenin içinde dinleme-izleme-serbest okuma metinleri dahil 6 adet metin bulunmaktadır; toplamda 48 metin mevcut ve kitabın sayfa sayısı 254.

Kitap, İstiklal Marşı ve Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ile başlamaktadır. Kitabın son sayfasında ise Türk Dünyası Siyasi Haritası bulunmaktadır.

Kitaptaki tüm metinler incelendiğinde kitapta Türk Dünyası kültür unsurlarına bilinçli bir şekilde değinilmediği tespit edilmiştir. Kitapta bulunan metinler içinde Türk Dünyası ile ilgili unsurların yer aldığı bazı bölümler ise şöyledir.

4.1.1. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 5. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları Bulgular

4.1.1.2. Görsel Düzeyde Bulgular

1. Aşık Oyunu: Kitabın birinci tema'sı olan 'Çocuk Dünyası' adlı bölümün 12. sayfasında bu oyunun tarihi bir Türk oyunu olduğu belirtilmiş ama Türk Dünyasını oluşturulan akraba topluluklarda da bu oyunun oynandığı belirtilmemiş. Oysaki kitabın 29. Sayfasında 'Mokasen' adlı ayakkabının Kuzey Amerika'da yaşayan yerliler tarafından giyildiği bilgisi verilmiştir.

*Aşık Oyunu
Koyunların ve keçilerin arka
bacaklarında bulunan dört
yüzlü kemiklerle oynanan
tarihi bir Türk oyunu.*

MOKASEN
Kuzey Amerika yerlilerince
kullanılan, hayvan derisinden
yapılma, üzeri süslü, ökçesiz,
yarım ayakkabı.

Şekil 3: Aşık Oyunu

Türkçe Ders Kitabı 5, s.12

Kazakistan'ın Çimkent bölgesinde bir saha çalışması yapan İbrahim Yıldırım, "Güney Kazakistan Çocuk Oyunları/Ontüstik Kazakistan Balalar Oyındarı" adlı kitabında bu bölgede Kazak çocuklarının oynadığı oyunlar arasında Aşık Kemiği ile oynanan 8 oyun tespit etmiştir. İlgili görseller aşağıda verilmiştir.

ОҢТҮСТІК БАЛАЛАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕ ОЙНАЙТЫН ОЙЫНДАРЫ

АСЫҚ ОЙЫНЫ

Ойынды баяндаушы тұлға: Сәрсенбаев Азамат

Туған жылы: 1990

Білімі: жоғары

Ойыншылардың:

Саны: 2 адамнан көп

Жынысы: ер балалар

Жасы: 5 жастан 13 жасқа дейін

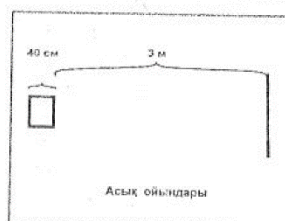
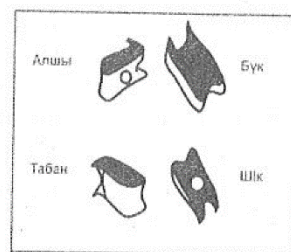
Ойында қолданылатын құралдар: қойдың асығы, сызуға арналған бор

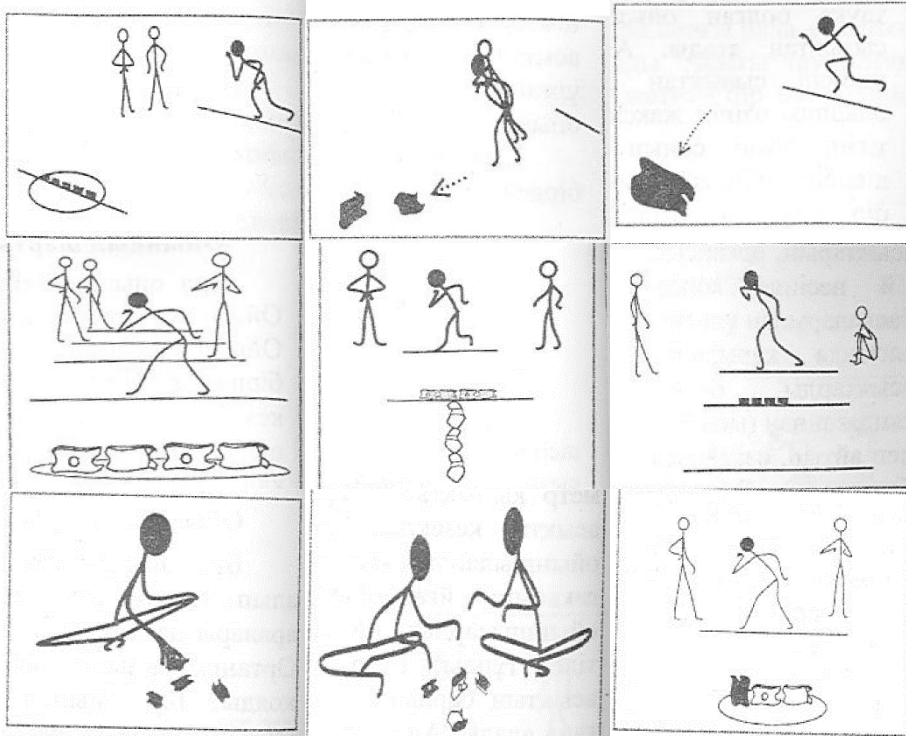
Ойынның өткізілетін алаңы: тегіс алаң

Ойынның ойналатын мерзімі: жаз мезгілінде

Ойынның шарты:

Екі немесе одан да көп балалардың қатысуымен ойналады. Алдымен бормен арасын 15-20 см егін үш бөлік параллель сызықтар сызып алады. Ойыншылар өздеріне асықтың сақа деген түрін таңдап алып, қалған асықтарды ортадағы сызықтың бойына тізіп қояды. Одан кейін барлық ойыншы асықтарын жинап, ойынды кімнің бастауы керектігін анықтау үшін араластырып, жерге шашып жібереді. Асықтардың алшы, бүк, пік, тауқа деген төрт пішіні бар. Тауқа тұрған асықтың иесі алғашқы болып ойынды бастайды. Ол сызылған сызықтардың біріншісінің бойында тұрып, асығын иіріп, лақтырып жібереді. Қалған балалар да дәл солай жасайды. Кімнің сақасы сызықтан анағұрлым алшақ түссе, сол бала тізілген асықтарды көздеп тұрып атады. Сақамен ұрылып, ыршып түскен асық келесі сызықтан асып кетсе ұтқан, ал аспай қалса ұтылған болып есептеледі. Ойын осылайша жалғаса береді.

Şekil 4: Güney Kazakistan'da Çocuk Oyunları

Güney Kazakistan'da Çocuk Oyunları, s.43-48.

2. Nasrettin Hoca: Kitabın birinci tema'sı olan 'Çocuk Dünyası' adlı bölümün 31. Sayfası 4. Etkinlikte Nasrettin Hoca'nın bir fıkrası bulunmaktadır yalnız Nasrettin Hoca'nın diğer Türk toplulukları tarafından da bilindiği veya Türk Dünyası Coğrafyası'nda da çok önemli bir tarihi kişilik olarak görüldüğü bilgisine değinilmemiştir.

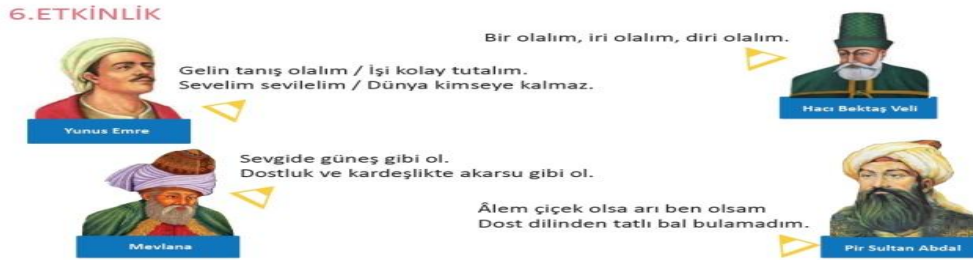
Nasreddin Hoca evinin damında biriken diz boyu karları sabah namazı sonrası kürümeye başlamış. Bir ara dengesini kaybederek damdan düşüp bayılmış. Komşuları koşuşmuşlar.
Birisi: "Çabuk bir doktor çağıralım."
Diğeri: "Aman bir kırıkçı bulalım."
Öbürü: "Sırtlanıp doktora götürelim" derken, kargaşada ayılan Hoca, acıyan belini tutarak;
- Bırakın münakaşayı. Çabuk bana daha önce damdan düşmüş birini bulun, demiş.

Şekil 5: Nasrettin Hoca

Türkçe Ders Kitabı 5, s.31

3. Anadolu'da Türk-İslam Bilginleri: Kitabın ikinci tema'sı olan 'Milli Mücadele ve Atatürk' adlı bölümün 58. Sayfasındaki 6. Etkinlikte Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Mevlana, Pir Sultan Abdal gibi büyük düşünürlerin özlü sözlerine ve onların temsili resimlerine yer verilmiş ama Türk dünyası'nın Türkiye dışında kabul görmüş Türk-İslam bilgini tarihi bir şahsiyete yer verilmemiştir. Oysaki Hoca Ahmet Yesevi'den de bu bağlamda özlü bir söz veya şiirlerinden bir dörtlük konulabilirdi.

Şekil 6: Türk Büyükleri

Türkçe Ders Kitabı 5, s.58

4. Dîvânu Lugâtî't-Türk/Kâşgarlı Mahmud: Kitabın üçüncü teması olan 'Erdemler' adlı bölümün 92. sayfasında 'Atasözleri' ile ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde Kâşgarlı Mahmud'a ait bir temsili resim ve Kâşgarlı'nın yazmış olduğu sözlüğün bir sayfasına yer verilmiştir.

Kökleri tarihimizin derinliklerine inen ve geniş bir hayat felsefesini içine alan Türk atasözlerinin çoğu, zaman içinde Türk bilginlerince derlenmiş, dilden yazıya dökülmüştür. On birinci yüzyılda yetişen tanınmış Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud'un (Dîvânu Lugâtî't- Türk) adlı eserinde binlerce Türk atasözü vardır. (...)

İşte böyle aziz okuyucular. Atasözlerinden söz açıldı mı, sözün sonu gelmez. En iyisi biz susalım ve diyelim ki: Çok sözünü az söyle, az sözünü öz söyle.

Mehmet ÖNDER
(Kısaltılmıştır.)

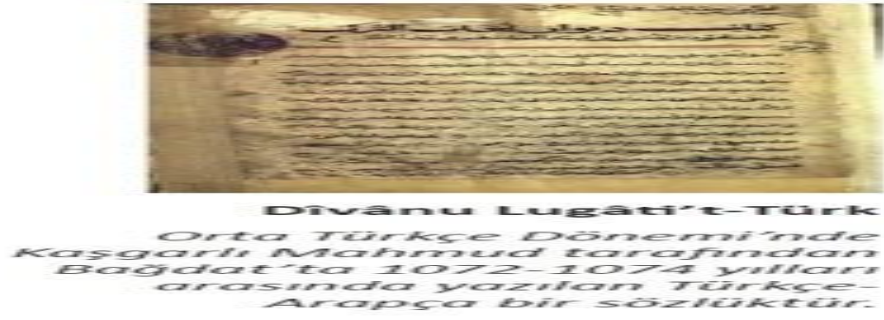

İlk dil bilginimiz, ilk sözlük bilimcimiz, ilk coğrafyacımız, ilk ansiklopedicimiz Kaşgarlı Mahmud.

Şekil 7: Kâşgarlı Mahmud

Türkçe Ders Kitabı 5, s.92

Bu ders kitabında Kâşgarlı Mahmud ve Dîvânu Lugâtî't Türk hakkında verilen bilgiler son derece az olduğu tespit edilmiştir. Muadili olan 6. Sınıf Kazak Dili kitabında ise 6 adet metin düzeyinde 1 adet de paragraf düzeyinde DLT ile ilgili unsurlara yer verilmiştir.

Şekil 8: Divânu Lügati't- Türk

Türkçe Ders Kitabı 5, s.184

5. Türk Kültüründe Sadaka Taşı ve Kuş Evleri: Kitabın üçüncü tema'sı olan 'Erdemler' adlı bölümde 97. sayfada Türk kültüründe yer alan sadaka taşı ve kuş evleri ile ilgili görsellere yer verilmiştir.

7.ETKİNLİK Görselleri inceleyerek aşağıdaki sorular doğrultusunda görüşlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Türk kültüründe ihtiyaç sahiplerine yardım etmek atalarımızın bize bıraktığı en önemli miraslardan biridir. Bu ister bir insan olsun, isterse bir kuş...

Kuş evleri, kuşların barınmaları için evlerin ön yüzlerine özel olarak yerleştirilen yapılardır.

Sadaka taşı, cami vb. yerlerde ihtiyaç sahiplerinin alabilmeleri için para vb.nin bırakıldığı özel yapıdır.

Şekil 9: Kuş evleri ve Sadaka Taşları

Türkçe Ders Kitabı 5, s .97

6. Piri Reis'in Dünya Haritası: Kitabın beşinci tema'sı olan 'Millî Kültür' adlı bölümde 141. sayfada Piri Reis'e ait dünya haritasının görseline yer verilmiştir.

Piri Reis'in Dünya Haritası,
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

Şekil 10: Piri Reis'in Dünya Haritası

Türkçe Ders Kitabı 5, s.141

7. Müzik Aletleri: Kitabın beşinci tema'sı olan Millî Kültür adlı bölümde 146-147-148. sayfalarda Türk müzik aletlerinin görsellerine yer verilmiş yalnız Türk dünyasının diğer bölgelerinde kullanılan müzik aletlerine yer verilmemiştir.

Şekil 11: Türk Enstrümanları

Türkçe Ders Kitabı 5, s.146

8. Farabi: Kitabın 5. teması 'Millî Kültür' başlığı 149. sayfasında büyük Türk bilgini Farabi'nin görseline yer verilmiştir. Farabi'nin Türk dünyasının diğer bölgelerinde de önemli bir tarihî kişilik olduğu hakkında bilgi verilmemiştir.

Türkçe Ders Kitabı 5, s.149

9. Dede Korkut- Boğaç Han: Kitabın, ‘Milli Kültür’ adlı 5. teması 154. sayfasında Dede Korkut hikâyelerinden olan Boğaç Han adlı metne yer ve hikâyede adı geçen kahramanlara ait resimlere yer verilmiştir.

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Dede Korkut kimdir? Sizce gerçekten yaşamış mıdır?
2. Dede Korkut hikâyelerinden birini anlatınız.

DEDE KORKUT - Boğaç Han (Dinleme/İzleme Metni)

1.ETKİNLİK

Çizgi filmi izlerken kahramanların isimlerini ve özelliklerini aşağıda verilen bölümlere not alınız.

2.ETKİNLİK

Aşağıdaki soruları izlediğiniz çizgi filmde hareketle cevaplayınız.

1. Obaya gelen atlı nasıl bir haber getirmektedir?
2. Aruz Bey'in kaybolan oğlunun başına neler gelmiştir?
3. Boğaz Han'ın yaşadığı obanın beyi kimdir?
4. Dede Korkut; Dirse Han ve Aruz Bey'e nasıl bir öğüt veriyor?
5. On iki yıl sonra obada neler değişmiştir? Kısaca anlatınız.
6. Dirse Han'ın oğlu nasıl bir kahramanlık yapıyor ve hangi ismi alıyor? Kısaca anlatınız.

3.ETKİNLİK

Aşağıdaki cümlelerde, açık olarak söylenmeyen anlamları bularak örnekteki gibi yazınız.

1. Şöklî Belik yine obayı talan etmeye geliyordu.
Demek ki Şöklî Belik obayı daha önce de talan etmişti.
2. Canını seven kaçsın.
3. Boğaç Han obanın en güçlüsüydü.
4. Dirse Han da boğayı durduramadı.

4.ETKİNLİK

Dede Korkut'un, Boğaç Han'a ad verdiği bölümü okuyunuz. Ad verme geleneği ile ilgili görüşlerinizi ifade ediniz.

Tabanı nasırlı kızıl bir deve verile bu oğlana. Yük hayvanı olsun. Hünerlidir.
Altın tuğlu büyük bir ev ver bu oğlana. Gölge olsun. Erdemlidir.
Sırmalı cübbe ve elbise ver bu oğlana. Kaftan olsun.
Bayındır Han'ın ak meydanında bir boğayla mücadele ederek onu yendin.
Bunun için senin adın Boğaz olsun.
Adını ben verdim. Yazını Allah versin!

5. ETKİNLİK

a) Aşağıdaki görselleri izlediğiniz çizgi film den hareketle, oluş sırasına göre numaralandırınız.

b) Numaralandırdığınız görsellerdeki olayları noktalı yerlere yazınız.

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....
- 6.....
- 7.....
- 8.....

155

Şekil 13: Dede Korkut

Türkçe Ders Kitabı 5, s.153-154-155

Bu ders kitabında yer alan Dede Korkut-Boğaç Han adlı Dinleme/İzleme Metni'nde öğrencilerden Dede Korkut'un hayatı hakkında araştırma yapmaları istenmiştir. Muadili olan 6. Sınıf Kazak Dil ve Anlatım kitabının 54. sayfasında Dede Korkut hikâyelerinden birine ve 89.sayfasında Dede Korkut'un kim olduğu hakkında bir metne yer verilmiştir.

10. Yurt: Kitabın, 'Milli Kültür' adlı 5. teması 156. sayfasında Orta Asya'da Türkler ve Moğolların yaşadıkları çadırlarla ilgili bir görsel bulunmaktadır. Türk Dünyası kültür unsurlarından biri olan 'çadır' kavramı'na kitapta yer verilmiştir bu görsel de en somut örneklerden biridir.

5. TEMA

6.ETKİNLİK

Aşağıdaki bilgilerden ve sorulardan hareketle konuşmanızı yapınız.

Çizgi filmde çocuklar yaptıkları kahramanlığa göre isim almaktadır. O dönemde yaşadığınızı hayal ediniz.

1. İsim almak için nasıl bir kahramanlık yaptınız?
2. Bu kahramanlık sonucunda hangi ismi almak isterdiniz?

Yurt, Orta Asya'da Türk ve Moğol göçebelerinin ev olarak kullandığı çadırlara verilen addır. Yurt çadırları genellikle ahşap kafes işi, keçe kaplamalı ve taşınabilir çadırlardır.

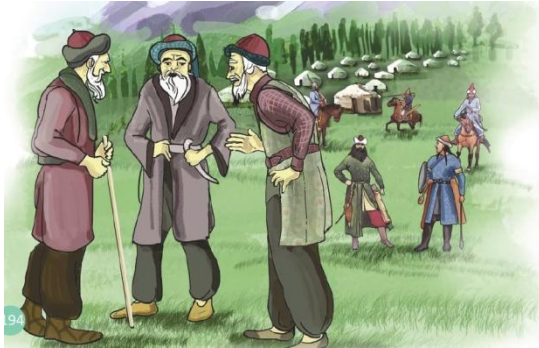
7.ETKİNLİK

Dede Korkut, Dirse Han'ın oğluna isim verdikten sonra olaylar nasıl gelişmiş olabilir? Olayların gelişimine uygun bir son yazınız.

Şekil 14: Çadır

Türkçe Ders Kitabı 5, s.156

11. Cirit: Kitabın, 'Sağlık Spor' adlı 7. temasının 194. sayfasında cirit oyununun tarihi ve cirit'in özellikleri hakkında bazı bilgiler verilmiş bu oyunun Orta Asya'dan Selçuklular aracılığıyla Anadolu'ya kadar geldiği belirtilmiştir. Yalnız bu oyun ile Orta Asya'da özellikle Kazakistan-Kırgızistan ve Afganistan'daki 'Kökbar' ile benzerliğine değinilmemiştir.

Şekil 15: Cirit

Türkçe Ders Kitabı 5, s.194-195

4.1.1.3. Metin Düzeyinde Bulgular

1. Nasrettin Hoca/Damdan Düşme Fıkrası: Kitabın birinci tema'sı olan 'Çocuk Dünyası' adlı bölümün 31. Sayfasında Nasrettin Hoca'nın damdan düşme fıkrasına yer verilmiştir.

*Nasreddin Hoca evinin damında biriken diz boyu karları sabah namazı sonrası kürümeye başlamış. Bir ara dengesini kaybederek damdan düşüp bayılmış. Komşuları koşuşmuşlar.
Biri: "Çabuk bir doktor çağıralım."
Diğeri: "Aman bir kırıkçı bulalım."
Öbürü: "Sırtlanıp doktora götürelim" derken, kargaşada айılan Hoca, acıyan belini tutarak;
- Bırakın münakaşayı. Çabuk bana daha önce damdan düşmüş birini bulun, demiş.*

Şekil 16: Nasrettin Hoca

Türkçe Ders Kitabı 5, s.31

2. Dede Korkut Boğaç Han: Kitabın, 'Milli Kültür' adlı 5. teması 154. sayfasında Dede Korkut-Boğaç Han adlı metne yer verilmiştir. Türk dünyası ile ilgili kitaptaki en belirgin unsur denilebilir.

4.ETKİNLİK

Dede Korkut'un, Boğaç Han'a ad verdiği bölümü okuyunuz. Ad verme geleneği ile ilgili görüşlerinizi ifade ediniz.

*Tabanı nasırlı kızıl bir deve verile bu oğlana. Yük hayvanı olsun. Hünerlidir.
Altın tuğlu büyük bir ev ver bu oğlana. Gölge olsun. Erdemlidir.
Sırmalı cübbe ve elbise ver bu oğlana. Kaftan olsun.
Bayındır Han'ın ak meydanında bir boğayla mücadele ederek onu yendin.
Bunun için senin adın Boğaç olsun.
Adını ben verdim. Yaşını Allah versin!*

Şekil 17: Boğaç Han

Türkçe Ders Kitabı 5, s.154

3. Nasrettin Hoca: Bir Nasrettin Hoca fıkrası olan Keramet Kavukta mı adlı hikayenin, M. Halistin Kukul tarafından şiirleştirilmiş biçimine kitabın altıncı tema'sı olan Okuma Kültürü adlı bölümün 189. sayfasında yer verilmiştir.

KERAMET KAVUKTA MI? (Serbest Okuma Metni)

Adamın biri, bir gün,
Elinde bir kâğıtla
Gelir, Hoca'ya der ki:
- Hoca'm, beni bağışla!

Yoktur okumam yazmam
Ne der bunda, anlamam!

Pek kötü şey bilmemek,
Al bunu, oku demek.

Hoca mektubu alır
Sonra şaşırır kalır.

Bir süre göz gezdirir
Ve evirir çevirir.

Der ki: "Okuyamadım;
Tek söz anlayamadım.

Al götür başkasına
Yapamadım mademki.
Akıl akıldan üstün
Başkası okur belki."

Adam sanır Hoca'nın
Yok okuyup yazması.
Kâğıdı almasıyla
Bir olur patlaması:

- Hoca, der, yazık yazık!
Düşünsene azıcık!

Koca adam bilmem ki
Kavuğu niçin taşır?
Ve nasıl okuyamaz,
Mektuptan iki satır.

Utanmıyorsun elden
Sıkılman da yok benden.

Bari azıcık utan
Başındaki kavuktan!

Hoca hemen çıkarır
Başındaki kavuğu
- Keramet sendeyse! der
Hadi kavuk sen oku!

M. Haliştin KUKUL

Şekil 18: Nasrettin Hoca

Türkçe Ders Kitabı 5, s.189

4.1.1.4. Paragraf- Cümle Düzeyinde Bulgular

1. Anadolu'da Türk-İslam Bilginleri: Kitabın ikinci tema'sı olan 'Milli Mücadele ve Atatürk' adlı bölümün 58. Sayfasındaki 6. Etkinlikte Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Mevlana, Pir Sultan Abdal gibi ünlü Türk İslam bilginlerin dizelerine yer verilmiştir.

Gelin tanış olalım / İşi kolay turalım.
Sevelim sevillelim / Dünya kimseye kalmaz.
Sevgide güneş gibi ol.
Dostluk ve kardeşlikte akarsu gibi ol.
Bir olalım, iri olalım, diri olalım.
Âlem çiçek olsa arı ben olsam
Dost dilinden tatlı bal bulamadım.

Şekil 19: Anadolu'da Türk-İslam Bilginleri

Türkçe Ders Kitabı 5, s.58

2. Dîvânü Lugâtî't-Türk/Kaşgarlı Mahmud: Kitabın üçüncü tema'sı olan 'Erdemler' adlı bölümün 92. sayfasında 'Atasözleri' ile ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde Kaşgarlı Mahmud ve eseri hakkında bir paragrafta yer verilmiş ve kitabın Türklerin tarihi süreç içerisindeki yaşam felsefesi hakkında iyi bir kaynak kitap olduğu belirtilmiştir. Yine kitabın altıncı tema'sı olan 'Okuma Kültürü' 184. sayfasında 'Küçük Şeylerin Hikâyesi' adlı metninde de Dîvânü Lugâtî't-Türk adlı kitapla ilgili bilgiler verilmiş ayrıca Türklere ait ilk kütüphanenin

Orta Asya’da Uygurlar zamanında kurulduğu bilgisine de değinilmiştir. Bu bilgi kitaptaki Türk Dünyasına ilişkin verilmiş en somut örneklerden biridir.

Kökleri tarihimizin derinliklerine inen ve geniş bir hayat felsefesini içine alan Türk atasözlerinin çoğu, zaman içinde Türk bilginlerince derlenmiş, dilden yazıya dökülmüştür. On birinci yüzyılda yetişen tanınmış Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud’un (Divânu Lugâti’t- Türk) adlı eserinde binlerce Türk atasözü vardır. (...)

Şekil 20: Divânu Lügati’t- Türk

Şekil 20: Türkçe Ders Kitabı 5, s.92

3. Türk Kültüründe Sadaka Taşı ve Kuş Evleri: Kitabın üçüncü tema’sı olan ‘Erdemler’ adlı bölümde 97. sayfada sadaka taşı ve kuş evlerinin Türk Kültüründeki önemine değinilmiştir.

<i>Türk kültüründe ihtiyaç sahiplerine yardım etmek atalarımızın bize bıraktığı en önemli miraslardan biridir. Bu ister bir insan olsun, isterse bir kuş...</i>	<i>Kuş evleri, kuşların barınmaları için evlerin ön yüzlerine özel olarak yerleştirilen yapılardır.</i>
	<i>Sadaka taşı, cami vb. yerlerde ihtiyaç sahiplerinin alabilmeleri için para vb.nin bırakıldığı özel yapıdır.</i>

Şekil 21: Kuş evleri ve Sadaka Taşları

Türkçe Ders Kitabı 5, s.97

4. Türk Sazları: Kitabın beşinci tema’sı olan Millî Kültür adlı bölümde 146.sayfada Türk müzik aletleri olan; kopuz,cura,çöğür,tambura ve divan sazı gibi enstrümanlarla ilgili bir cümleye yer verilmiştir.

Yörelere ve boyutlarına göre kopuz, cura, çöğür, tambura, divan sazı gibi değişik isimlerle tanınır.

Şekil 22: Türk Enstrümanları

Türkçe Ders Kitabı 5, s.146

5. Aksakal: Kitabın beşinci tema'sı olan Millî Kültür adlı bölümün 157.sayfasında Çocuk Doğru Söyledi adlı serbest okuma metninde Sultan Üçüncü Selim ile Mimar Sinan arasında geçen bir hikâye yer verilmiştir. Bu hikâyede Sultan'ın, Mimar Sinan'ı Aksakal diye adlandırdığı geçmektedir. Aksakal tabiri, Türk dünyasında özellikle de Kazakistan için önemli kavramlardan biridir. Kazaklar; Kazakistan devlet başkanı Nur Sultan Nazarbaev için Aksakal derler.

ÇOCUK DOĞRU SÖYLEDİ (Serbest Okuma Metni)

Kanuni Sultan Süleyman öldüğünde Osmanlı ülkesi en görkemli dönemini yaşıyordu. (...) Kanuni'nin yerine başa geçen oğlu II. Selim'in en çok hoşlandığı şey, sarayına bilginleri, şairleri toplayıp onlarla sohbet etmektir. En çok saygı duyduğu kişi de sarayın Mimarbaşı olan ak sakallı Koca Sinan'dı. Padişah onu "Aksakal" diye çağırırdı. (...)

II. Selim'in tahta çıkışının üçüncü yılıydı. (...) Bir sabah erkenden kalkan Padişah,

Şekil 23: Ak Sakal

Türkçe Ders Kitabı 5, s.157

6. Türk Kültüründe At: Kitabın 188. ve 194. sayfalarında Türk Kültüründe at'ın önemi hakkında birer cümle ve bir paragrafa yer verilmiştir.

GELECEK DERSE HAZIRLIK

Atların Türk kültüründeki yeri ve önemi konulu bir araştırma yapınız.

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. "Atların Türk kültüründeki yeri ve önemi" konulu araştırmanızın sonuçlarını arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. "Spor yapmalıyız çünkü..." Yarım bırakılan cümleyi kendi düşüncelerinize göre tamamlayınız.

Şekil 24: Türk Kültüründe At

Türkçe Ders Kitabı 5, s.188

MEHMET ÖNDER
(1926 - 2004)

Türk kültürüne ve tarihine çok önem vermiş ve bu alanlarda birçok eser kaleme almıştır. Başlıca eserleri: Aldı Sözü Anadolu, Anadolu Efsaneleri, Köyün Bağrından.

ANADOLU'NUN CİRİT OYUNLARI

Anadolu'nun geleneksel seyirlik oyunları arasında cirit oyunlarının yeri büyüktür. Cirit oyunları, bir eğlence, bir yiğitlik ve çeviklik gösterisi, aynı zamanda bir atlı spordur. Cirit oyunlarının tarihi çok eskilere gider. Türkler, bu sporu binlerce yıl önce Orta Asya'da başlatmışlar, yüzyıllar boyunca bu geleneği sürdürerek Selçuklularla birlikte Anadolu'ya getirmişlerdir. Bu yüzden cirit oyununun Anadolu'da, en azından 900 yıllık bir tarihi vardır. Güreş gibi, cirit de millî ve geleneksel bir "ata sporu" sayılır. Güreş, bir zamanlar "Türk gibi kuvvetli" sözüyle Türk gücünü nasıl dünyaya yaymış ve tanıtmışsa cirit oyunu da Türk yiğitlerinin binicilikteki hünerinin, çevikliğinin, cesurluğunun sembolü olmuştur.

Şekil 25: Cirit

Türkçe Ders Kitabı 5, s.194

4.1.1.5. Açıklama Düzeyinde Bulgular

1. Aşık Oyunu: Kitabın birinci tema'sı olan 'Çocuk Dünyası' adlı bölümün 12. sayfasında tarihî bir Türk oyunu olan aşık oyunu hakkında bir açıklamaya yer verilmiştir.

*Aşık Oyunu
Koyunların ve keçilerin arka
bacaklarında bulunan dört
yüzlü kemiklerle oynanan
tarihî bir Türk oyunu.*

Şekil 26: Aşık Oyunu

Türkçe Ders Kitabı 5, s.12

2. Piri Reis'in Dünya Haritası: Kitabın beşinci tema'sı olan 'Millî Kültür' adlı bölümde 141. sayfada Piri Reis'e ait dünya haritasının görseli ile birlikte harita hakkında bir açıklamaya yer verilmiştir.

*Piri Reis'in Dünya Haritası,
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi*

Şekil 27: Piri Reis'in Dünya Haritası

Türkçe Ders Kitabı 5, s.141

3. Farabi: Kitabın 5. teması 'Millî Kültür' bölümünün 149. sayfasında Türk Müziğinde en çok kullanılan bir müzik aleti olan ud'u icad eden Farabi ile ilgili bir açıklamaya yer verilmiştir.

*Ud, büyük İslam bilgini
Farabi tarafından icat edilmiş
bir sazdır.*

Şekil 28: Farabi

Türkçe Ders Kitabı 5, s.149

Tablo 18: 5. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (TR)

GÖRSEL DÜZEYDE KÜLTÜR UNSURLARI	11 Adet
METİN DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	3 Adet
PARAGRAF-CÜMLE DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	6 Adet
AÇIKLAMA DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	3 Adet
TOPLAM	23 Adet

Örneklemini oluşturan Türkiye’deki okutulan dil ve anlatım ders kitapları arasında Türk Dünyası Kültür Unsurları bakımından hem nicelik hem de nitelik olarak en yoğun ders kitabı bu kitaptır.

4. 2. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 5. Sınıf

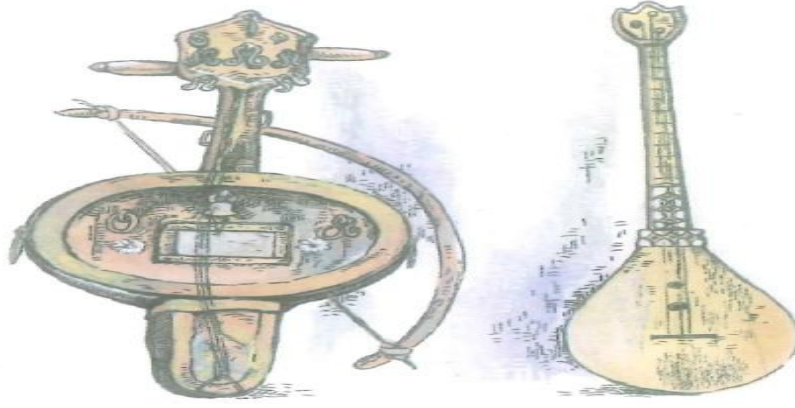
Bu ders kitabı Kazakistan Eğitim Bakanlığı tarafından 2015 yılında Almatı’da basılmıştır kitap toplam 207 sayfadır yalnız Türkiye’de basılan ders kitapları gibi büyük boy değil orta boydur ayrıca kitabın kapağı karton kapak şeklinde değil cilt kapak şeklinde basılmıştır.

Kitabın Yazarları: Gulbanu KASIMOVA, Devletbekova Janat TURATBEKKIZI

4.2.1. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 5. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları Bulgular

4.2.1.2. Görsel Düzeyde Unsurlar

1. Yaylı Kopuz ve Dombra: Kitabın resimler bölümünde yer alan 8. görselde tarihî Türk sazlarından olan müzik aletlerine yer verilmiştir. Herhangi bir açıklama yapılmamıştır sadece görseller mevcuttur. Bu sazlar günümüzde başta Kazakistan olmak üzere Türk dünyasının birçok bölgesinde halen kullanılmaktadır.

Şekil 29: Yaylı Kopuz ve Dombıra

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.97

TÜRKSOY ve Hoca Ahmet Yesevi uluslar arası Türk-Kazak Üniversitesinin birlikte yayımladıkları “Türk Dünyası Kültürel Somut Olmayan Kültürel Mirasları Envanter Çalışması”nda ‘dombıra’ sazı da bir kültürel unsur olarak belirtilmiştir. Geleneksel Dombra Ezgisi başlığında bu saz hakkında ve bu sazla icra edilen müzik hakkında şu bilgiler verilmiştir:

“Dombra ezgi sanatı; armut şeklinde, uzun saplı ve iki telli, mızrapla çalınan ve dombra olarak bilinen enstrüman eşliğinde tek başına söylenen bir tür şarkıdır. Bu müziğin amacı hem klasik hem de doğaçlama söylenen şarkılarla öncelikle insanlara tarihî geçmiş ve geleneklerini hatırlatmak ve dinleyici ile hem manevi hem duygusal anlamda bağ kurmaktır. Seyircinin bu icra sanatına dahil edilmesi, gerek insanlar arasında iletişim sağlaması açısından, gerekse Kazak kültürüne ait bilgi ve becerilerin gelecek nesillere aktarılması açısından toplumsal yaşamın temel unsurlarından birini teşkil eder. Dombra ile çalınan müziğe genellikle anlatılan hikâye ve efsaneler eşlik eder.”⁷⁸

2. Kökpar: Kitabın ‘Resimler’ bölümünde 26. resimde kökpar oyununa ait bir resim bulunmaktadır. Bu oyun Türklerin geçmişte oynadığı bir oyun olmakla birlikte bugün Türkistan coğrafyasında başta Kazak ve Kırgız halkları olmak üzere, Özbek, Tacik, Uygur gibi Türk soyları tarafından halen oynanmaktadır.

⁷⁸ Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Mirasları, **age**, 22.

26-сурет. Ж  мақтың Қайранбаев. К  кпар

  kil 30: Kökpar

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.111

Kökpar oyununu sadece yetişkinler değil çocuklar da farklı şekillerde oynamaktadırlar. İbrahim Yıldırım tarafından yazılan, ‘‘Güney Kazakistan   ocuk Oyunları/Ontüstik Kazakistan Bala Oyundarı’’ adlı kitapta bu oyunu çocukların 3 farklı biçimde oynadıkları belirtilmiştir:

- ‘‘1. E  ek Kökpar: 11-14 ya   aralığındaki 6 ile 12 sayısı arasında çocuğun iki takıma bölünerek bir alanda e  eklerinin üzerinde ortaya koyulmuş bir koyun derisini kapıp bir kazan içine attıkları oyundur. Bu oyun yetişkinlerin oynadığı kökpar’a en çok benzeyen oyundur.
2. Yaya Kökpar: 10-14 ya   aralığında 8 çocuğun değnek,çember ve kalpak gibi cisimlerle oynadığı oyundur. İki takım karşı karşıya gelir ve çemberin içinde bulunan kalpa  ı karşı takımının kazanına sokmaya çalışır.
3. Kökpar: 10-15 ya   aralığındaki 4 ile 10 sayısı arsında çocuğun çember kalpak ve çubuklarla oynadığı oyundur. Oyunda kaybeden oyuncular kazan oyuncuların isteklerini yerine getirmek zorundadırlar. ⁷⁹

4.2.1.3. Metin Düzeyinde Bulgular

1. On İki Hayvanlı Türk Takvimi: Kitabın birinci   nitesi olan Leksika(sözcük) bölümünün 10.sayfasında Ka  g  rlı Mahmut tarafından aktarılan bir hikâyeye yer verilmiştir. Bu metinde 12 Hayvanlı Türk Takviminin nasıl orta çıktığının öyküsü anlatılmıştır.

⁷⁹ İbrahim Yıldırım, **Ontüstik Kazakistan Balalar Oyundarı/Güney Kazakistan   ocuk Oyunları** (Türkistan:Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları 2011)s. 86-87-88-89.

17-жаттығу. ■ Мәтінді оқып, онда баяндалған оқиғаларды анықтаңдар.

● Мәтінге тақырып қойыңдар.

◆ Мәтіннің авторы туралы ата-аналарыңнан, мұғалімнен сұраңдар.

◆ Тірек сөздерді табыңдар. Іле өзенін картадан көрсетіңдер.

* Бұл мәтін аңыз-өңгімеге жата ма? Өлде тарихи оқиғаны баяндаған ғылыми шығарма ма? Ойларыңды дәлелдендер.

Түркі¹ қағандарының (хандарының) бірі өзінен бірнеше жыл ілгеріде өткен ұрысты талдап үйренбекші болған, сөйтіп сол ұрыс болған жылды анықтаған кезде жаңылысқан. Сол мәселе жайлы хан халқымен кеңесіп, құрылтайда (жиналыста): «Біз бұл тарихты анықтағанда қалай қателессек, біздің келешек ұрпақтарымыз да солай қателеседі. Сондықтан біз енді әрбір жылға бір ат қояйық, бізден кейінгі жыл қайыру жылдардың айналысымен есептелсін», – депті.

Сол оймен хан аңға шығады да, барлық жан-жануарларды Іле өзеніне қарай қууды бұйырған. Бұл – ағысы қатты үлкен дария. Адамдар аң аулай жүріп, жан-жануарларды Іле өзеніне қарай қуады. Бірқатар жан-жануар суға секірген. Солардың он екісі судан жүзіп өтеді. Сөйтіп он екі жылға сол он екі жан-жануардың аты берілген. Судан ең алдымен тышқан жүзіп өткен. Сол үшін жыл басы соның атымен аталып, тышқан жылы деп ат қойылған. Одан кейін судан өткендер төмендегі ретпен шығып, олардың әрқайсысы бір-бір жылдың аты болып қалыпты: сиыр жылы, барыс жылы, қоян жылы,

Şekil 31: On İki Hayvanlı Türk Takvimi

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.10

Түрkiye Түркçesi: Түрк Қағанларından biri kendinden önce yaşanmış bir savaşı incelemek ister; ancak savaşın yapıldığı tarih hakkında doğru bilgiye rastlayamaz, savaşın yapıldığı gün unutulmuştur. Қаған bir toplantı yapar ve der ki: Biz tarihî bir olayın hangi gün yaşandığı konusunda yanıldık, gelecek nesiller de yanılacaktır. Bu yüzden her yıla bir isim vermeliyiz, her yıl bizim verdiğimiz ad ile anılsın. Bu düşünce ile Han ava gider İle Nehri boyunca avlanır bu sırada Nehrin suyu çok hızlı akmaktadır. Nehir boyunca avlanan insanlardan kaçmaya çalışan bazı av hayvanlarını görür bu hayvanlardan ancak on ikisi nehrin karşısına geçerek sağ kurtulabilmektedirler. Sudan ilk çıkan fare olmuştur bu yüzden yılbaşı fare adıyla adlandırılmıştır. Sonra sırasıyla: inek, pars, tavşan, salyangoz, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, it, domuz gibi hayvanların adları ile bir takvim oluşturulmuştur.

12 Hayvanlı Türk Takvimi de “Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Mirasları Envanter Çalışması” adlı kitapta Unesco’ya Aday Türk Dünyası Kültürel Mirasları başlığında yer almıştır.

2. Kaşgarlı’nın Eserinde Geçen Bazı Kelimeler: Kitabın birinci ünitesi olan Leksika(sözcük) bölümünün 19.sayfasında Kaşgarlı Mahmud’un eserinde yer alan bazı sözlerin bugünkü Kazak Türkçesinde de yer aldığı belirtilmiştir.

38-жаттығу. ■ Сөздік дәптерлеріңе көшіріп жазыңдар.
● Осы атаулардың қайсылары қазіргі қазақ тілінде қолданылады?
Мысалдармен дәлелдеңдер.

Жарак – шайқасқа киіп шығатын темір сауыт, қалқан-дардың кез келгеніне қолданылатын ортақ атау. Олар өзара бөлек-бөлек ажыратып айтылады: темір сауыт, шынжырлы көйлек, темір қалқан деп аталады.

Қом – түйенің қомы. Қом ішіне сабан тығып тігіледі. Ал жабудың етегі түйенің өркешіне дейін көтеріліп бекітіледі.

Сал. Бірнеше тұлыпқа жел толтырылып, аузы буылып байланады. Содан кейін олардың бірнешеуі біріне-бірі байланып біріктіріледі. Содан соң оның үстіне отырып судан өтеді. Оны қамыс пен шиден де жасайды.

Ал – қою сары, қызғылт сары түсті асыл жібек мата. Одан хандар байрақ істейді, дәулетті, жоғары лауазымды адамдардың аттарына жабу жасайды.

Өкпе (реніш, ыза). Бұлай аталу себебі – реніштің өкпеде пайда болатындығынан. Бұл сөздің осы мағынада қолданылатыны оның пайда болу орнына байланысты.

(М. Қашқари)

Şekil 32: Kaşgarlı'nın Eserinde Geçen Kelimeler

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.19

Jarak: Savaşlarda giyilen demir-çelik elbise (zırh). Bu zırh birkaç parçadan oluşmaktadır. Demir zincir, gömlek demir kalkan gibi.

Kom: Devenin hörgücüdür hörgücün içi samanla doldurulur ve dikilir ve yük taşınması için kullanılır.

Sal: Bazı hayvanların derilerinin içine hava doldurulur ve ağzı bağlanır bu şekilde birkaçı bir araya getirilir birleştirilir. Birleştirilen bu derilerin üzerine uzun kamışlara benzer sopalar oturtulur ve su üzerinden bu şekilde geçilir.

Al: Koyu sarı, kızıl sarı, renkli ipek kumaş. Bu kumaştan hanlar bayrak yapar devlet adamı gibi yüksek statülü insanlar ise atlarının üzerini bunlarla örterler.

Ökpe: (İncinme-Pişmanlık) Böyle ad verilmesinin sebebi küsmek eylem ciğerde başlar ve pişmanlık ciğerde hissedilir bu yüzden bu ad verilmiştir.

Kaşgarlı Mahmud hakkında Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu tarafından hazırlanan 'Dîvânu Lugâti't Türk' adlı kitapta şu bilgiler yer almaktadır:

“Kâşgarlı Mahmud veya Mahmud Kâşgarî olarak bilinen yazarın tam adı Mahmud bin el-Huseyn bin Muhammed el-Kaşgarîdir. Bu isim yazmanın birinci sayfasında, kitabın adından sonraki ikinci satırda yer almaktadır. Yazmanın son sayfasında da yazar kendi adını Mahmûd bin el- Huseyn olarak kaydeder. Ayrıca Kâtip Çelebi'de yazarın adı Mahmûd bin el-Huseyn bin Muhammed olarak kayıtlıdır. KM'nin dedesinin adı Muhammed, babasının adı Hüseyindir. Babası, Isık Göl civarındaki Barsgan şehrindendir. Atası 'Sâmânoğullarında Türk diyarını fetheden' Emir Nasr Tigin (?) idi. Kendisi Kâşgarlıdır. Adıg ve Opal, kendi köylerinden; Kası kendi yerlerindendir. KM, Türklerin; 'dilde en doğruyu bilenlerinden, anlatımda en açık

olanlarından, akılca en yetkinlerinden, soyca en köklülerinden, mızrakta en iyi atıcılarından’dır. Türklerin ‘ülkelerini ve bozkırlarını’ incelemiş, ‘Türk, Türkmen, Oğuz, Çigil, Yağma ve Kırgızların lehçelerini ve kafiyelerini’ öğrenmiştir; her boyun dili’ni ‘en mükemmel şekilde’ bilmektedir. Unvanlarından, Karahanlı hanedanlarından olduğu anlaşılan, Muhammed Çakır Tonka Han oğlu Nizâmüddin İsrâfil Togan Tigin gibi dostları vardır ve bu dostlarıyla Türklere dair efsaneler üzerinde konuşmaktadır. Ayrıca Buharalı ve Nişaburlu imamlardan da dostları vardır ve onlarla dîni konularda sohbet etmektedir. Sem’ânî’nin ‘Kitâbu’l-Ensâb’ından faziletiyle tanınmış bir âlim olarak adı geçen(Hartman 1331:168-169) Hüseyin bin Xalef el- Kâşgarî’yi tanımakta ve ondan hadis nakletmektedir. Kumuk adlı bir beyle arkadaşlığı vardır. Türk ülke ve bozkırlarını inceleyip, Türk boylarının lehçelerini iyice öğrendikten sonra, 25 Ocak 1072 tarihinde Kitâbu Dîvânu Lugâti’t- Türk adını verdiği bir Türk lehçeleri sözlüğü yazmaya başlamıştır. Bu tarihten önce veya sonra Bağdad’a gitmiş; kitap mükemmel ve kullanışlı olsun diye yıllarca eziyet çekmiş; kitabı en iyi şekilde düzenleyerek yazmıştır. Yazdığı eseri dört defa gözden geçirerek düzeltilmiş ve 10 Şubat 1074 veya 09 Ocak 1077 Pazartesi günü bitirmiştir.”⁸⁰

3. Boynuz-Boynuz Oyunu: Kitabın birinci ünitesi olan Leksika(sözcük) bölümünün 22.sayfasında Kaşgarlı Mahmut tarafından aktarılan tarihî bir çocuk oyunu olan boynuz oyununun nasıl oynandığı anlatılmıştır.

«Мүйіз-мүйіз» ойыны

Ойын былай ойналады. Балалар езен жағасында қатар тізіліп отырады да, екі аяқтарының арасына ылғал құмды үйіп толтырады. Содан кейін қолдарымен құмды шапалақтайды. Балалардың біреуі: «Мүйіз-мүйіз», – дейді. Қалғандары: «Не қылған мүйіз?» – деп сұрайды. Біреуі мүйізді малдардың атын атап санай бастайды. Қалғандары оны қайталап айтып отырады. Ойынның шарты бойынша әлгі түйе, жылқы сияқты мүйізі жоқ малдардың да аттарын атап жібереді. Балалардың біреуі соған ілесе мүйізсіз малды атап қалса, қалғандары оны суға итеріп жібереді.

(М. Қашқари)

Şekil 33: Boynuz Oyunu

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.22

Türkiye Türkçesi: Oyun böyle oynanır, çocuklar nehir boyuna dizilir ve otururlar ayakları aralarına çamurdan bir kule yaparlar elleriyle toprağı bastırırlar. Çocuklardan biri boynuz - boynuz der. Kalanlar ise boynuz nedir diye sorarlar içlerinden biri

⁸⁰ Ahmet Bican Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu, *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti’t Türk*, (Ankara:TDK Yayınları 2018) s.xxiv-xxx.

boynuzlu hayvanların adını sayar bu adlar arasında eğer boynuzlu bir hayvanın adı geçmezse o çocuk suya atılır.

4. Yaz ve Kışın Sohbeti: Kitabın 36. sayfasında Kaşgarlı Mahmut tarafından aktarılan bir hikâye'ye yer verilmiştir.

75-жаттығу. ■ Жаз бен Қыстың айтысын оқып, қарамен жазылған сөздердің синоним болатын, болмайтынын анықтаңдар. Синоним болса, дөңгелектеріне көшіріп жазыңдар.

Жаз бен Қыс қасарысып, қарсыласып айтысты. Абырой, даңқтарын айтысып керісті.

Жаздың Қысқа айтқаны: «Сенен құстар, кішкене торғайлар қашып, безіп кетеді. Менде қарлығаш жайланып, тыншиды. Бұлбұл түрлі үн-әуенмен төтті сайрайды».

Қыс Жазға былай дейді: «Қар біткеннің барлығы қыста жауады. Содан астық, тары, бидай өніп шығады. Жауыз жаудың өзі қыста тыныш тауып, тыншиды. Сен, яғни Жаз келгенде барлық зиянды нәрселер бірге қозғалып, іс-әрекетін бастайды. Сенде шаян, шыбын-шіркей, көк шыбын, жыландар түрегеліп, өріп шығады, жұрттың мазасын алады».

Қыс Жазға тағы да айтты: «Адам, ат – бәрі менен тыңайып, әл жияды, күш алады. Ауру-сырқау да азайып, жоғалады. Адамдардың жаны, төні қайтадан ширап, бекиді».

Жаздың айтқаны: «Сенде суық түсіп, жан-жақты қысады. Қар жауып, дүниені бүркейді. Төн, жан үсініп, тоңып, дірілдеп тітіркенеді.

(М. Қашқари)

Şekil 34: Yaz ve Kışın Sohbeti

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.36

Türkiye Türkçesi: Yaz ile kış tartışırılar hangimiz daha değerliyiz diye. Yaz kışa şöyle söyler: Kuşlar küçük serçeler senden kaçarlar bende ise Kırlangıçlar huzurla uçar bülbüller tatlı tatlı şarkılar söyler. Kış ise yaz'a şöyle söyler: Kışın kar yağar bu sayede darı, buğday yetişir. Düşman kışın sakinleşir; yaz başladığında tüm zararlı şeyler harekete geçer, haşere akrep ve yılan gibi hayvanlar yurdu rahatsız eder. Kış devam etti anlatmaya insan ve at bende dinlenir güçlenir, hastalıklar yok olur insan bedeni tekrar yenilenir. Yaz ise cevap verir: Sende soğuk bütün çevreyi etkisi altına alır kar yağar her yer beyaza bürünür hayat çok sıkıcı olur insanlar titrer ve donar.

5. Dede Korkut: Kitabın 54. sayfasında öğrencilerin yapması için 'Dede Korkut' ile ilgili bir ev ödevi verilmiştir. Sonrasında ise Dede Korkut ile ilgili bir hikâye anlatılmıştır.

* Қорқыт туралы оқыған кітаптарың не естіген әңгімелерің болса, әңгімелеп айтыңдар.

Күндердің күнінде бойы өсіп, бұғанасы қатқан Қорқыт түс көреді. Түсінде ақ сақалы беліне түскен, ақ таяғы көк тіреген әулие қарт аян береді: «Уа, Қорқыт, тұр! – дейді. – Сен бір аспап жаса. Аспабың алты жасар нар атанның жілігіндей болсын, шанағы бақырдай болсын, көні аруананың бауыр терісінен болсын, тиегі ортекенің мүйізінен болсын, ішегі бесті айғырдың құйрығынан болсын. Аспабыңның аты қобыз болсын. Сол қобыз қиялыңа қанат, жолыңа шырақ, жаныңа араша болар!»

Қорқыт осы сөзді өңінде естігендей болып оянса, көкірегі күйге толып, көмейінен сөз саулағандай халде екен дейді. Сол бетінде қобыз жасауға кірісіп, әулиенің қойған барлық шарттарын орындайды. Сонан соң қобызды қолына алып, құлағын бұрап, қияғын шалып көрсе, сарнап қоя береді. Өлгі көкірегін кернеген күй қобызына көшіп, аспан асты сазды сарынға бөленеді. Ұшқан құс, жүгірген аң, ескен жел – бәрі сүттей ұйып, қобыз күйін тыңдайды.

(А. Сейдімбек)

Şekil 35: Dede Korkut

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.54

Türkiye Türkçesi: Günlerin birinde boyu uzayıp büyüyen Korkut bir düş gördü. Düşünde aksakallı ve bastonlu yaşlı bir evliya ile konuştu. Aksakal ona: Ey Korkut kalk! Dedi. Bir saz yap; bu sazın gövdesi 6 yaşındaki bir devenin kalça kemiği kadar olsun, sazın telleri bakırdan olsun. Sazın gövdesini dişi devenin ciğer derisinden, sazın eşiğini ise birkaç yaşındaki tekenin boynuzundan yap. Bu sazın adı ‘Kobız’ olsun. Bu kobız hayallerine yoluna ışık canına dost olsun!

Korkut, bu sözü düşünde işittikten sonra uyandı ve gönlü bir duyguyla doldu. Korkut’un boğazından sözler su gibi akıyordu. Korkut; kobızı, Evliya’nın yönlendirmesine göre yapmaya başladı. Kobızı yapıp kulaklarını(akord) ayarladı ve bir çubukla çalmaya başladı müzik bir su gibi aktı tabiattaki uçan kuşlar yürüyen tüm canlılar süt gibi uyumaya başladılar ve kobızı dinlediler.

Kazak halk bilimcisi Seyit Kaskabasov, “Kazak Folkloründeki Korkut Anlayışı” adlı bildirisinde bu hikâye üzerinden Dede Korkut ve Dede Korkut hikâyelerindeki unsurların ilk çağlarda oluşmuş efsanelerdeki unsurlarla olan benzerliği şu şekilde belirtir:

“Kazak menkıbelerinde Korkut, mitolojideki Şaman ve Nefit gibi dünyanın dört bir yanını gezerek, sonunda eski mekânına, Sırderya’nın kıyısına geri döner. Fakat bu seyahat başka nedenlere bağlı olarak yapılır: Ölümünden kurtulmak için. Bu sebep sonraki devir insanların ölüm ve yaşam anlayışının temelinde oluşmuştur. İlk çağ insanları ölümü insanın başka âlemlerdeki ömrü, yani bu hayatın devamı olarak kabul

etmekteydiler. Sonraki zaman insanları ise, ölümün bu dünyadaki hayatın devamı olmadığını sezmeye başlamalarıyla birlikte bu anlayışı folklorla giydirmeye başlamışlardır. Daha sonraki zamanlarda ise, insanın ölümsüzlüğün çaresini arayıp yer yüzünü gezmesi, Tanrıya Hüdaya karşı gelmek olarak algılanmıştır. Bu anlayışı kölelik ve feodallık folklorlardan görebiliriz. Kazak folklorunda Korkut'un seyahati; kölelik devir efsanelerinden ve feodallık masallardan da eskiye yani arkaik devrin mitolojik anlayışından sonraki satıya ve ondan sonraki devirlerin folkloruna götüren aşamadır.”⁸¹

6. Yılların Önemi: Kitabın 61. sayfasında Kâşgarlı Mahmut tarafından aktarılan; Türkler'in yıllara verdikleri önemi hakkında bir hikâye mevcuttur.

138-жаттығу. ■ Мәтіннен сөздік қорға енетіндей сөздерді теріп жазындар.

Түркілер жылдардың әрқайсысында бір-бір қасиет бар деп сенген. Мәселен, олардың көзқарасынша, сиыр жылы кіргенде, ұрыс көп болады, себебі сиыр – бір-бірімен көп сүзisetін жануар. Тауық жылы келсе, азық-түлік көбейеді, адамдардың қам-қарекеті көбейеді. Өйткені тауықтың жемі – дән, оны тауып, теріп жеу үшін, тауық әр нәрсені шоқып, теріп жүреді. Ұлу жылы кірсе, жауын-шашын, су мол болады да, егін бітік шығады, өйткені ол – су жануары.

Доңыз жылы кірсе, қар қалың жауады, қатты суық болады. Халық тағы сол сияқты әр жылға әрқилы болжам жасайды.

(М. Қашқари)

Şekil 36: Yılların Önemi

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.61

Türkiye Türkçesi: Türkler her yılın kutsal olduğuna inanmışlardır. Mesela onların bakışına göre inek yılına girildiğinde savaşlar çoğalır çünkü inekler birbirleriyle sürekli boğuşurlar. Tavuk yılına gelindiğinde ise bolluk çoğalır insanlar harekete geçer; çünkü tavuklar kendi yiyeceklerini elde etmek için sürekli yeri eşer sürekli hareket ederler. Salyangoz yılına girildiğinde ise hava yağışlı olur yağmur artar su çoğalır böylece ekinler bol ürün verir; çünkü salyangoz su ile ortaya çıkar. Domuz yılında ise kuvvetli kar yağışı olur hava soğur sert bir kış yaşanır. Böylece her yıl için bu şekilde yorum yapılır.

⁸¹ Seyit Kaskabasov, "Kazak Folklorundaki Korkut Anlayışı": Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumlar Bildiri Kitabı", 25-28 Ekim 2010, TÜRKSOY ve Yakın Doğu Üniversitesi, Ankara 2011, s.16.

7. Kaşgarlı Mahmut'tan Günümüze Kadar Gelen Sözlükler: Kitabın 61.sayfasında Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı sözlükteki sözcüklerin bugünkü Kazakça'da kullanılıp kullanılmadığı öğrencilere soruluyor işte o sözcükler:

139-жаттығу. ■ Оқып шығып, Махмұд Қашқари нелер туралы жазғанын айтыңдар.

● Мәтіндегі тірек сөздерді сөздік қорға жатқызуға бола ма? Себебін айтыңдар.

◆ Осы атаулар қазіргі тілімізде қолданыла ма? Мысалмен дәлелдендер.

Оймақ мыстан не теріден жасалады. Терішілер, тігіншілер саусақтарына ине батпауы, кірмеуі үшін саусақтарына киіп алады.

Саптама – суық өтпеу үшін киіз байпақтың сыртынан тізеге дейін келтіріп киіп алатын етік секілді аяқкиім.

Құймақ – бір түрлі майлы нан. Қамыр шербетпен сұйық етіп езіледі де, қазандағы қайнап жатқан майға жұқалап құйып пісіріледі. Үстіне шекер сеуіп жейді.

Бөрі жағы қарысты. Бөрі айына бір апта ештеңе жемейді, қоректенбейді, тек қана ауа жұтып, тіршілік етеді. Сол кезде оның жағы қарысып қалады.

(М. Қашқари)

Шекил 37: Kaşgarlı Mahmut'tan Günümüze Gelen Sözlük

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.61

Oymak: Terziler ve dericiler için yüzük, bu yüzük önceleri deri veya bakırdan yapıldı, parmaklarının ucuna iğne batmasını önlemek için.

Saptama: Soğuk geçmemesi için yünden yapılan, ayakkabıların dışına giyilen ayakkabıya benzer bir çorap.

Kuymak: Bir çeşit yağlı ekmek; un ve şerbet karıştırılır yoğrulur, kazanda kaynayan yağ üstüne dökülür ve hamur pişirilir son olarak üzerine şeker dökülür.

Kurt Yavrusu İnliyor (Kurt Öldü): Kurt yavrusu her ayın içinde bir hafta hiçbir şey yemiyor sadece nefes alıyor çenesi kilitlenir ve hiç açılmaz sesi çıkmaz.

8. Farabi'nin Hayatı: Kitabın 76-77. Sayfasında büyük Türk bilgini Farabi'nin hayatı anlatılmıştır.

173-жаттығу. ■ Түсініп оқыңдар.

● Мәтіннен араб, парсы тілінен енген сөздерді тауып жазыңдар.

* Мәтінге сүйеніп, үлкен ғалым болу үшін адам бойында қандай қасиеттер қалыптасуы керек екенін айтыңдар.

Орта ғасырда Қазақстанның Отырар өңірінде аты бүкіл дүние жүзіне әйгілі болған асқан ойшыл, ұлы ғалым, энциклопедияшы Әбу Насыр әл-Фараби өмір сүрді. Оның балалық шағы Арыс, Сырдария бойында өтті. Әбу Насырдың өз құрбы-құрдастарынан бір ерекшелігі – табиғи асқан зеректігі мен өнер-білімге деген таудай талабы еді. Ол жас күнінен халық аузындағы ертегі-өңгімелерді, жыр-дастандарды, өлең-саздарды тыңдап, ой зердесіне тоқиды. Отырар медресесіндегі оқуды тауысып, ондағы аса бай кітапханадағы қолжазбаларды толық меңгереді.

Әл-Фараби ана тілімен қатар араб, парсы, грек және басқа бірсыпыра тілдерді білген. Ол көптеген ғылыми еңбектер жазып, жаңалыққа толы ойларын қалдырды. Замандастары әл-Фарабиді айрықша құрметтеп «екінші ұстаз», яғни «екінші Аристотель» деп атаған.

(«Ол кім? Бұл не?» кітабынан)

Şekil 38: Farabi'nin Hayatı

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.76-77

Türkiye Türkçesi: Orta asırda bugünkü Kazakistan'ın Otrar bölgesinde, tüm dünyanın saygı duyduğu meşhur bilim adamı ve ansiklopedici olan Farabi ömür sürdü. Farabi'nin çocukluğu Arıs ve Sır derya'da geçti çocukken çok akıllı bilime düşkün olduğu bilinirdi. Gençliğinden itibaren halk türkülerini(halk müziklerini) dinledi; destan ve efsanelerini okudu. Otrar medresesinde ders aldı ve kütüphanelerindeki el yazma bütün kitapları okudu. Farabi anadili ile birlikte Arapça, Farsça ve bilirdi. O birçok bilimsel çalışmalar yaptı ve çağdaşları ona çok saygı duydu ona ikinci öğretmen dediler.

9. Korkut Ata Kimdir?: Kitabın 89.sayfasında Dede Korkut'un kim olduğu hakkında ilgili bir metin mevcuttur.

● Мәтіннен қазіргі кезде қайта жаңғырған атауларды теріп жазыңдар.

◆ Мәтін қай ғылым салаларына (тіл білімі, тарих, география, әдебиет, музыка) тән деп ойлайсыңдар?

* Мәтін мазмұнына сүйеніп, қандай халықтық дәстүр туралы айтылғанын баяндандар. Қобыздың суретін салыңдар.

Ғалымдардың шамалауынша, Қорқыт ата осыдан бір мың екі жүз жыл бұрын өмір сүріпті. Түркі қауымының мүшкіл халін сөйлеген Қорқыт атаның бойында көптеген өнер тоғысып жатыр.

Қорқыт — қазақ музыкасының, өн-күйінің атасы. Ол — кәллі түркі халықтарына ортақ данышпан адам.

Қорқыттың мазары Сырдария бойында, қазіргі Қызылорда облысының Қармақшы ауданында тұр. Оған осыдан біраз жыл бұрын қылқобыз бейнесінде ескерткіш орнатылған. Теміржолмен, басқа көлікпен әрі-бері өткендер ата аруағына сиынып, іштей дұға оқиды.

(Б. Тоғысбайұлы)

Şekil 39: Korkut Ata Kimdir?

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.89

Türkiye Türkçesi: Âlimlere göre Dede Korkut bundan 1200 yıl önce ömür sürmüştür. Türk halkının müşküllerini dile getiren Dede Korkut'un elinde birçok hüner mevcuttur. Korkut Ata; Kazak Müziğinin ve şarkılarının atasıdır. O bütün Türk halklarının ortak danışmanıdır. Korkut'un mezarı Sır derya boyunda şimdiki Kızılıorda bölgesinde Kamaksı şehrinde. Bu şehirde bundan birkaç yıl önce bir demir yolu kenarına Kıl-Kopuz şeklinde bir heykel yapıldı ve gelip geçen yolcular bu heykele bakarak Dede Korkut'u hatırlamaktadırlar.

Saim Sakaoğlu tarafından hazırlanan "Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar" adlı kitabın Kazakistan Türkçesine Aktarma bölümünde Dede Korkut'un kim olduğu hakkında şu bilgileri verilir.

"Kazak Türkleri arasında Korkut Ata olarak bilinen Dede Korkut Kızılıorda Oblusunda Canakent/Yeni kentkişlasında 8-9 yüzyılları arasında yaşamıştır. Karakoca Ulı Korkıt Ata diye bilinir. Kazaklar, Canakentin Sirdeyanın Aral gölüne döküldüğü yerde olduğu için ona, Su Ayağı- Er Korkıt derler. Tarihî el yazmalarına ve halk arasında dolaşan bilgilere göre Dede Korkut babası Kara Koca, Oğuz'un Bayat boyundandır; annesi ise Kazak grubuna giren Kıpçak kızıdır. Türkmen araştırmacısı M. Köseyev'de de Korkut'un doğduğu yer babası hakkında bilgiler aynen yer almakla birlikte annesi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Korkut, Oğuz- Kıpçak döneminde; İnal Han, Doylu Han, Köl Erki, Tuna Han ve Kanlı Koca gibi birkaç hana vezirlik yapmış, cırav ve bilicidir."⁸²

10. Farabi Hakkında Bir Hikâye: Kitabın 108. sayfasında Farabi ile Şam Emiri arasında geçen bir hikâye anlatılmıştır.

Әл-Фараби туралы аңыз

Шам шаһарының өмірі өз құзырына ғалым, шайырларды жинапты. Ол әл-Фарабиді сынамақ болып: «Өзіңе лайықты орын тауып отыр», – депті. Сөйтсе әл-Фараби тура өмір тағына барып отырады. Сонда әлгі өмір қасындағы уәзіріне беймәлім тілде:

– Мына түрік әдеп сақтамады ғой, – депті.

Әл-Фараби оны дереу түсіне қойыпты да:

– Тақсыр, мен жетпіс тіл білемін, – депті.

Ыңғайсызданып қалған өмір, халпелер:

– Кешіріңіз, сіз екінші ұстаз екенсіз ғой, байқамай қалдық, – деп оған жол береді.

(Ел аузынан)

Şekil 40: Farabi Hakkında Bir Hikâye

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.108

⁸² Saim Sakaoğlu, **Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar**, (Konya: Selun Yayınları, 1998)s.815.

Türkiye Türkçesi: Şam şehrinin Emiri huzuruna bilim adamlarını ve şairleri topladı; Emir, Farabiyi sınamak için sana layık bir yere otur dedi. Farabi ise gidip Emir'in tahtına oturdu; Emir yanındaki vezirine bilinmeyen bir dilde Farabi için bu adam çok saygısız biriymiş der. Emir'in her söylediğini anlayan Farabi ben 70 dil biliyorum diye cevap verir. Emir pişman olur ve Farabi'ye; affedersiniz siz ikinci öğretmensiniz der ve ona yol verir.

11. Müziğin Gücü: Kitabın 138. sayfasında Farabi'nin bir meclis'e girip oradaki insanları icra ettiği müzikle nasıl etkilediğini anlatan bir metne yer verilmiştir.

Күй құдіреті

Бірде Фараби өмір сарайына барыпты. Онда әкімдер, ғалымдар, өнерпаздар көп жиналған екен. Қыпшақтарша киінген Фараби елеусіз ғана бір шеттен орын алады. Ол өзі жасап алған қыпшағымен (домбыра) бір күй тартса, жұрттың бәрі күліп, мәз-мейрам болады. Енді бір күйін тартқанда, өлгілер қамығып жылай бастайды. Және бір күй тартқан сәтте бәрі маужырап ұйықтап қалыпты. Фараби: «Бұл күйлерді тартқан қыпшақ өл-Фараби» деп жазып қалдырыпты да, өзі сарайдан шығып кетіпті. Өмір оны қанша іздесе де, таба алмапты.

(«Ел аузынан» кітабынан)

Şekil 41: Müziğin Gücü

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.138

Türkiye Türkçesi: Bir gün Farabi, Emir'in sarayına vardı. Orada valiler, âlimler, sanatçılar toplanmıştı. Farabi bir Kıpçak gibi giyinmişti ve kimseye fark ettirmeden bir yerde oturdu. Kendi yaptığı dombıra ile bir türkü söyledi meclisteki insanlar gülüp eğlendi, yeni bir türkü daha çaldı herkes ağlamaya başladı, en son türküsünü çaldığında herkes uyuyordu. Farabi meclisten çıkarken; bu türkülerini çalan Kıpçak El-Farabi diye yazıp sarayı terk etti. Emir, onu ne kadar arasa da hiçbir yerde bulamadı.

4.2.1.4. Paragraf Cümle Düzeyinde Bulgular

1. Kazak Dili ve Türk Dili: Kitabın 10. Sayfasında ünlü SSCB döneminde yaşamış olan ünlü Türkolog Melioranskiy'e ait bir paragrafa yer verilmiştir.

Қазақ тілі түркі тілдерінің ішіндегі ең таза әрі бай тілге жатады. Қазақтар – шешен әрі әдемі сөйлеудің үлкен шебері. Қазақтардың халық әдебиеті аса бай әрі жан-жақты (П. М. Мелиоранский).

Şekil 42: Kazak Dili ve Türk Dili

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.10

Türkiye Türkçesi: Kazak dili Türk dilleri içinde en temiz en arı dildir. Kazaklar, güzel söylemenin ustasıdır, halk edebiyatları çok zengin ve çok güçlüdür.

2. Farabi: Kitapta Farabi ile ilgili birçok bilgiye yer verilmiştir; bunlardan biri de kitabın 16. Sayfasında bir paragrafta yer alan Farabi'nin hayatı ve eserleridir.

Әл-Фараби – дүние жүзіне әйгілі ұлы ғалым. Оның балалық шағы Арыс, Сырдария бойында өтті. Ол Бағдат қаласына білімін жетілдіру үшін келді. Әл-Фараби 150-ден астам құнды-құнды еңбектер жазды. Ол домбыра, қобыз секілді аспап түрлерін жасады.

Şekil 43: Farabi

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.16

Türkiye Türkçesi: Farabi dünya yüzünde tanınan ulu bir âlimdir. Onun çocukluk çağı, Arıs, Sır Derya boyunda geçti. O, Bağdat şehrine ilmini artırmak için gitti; 150 den fazla eser verdi kitap yazdı. O, dombıra, kobız gibi saz türlerini yaptı.

3. Sözcüklerin Anlamları: Kitabın 18. sayfasında Kazak dilindeki birçok sözcüğünün diğer Türk lehçelerinde de bazı fonetik farkla da olsa var olduğu anlatılmıştır her sözcük bir paragrafta anlatılmıştır.

татар тілдерінде *малай* сөзі «бала» деген мағынада қолданылады.

Бала-шаға деген қос сөздің құрамындағы «шаға» сөзі қазақ тілінде жеке қолданылмағанымен, түрік, әзірбайжан, түрікмен тілдерінде «бала» деген мағынада жұмсалады.

Қыз-қырқын сөзінің құрамындағы қазір жеке қолданылмайтын *қырқын* сөзі көне түркі тайпалары тілінде *күң қыз*, яғни *күңнен туған қыз* мағынасында қолданылған. Кейін ол өзінің дербестігінен айырылып, бұл мағынада қолданылмайтын болған. Қазір *қыз* сөзімен қосарланып, *қыздар*, *қыз балалар* мағынасын береді.

Қазақ тіліндегі *көкпар* сөзі екі сөзден құралған: *көк* және *бөрі*. *Бөрі* сөзі түркі тілдерінде «қасқыр» деген ұғымда жұмсалады. *Бөрі* сөзіне қосылған *көк* сөзі «мықты, азулы, нағыз көкжал қасқыр» деген ұғымды білдіреді. Кейін ұлт ойынының бір түріне айналып, көкпарға тартатын қасқыр емес, лақ, ешкі сияқты мал түріне ауысты.

Şekil 44: Sözcüklerin Anlamı

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.18

Türkiye Türkçesi:

Bala: Söзlerin anlamı bazen değişip bazen kaybolup bazen yeniden ortaya çıkar. Kazak dilinde *malay* sözcüğü bir kişinin eşiğinde dolanıp ona hizmet eden manasını bildirse de Başkurt ve Tatar dillerinde *malay* sözcüğü bala manasındadır.

Bala-Şağa ikileme sözcüğünün içindeki *şağa* Kazak dilinde tek kullanılmaz; Türk-Azerbaycan-Türkmen dillerinde ise *bala* anlamında kullanılır.

Kız-Kırkın: Bu sözcüğün içindeki *kırkın* sözcüğü şimdi tek başına kullanılmamaktadır. Bu söz eski Türk boylarının dilinde *kün-kız* yani *günden doğan kız* manasında kullanılır. Sonra bu kendi içinde ayrılıp bu anlamdan sıyrılmıştır. Şimdi kız sözcüğüyle eklenerek *kızdar*, *kız balalar*, manasına gelmektedir.

Kazak dilindeki *kökpar* sözü iki sözden kurulmuştur; *kök* ve *böri*. *Böri* sözü Türk dillerinde *kaskır(kurt)* güçlü, azılı, bozkurt manasını bildirir. Sonra bir halk oyunu türüdür.....

4. Kaşgarlı Mahmut'un Eserinde Adı Geçen Yemekler: Kitabın 67-68. sayfalarında Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserde geçen yemek adları verilmiş bu yemeklerden hangilerinin günümüze kadar ulaştığı sorulmuş yemeklerin her birinin hazırlanışı birer paragraf halinde anlatılmıştır.

150-жаттығу. ■ Мәтіндегі жиі қолданылатын атауларды бір бөлек, мүлде қолданылмайтын атауларды бір бөлек көшіріп жазыңдар.

Шатұқ – теңіз балығының мүйізі. Одан пышаққа сап жасалады. Онымен тағамда удың бар, жоқ екендігін сынап біледі. Сорпа не тамаққа у салынған болса, яғни улы ас болса, үстіне осы мүйізді қойғанда, отсыз-ақ қозғалысқа түсіп, тамақ қайнай бастайды. От жақпаса да қайнайды. Егер мүйізді улы ыдысқа салса, ыдыс буланып, терши бастайды.

(М. Қашқари)

● Қандай тағамдардың атаулары көнерген? Қазір олар қалай аталады?

Қара етмек – нан тағамының бір түрі. Ол былай әзірленеді. Ет сүйектен ажырап түскенше қайнатылып, езілгенше пісіріледі. Содан кейін үстіне ұн, май, шекер салып, қоюланғанша қайнатады, содан кейін жейді.

Жөргемеш. Ішек-қарынды, бүйрек-бауырды турап, жіңішке ішекке тығып қақтап не қайнату арқылы пісіріп жейді.

Қағұт – тарыдан істелетін тағамның түрі. Оны былай әзірлейді: әуелі тарыны қайнатып алып, кейін қуырып құрғатады. Одан кейін диірменге тартып, ұнға айналдырады. Соны май мен шекерге араластырады. Ол – дәмді, сіңімді тағам.

Сым сымрақ – тамақтың бір түрі. Пісірілген бастың құйқасы ұсақтап туралады да, тұздық қосылып, араластырылады. Оның үстіне ашыған қатық қосады. Ол сіңгеннен кейін жей беруге болады.

(М. Қашқари)

Şekil 45: Kaşgarlı'nın Eserinde Adı Geçen Yemekler

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.67-68

Türkiye Türkçesi:

Şatuk: Deniz balığının boynuzu. Bu boynuzdan bıçağa sap yapılır. Bu boynuz yemek içine sokularak yemeğin zehirli olup olmadığı kontrol edilir. Eğer yemek zehirliyse yemek kendiliğinden kaynamaya başlar; ve tabakların üzerinde buhar oluşur.

Kara Etmek: Bir ekmek türü. Hazırlanışı; et, kemikten ayrılana kadar haşlanır sonra üstüne un yağ ve şeker eklenir katı hale gelene kadar pişirilir ve yiyilir.

Jorgemeş: Bağırsak-böbrek ve ciğer doğranır ince bağırsağa doldurulur kurutulur veya pişirilerek yenilir.

Kağut: Darıdan yapılan yemek türüdür. Hazırlanışı; evvela darın kaynatılır sonra kavrulur kurutulur sonra değirmende öğütülerek un haline getirilir. Elde edilen un, yağ ve şeker ile karıştırılır. Bu yemek çok tatlı ve sindirimi çok kolay bir yemek türüdür.

4.2.1.5. Açıklama Düzeyinde Bulgular

1. **Türkî:** Kitabın 10. sayfasında bir Türk kelimesi bir dipnot ile açıklanmıştır.

¹Түркі – қазіргі өмір сүріп жатқан қазақ, қырғыз, өзбек, ұйғыр, түрік, түрікмен, татар, т. б. халықтардың арғы тегі.

Şekil 46: Türkî

Kazak Dili Ders Kitabı 5, s.10

Türkiye Türkçesi: Türkî – şimdi ömür süren Kazak, Kırgız,Özbek,Uygur, Türk, Türkmen, Tatar gibi halkların önceki adı.

Tablo 19: 5. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (KZ)

GÖRSEL DÜZEYDE KÜLTÜR UNSURLARI	2 Adet
METİN DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	11 Adet
PARAGRAF-CÜMLE DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	4 Adet
AÇIKLAMA DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	1 Adet
TOPLAM	18 Adet

Kazak Dili 5. Sınıf Ders Kitabı, 6.- 7. 8. Sınıf Ders Kitaplarıyla karşılaştırıldığında ‘Türk Dünyası Kültür Unsurları’ bakımından en zayıf kitaptır. Buna rağmen kitapta Türk Dünyası ile ilgili birçok metin ve görsele yer verilmiştir.

4.3. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 6. Sınıf

Bu ders kitabı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından **ISBN: 978-975-11-4009-8** numarasıyla 2017 yılında İstanbul’da basılmıştır.

Kitabın Editörü: Ekrem AYYILDIZ

Kitabın Yazarları: Fatma Kevser SÜMER, Gülşah MUŞTU, Sinan ŞENGÜL

Kitap, 8 üniteden oluşuyor her ünitenin içinde 4- 5 veya 6 adet dinleme-izleme-serbest okuma metinleri bulunmaktadır; toplamda 36 metin mevcut ve kitabın sayfa sayısı 99.

Kitap, İstiklal Marşı ve Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ile başlamaktadır. Kitabın son sayfasında ise Türk Dünyası Siyasi Haritası bulunmaktadır.

4.3.1. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 6. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları Bulgular

Görsel Düzeyde Bulgular

Kitapta Türk dünyası ile ilgili herhangi bir görsel unsura rastlanmamıştır.

Metin Düzeyinde Bulgular

Kitapta Türk dünyası ile ilgili herhangi bir metne rastlanmamıştır.

4.3.1.2. Paragraf-Cümle Düzeyinde Bulgular

1. Türk Dili ve Kimliği: Kitabın 33. sayfasında dil-millet ve kültür ilişkisi üzerine bir paragrafa yer verilerek Türkçeyi unutan toplumların Türklüğünü de kaybettikleri belirtilmiştir.

Dil, var veya yok olma demektir. Dil demek millet demektir. Dil, millet için kutsal bir hazinedir. Dil milletin kalbidir, zihnidir, beynidir. Türkçe varsa Türk milleti vardır. Türkçenin yok olduğu coğrafyalarda siz de yoksunuzdur. Dinin muhafazası için de dil lazımdır. Dilin korunamadığı yerde hiçbir değer korunamaz. Tarihte dilini kaybettiği hâlde dinini koruyan, kimliğini koruyan millet yoktur. Her şey dille başlar ve dille biter. Tarih, Türkçeyi kaybettiği için kimliğini, Türklüğünü kaybetmiş milyonlarca insanı kaydetmektedir. Bunların hiçbirisi bugün geçmişte Türk olduklarını bile hatırlamamaktadır. Dilini kaybedenler zamanla değişime uğrayarak başka bir milletin, başka bir dinin içinde eriyip giderler. Bizi biz yapan ve diğer milletlerden ayıran en önemli varlığımız; duygularımızı, düşüncelerimizi, hayallerimizi, özlemlerimizi ifade ettiğimiz dilimizdir.

2. Bizimki Türkçe Sevdası: Kitabın 4. temasının 46. Sayfasında Ekrem ERDEM'e ait bir metnin içinde bir paragrafta “*Yazı dili olarak 1500, konuşma dili olarak ise yaklaşık 5000 yıllık bir geçmişi olan ve bugün dünyanın dört bir yanında 220 milyon konuşanı, dünyanın beşinci dili olan Türkçenin gücünün farkında olmak, onu her ortamda doğru kullanmak ve yapısına uygun olarak koruyup geliştirmek her Türk vatandaşının görevidir.*” Türkçenin 220 milyon konuşanı ifadesi ile Türkçe konuşan

akraba topluluklar anlatılmak istenmiştir. Ama bu bilgi, üstü kapalı bir şekilde verilmiştir.

Yazı dili olarak 1500, konuşma dili olarak ise yaklaşık 5000 yıllık bir geçmişi olan ve bugün dünyanın dört bir yanında 220 milyon konuşanıya, dünyanın beşinci dili olan Türkçenin gücünün farkında olmak, onu her ortamda doğru kullanmak ve yapısına uygun olarak koruyup geliştirmek her Türk vatandaşının görevidir.

Şekil 47: Bizimki Türkçe Sevdası

Türkçe Ders Kitabı 6, s.46

Açıklama Düzeyinde Bulgular

Açıklama düzeyinde herhangi bir kültür unsuruna rastlanmamıştır.

Tablo 20: 6. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (TR)

GÖRSEL DÜZEYDE KÜLTÜR UNSURLARI	_____
METİN DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	_____
PARAGRAF-CÜMLE DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	2 Adet
AÇIKLAMA DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	_____
TOPLAM	2 Adet

4.4. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 6. Sınıf

Bu ders kitabı Kazakistan Eğitim Bakanlığı tarafından 2015 yılında Almatı’da basılmıştır kitap toplam 254 sayfadır yalnız Türkiye’de basılan ders kitapları gibi büyük boy değil orta boydur ayrıca kitap kapağı karton kapak değil cilt kapaklı şekilde basılmıştır.

Kitabın Yazarları: İsaev Seyilbek MUHAMEDJARULI, Devletbekova Janat TURATBEKKIZI

4.4.1. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 6. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları Bulgular

4.4.1.2. Görsel Düzeyde Bulgular

1. Köktürk Bengü Taşları: Ders kitap kapağında Türk dilinin bilinen en eski metinleri olan Köktürklere ait taşlardan birinin resmi bulunmaktadır.

Şekil 48: Köktürk Bengü Taşları

Şekil 48: Kazak Dili Ders Kitabı Kapak

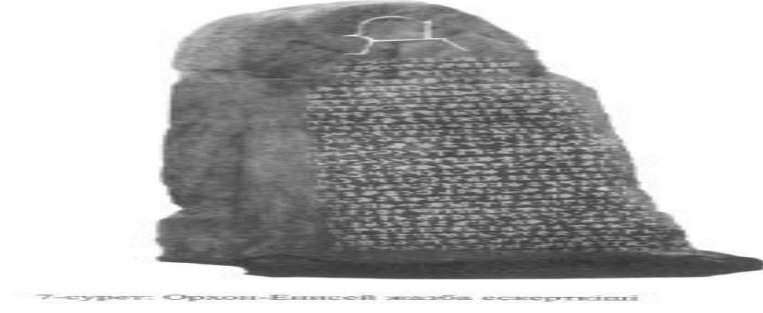
2. Tomiris: Kitabın resimler bölümünde , A. Düzelhananov tarafından çizilen Saka Kraliçesi Tomiris'in bir resmi bulunmaktadır.

Şekil 49: Tomiris

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.135

3. Kök Türk Bengü Taşları: Kitabın resimler bölümünde Kök Türk Bengü Taşlarına ait bir resim bulunmaktadır; aynı resim kitabın kapak resmi olarak kullanılmıştır.

Şekil 50: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.136

4. Altın Adam: 1969 yılında Kazakistan'ın Almatı yakınlarında tesadüfen bulunan tahminen M.Ö 5. Yüz yılda yaşamış bir Saka prensine ait olduğu düşünülen bir elbise bulunmuştur. Bu elbise'nin fotoğrafı kitabın resimler bölümüne koyulmuştur.

Şekil 51: Altın Adam

Şekil 51: Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.140

4.4.1.3. Metin Düzeyinde Bulgular

1. Alaca Han Kümbeti: Kitabın 69. Sayfasında, Alaca Han Kümbeti ile ilgili hem tarihsel hem de kümbetin fiziksel özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Aynı zamanda Karahanlılar dönemi, Oğuz ve Kıpçakların hatta biraz daha erken dönem Selçuklu eserlerinin birbirine benzeyen özellikleri özellikle Türkmenistan'daki eserlerle bugün Kazakistan sınırları içerisinde yer alan Ayşe Bibi Türbesi, Hoca Ahmet Yesevi Türbesi arasındaki benzerlikler anlatılmıştır.

Алаша хан күмбесі – Ұлытаудағы сәулет өнерінің ескерткіші. Шоқан Уәлихановтың пікірінше, Түркістанның бір ханы (Қызыл Арслан) баласы ала болып туғандықтан, оны ұнатпай «Алаша» деген ат беріп, айдауға жіберген. Аз уақыттың ішінде баланың қасына жігіттер жиналып, елде беделі асады. Алаша білімпаз, кемеңгер кісі болғандықтан, оны қадірлеп хан көтереді. Алаша хан күмбесі Ұлытаудың Қаракеңгір өзені жағасында, биік жотаның үстінде тұр. Ғалымдар күмбезді Қарахан әулетіне, оғыз-қыпшақ заманындағы (10–13 ғасырлар) сәулет өнерінің қатарына қосады. Зерттеушілер әлі де жаңа болжамдар (15–16 ғасырларға тән деушілер де бар) айтқанымен, күмбездің әбден мүжіліп тозған түрі мен басқа ешбір ескерткішке ұқсамайтын көркемдеу тәсілі оны арғы замандарға сілтейді. Алаша хан күмбесі порталды-күмбезді сәулет өнері үлгісіне жатады. Аумағы – 9,73×11,9 м. Биіктігі – 10 м. Күйдірілген қызыл кірпіштен қаланған. Олардың көлемі 230×14×60 мм; 260×230 мм; 320×320×60 мм және т.с.с ертүрлі болып келеді. Құрылыс үстінен биіктігі екі жарым метрге жуық (231 см) барабан-күмбез мойындығы салынып, одан күмбез шығарылған. Барабан сатылақын кішірейте түсетін төрт белдеуден тұрады. Көп қырлы және цилиндр төрізді етіп жасалған бұл белдеулердің диаметрі – 743, 673, 643 см. Алаша хан күмбесінің шынайы қалпын оқымен түстас, елестетуге болады. Бұл орайда ол Қарахан әулеті дәуірі сәулет үлгілерінің Саджұқ өнері аталатын түрлерімен байланыстырылады. Бұл үлгідегі ескерткіштер көбіне-көп Түрікменстанда кездеседі. Алаша хан күмбесін, сондай-ақ, Қазақстан жеріндегі Айша бибі, Жоңы хан, Қожа Ахмет Ясауи мазарлары үлгілерімен салыстыруға болады. Алаша хан күмбесін әр түсті және әр көлемді кірпіштерді киюластыра қалау арқылы жасап, оның барлық беттерін жасағы киілемнің түріне ұқсатып өзінен кейінгі Талмас ата, Жұбан ана, Болған ана, Қайып ата мазарларына үлгі болған. 1894 жылы «Қырғыз даласының очерктерінде» орыс ориенталисі Е.И. Шмидт жазған шыны сияқты ақ сылақ пен көк сылақ, төрт жұбыласы сәй қажайып пропорция Айша бибі, Қожа Ахмет Ясауи кесенелерінде кездеседі. (С. Орынбасов)

Şekil 52: Alaca Han Kümbeti

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.69

Türkiye Türkçesi: Alaca Han Kümbeti Kazakistan'da uludağdaki bulunan mimarî bir eserdir. Şokan Velihanov'a göre Türkistan'ın Kızıl Arslan adında bir hanı vardı Han'ın oğlu doğuştan alaca renkliydi bu yüzden babası onu beğenmezdi. Oğluna Alaca adını vermişti ve bir gün onu uzak bir yere yolladı. Kısa bir zaman içinde Alaca'nın yanında yiğitler toplandı Alaca bilgili görgülü bir insandı böylece etrafında toplananlar onu han yaptılar artık onun adı Alaca Han olmuştu. Alaca Han Kümbeti Uludağın, Karagengir ırmağı yakasında büyük bir tepede yapılmıştır. Bilim adamlarına göre bu kümbet Karahan ailesi Oğuz-Kıpçak devrindeki 10-13. Asırlarda yapılan mimarî eserler arasında değerlendirilir. Başka araştırmacıların çalışma ve tahminlerine göre bu eser daha geç devirlerde 15-16.asırlarda yapılmıştır. Kümbetin şekline baktığımızda süslemeler, motifler gibi teknik unsurlar bu kümbetin yapılışının çok daha eski devirlerde olduğunu gösterir. Alaca Han Kümbeti kubbeli mimari sınıfına girer. Çevresi 9,73x11,9 metre yüksekliği 10 metredir. Kızıl ateş tuğlaları ile yapılmıştır bu tuğlalar da çeşitli ebatlardadır. Kümbetin tavanından kubbesine kadar olan yükseklik ise 231 cm. davul şeklindedir. Kubbenin etrafı üst üste 4 şeritten oluşur.

Alaca Han kümbetinin gerçek konumunu belirleyebilmek için kendi zamanında ortak mimarî tekniklerle yapılmış eserlerle karşılaştırmalıyız. Bu noktada Alaca Han Karahanlı ailesi mimarî örnekler Selçuklu sanatı diye adlandırılan türlerle ilişkilendirilmiştir. Bu tip eserlere daha çok Türkmenistan'da rastlanmaktadır. Alaca Han Kümbeti, Kazakistan'da bulunan Ayşe Bibi, Cuci Han, Hoca Ahmet Yesevi mezarlarındaki mimarî tarzlarla karşılaştırmak mümkündür. Bu kümbetin renkli ve

değişik türdeki tuğlalarının iç içe geçmiş hali bir kilim motifi gibidir. Talmas Ata, Yuban Ana, Bolğan Ana, Kayıp Ata mezarları da buna örnektir. 1894 yılında Rus doğu bilimci Şimdit tarafından yazılan “Kırgız Yerinin Hikâyeleri” adlı kitapta beyaz ve mavi çinilerin dört dörtlük şaşırtıcı derecede bir arada olduğunu yazmıştır.

Alaca Han Türbesine, Türk Dünyası Kültürel Mirası Envanter Çalışması’nda yer verilmiş ve bu türbe için türbe hakkında şu bilgiler verilmiştir:

“Alaca Han efsanelerde sözü geçen bir kahramandır. Bu kişinin gerçekten yaşamış olduğuna dair kesin bilgiler yoktur. Kazak halkının atalarından biri olduğuna inanılan Alaca Han’ın isminin anlamı ise ‘renkli canlıdır.’ Alaca Han ismine sadece Kazak efsanelerinde değil başka Türk halklarının efsanelerinde de rastlamak mümkündür. Araştırmalara göre Alaca Han, Avrasya’da yaşayan göçebe halkların inandıkları bir kahramandır. Alaca Han Anıt Mezarı’nın da büyük ihtimalle 11. İla 12. yy.de inşa edildiği düşünülmektedir. Çeşitli renklerde tuğlalardan yapılmış bu anıt mezar, Karakengir nehrinin sağ tarafında yer almakta olup, geniş bir kulenin üzerine inşa edilmiştir. Bir kubbesi olan bu anıt mezarın dış cephesi dikdörtgen, kare ve üçgen taşlar ile ön cephesi ise yine tuğlalarla bezenmiştir.”⁸³

2. Kök Türk Kağanlığı: Kitabın 126. Sayfasında Köktürk Kağanlığı hakkında bazı bilgiler verilmiştir.

Жеті жүз отыз бірінші жылдың жазында шексіз даланы армансыз билеген Бумын, Қапаған, Естеми, Құттық қағандардың ұрпағы, түркі руларының ырысы әрі бақыты – боз айғырлы айбынды ер Күлтегін дүние салды.

Заманының атақты ақын-жырауы, Күлтегіннің немере інісі Йоллығ тегін жан-жақтан шеберлер алдырып, келесі жылдың күзінде Күлтегіннің басына оның батырлық белгісіндей мәңгілік ескерткіш – зәулім құлпытас орнаттырады.

... Содан бері мың екі жүз елу бес жыл өтті. Тарихтың беті сан өзгеріске ұшырады. Бірақ Орхон өзенінің бойындағы хас батырдың ерлігіндей төкаппар, сұсты, маңғаз тас ескерткіш он екі ғасырды аттап, бүгінгі күнге аман жетті.

(М. Жолдасбеков)

Şekil 53: Kök Türk Kağanlığı

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.126

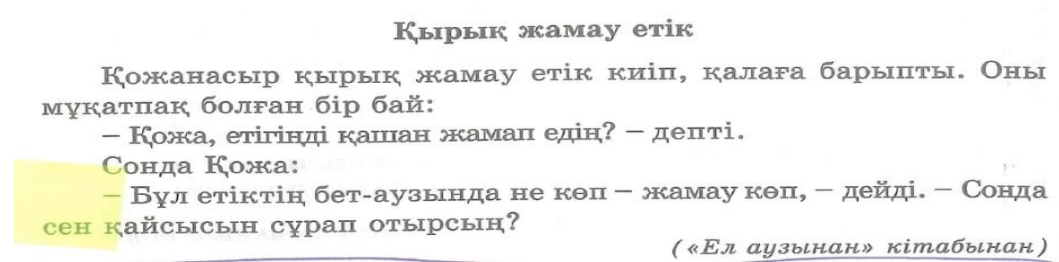
⁸³ Ed. Yılmaz, age, 2014, 35.

Türkiye Türkçesi: 731 yılının yazında büyük toprakların sahipleri Bumin, Kapağan, İstemi, Kutluk kağanların çocukları Türk boylarının güçlü çocuklarından Kültegin dünyadan göçtü.

Zamanının ünlü şairi Külteginin torunu Yolluk Tigin, dünyanın dört bir yerinden demirciler çağırdı, dayanıklı sağlam araç-gereçlerle bir sonraki yılın güz ayında Külteginin başında onun kahramanlıklarını anlatan bir anıt dikti.

Bu tarihten beri 1205 yıl geçti. Tarihin yüzü değişti ama Orhun ırmağı boyundaki bu büyük kahramanın erlikleri taşlara yazıldı ve bugüne kadar geldi.

3. Nasrettin Hoca/ Kırk Yamalı Çizme: Kitabın 146.sayfasında Nasrettin Hoca fıkrası yer almaktadır.

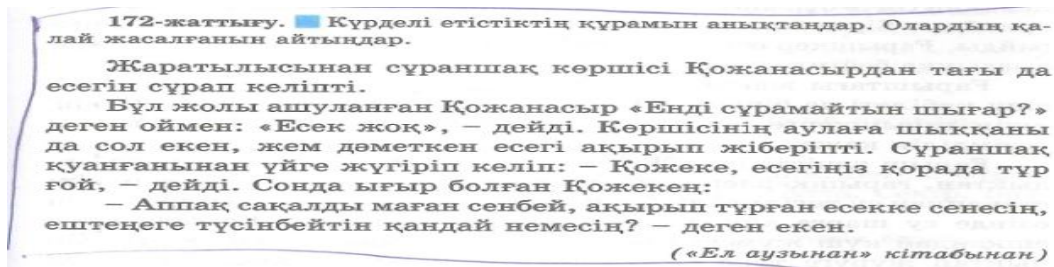

Şekil 54: Nasrettin Hoca/Kırk Yamalı Çizme

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.14

Türkiye Türkçesi: Nasrettin Hoca kırk yamalı bir çizme giyip şehre gider. Onunla dalga geçmek isteyen zengin bir adam Hocaya sorar: Hocam bu çizmeyi en son ne zaman yamaladın? Hoca cevap verir; bu çizmenin yüzünde o kadar çok yama var ki sen hangisini soruyorsun diye cevap verir.

4. Nasrettin Hoca: Kitabın 153. Sayfasında Nasrettin Hoca'nın bir fıkrası yer almaktadır. Nasreddin Hoca, Kazakistanda 'Koja Nasır' olarak bilinmektedir. Bu fıkra Türkiye'deki 'Eşeğe mi İnanıyorsun Bana mı?' fıkrasının bire bir aynısıdır.

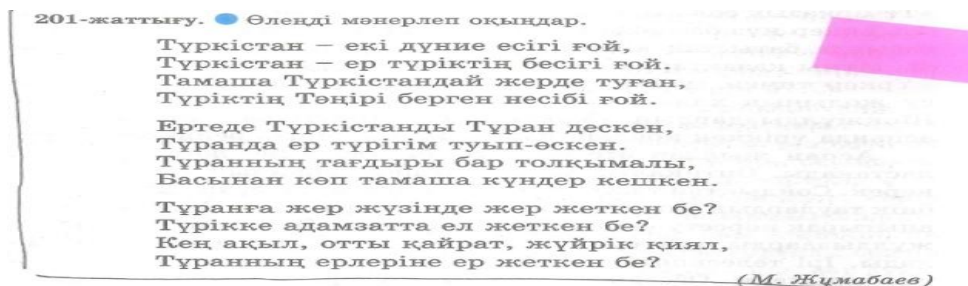

Şekil 55: Nasrettin Hoca

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.153

Türkiye Türkçesi: Nasrettin Hoca'nın komşusu sürekli ondan bir şey ister günün birinde Hoca'dan eşeğini de ister. Hoca eşeğini vermek istemez ve eşeğin olmadığını söyler bu sırada eşek anırmaya başlar. Komşu; Hocam eşeğiniz burada ya bakın anırtıyor der. Hoca ise sinirlenerek sen bana mı inanıyorsun eşeğe mi der.

5. Türkistan Şiiri: Kitabın 175. Sayfasında, Kazakların milli şairi; ayrıca Pantürkist olan Mağjan Jumabayev'in "Türkistan" adlı şiiri yer almaktadır; bu şiir Turan fikrinin sembolleşmiş bir biçimidir;

Şekil 56: Türkistan Şiiri

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.175

Türkiye Türkçesi:

Türkistan iki dünya eşiğidir,
Türkistan her Türk'ün beşiğidir.
Güzel Türkistan gibi yerde doğan,
Türk'e Tanrının nasibidir.

Geçmişte Türkistan'a Turan demişler,
Turan'da yiğit Türkler büyümüşler.
Turan'ın kaderi var çok değişik,
Başından çok güzel günler geçmiş.

Turan' a yeryüzünde yetecek bir yer var mı?
Türk'e İnsanoğlunda yetecek er var mı?
Geniş akıl, ateşli gayret, hızlı hayal
Turan'ın yiğitlerine yetecek yer var mı?

6. Dede Korkut: Kitabın 216.ve 217. sayfasında Dede Korkut ile ilgili bir hikâye yer almaktadır.

Ел арасына кең тараған аңыз бойынша Қорқыт бір күні түс көреді де, түсінде көр қазып жатқан кісілермен тілдеседі, олар «Қорқытқа көр қазып жатқанын» айтады. Содан шошып оянған

Қорқыт өлімнен құтылудың амалын ойлайды да, өзінің желмаясына мініп алып, елмейтін жер іздеп дүниенің төрт бұрышын түгел шарлайды. Бірақ барлық жерде оның алдынан көр қазушылар шығып, «Қорқытқа көр қазып жатырмыз!» – дейді. Амалы таусылған Қорқыт өзінің еліне – Сырдарияға қайтып келеді. Енді ол жалғыз желмаясын сойып, оның терісінен қобыз жасайды да, ажал маған жете алмас деген оймен Сырдарияның үстіне жайылған кілемге жайғасып, күндіз-түні қобыз тартып өзінің күйлерімен табиғатты, жан-жануарды ұйытып, ұзақ жылдар бойы ажалды маңайына жолатпайды. Алайда өбден қалжыраған Қорқыт ата бір күні ұйықтап кетеді де, қобыздың үні шықпай қалады. Сол сәтте аңдып тұрған ажал улы жылан болып келіп, ұйықтап жатқан Қорқытты шағып өлтіреді.

Бұл аңыздағы адамның ажалдан құтылу жолын іздеуі туралы сюжет өте ерте заманда пайда болған. Ол тіпті шумерлердің осыдан 4500 жылдай бұрын жазылған, әлемдегі ең көне деп саналатын «Гильгамеш» эпосында да кездеседі.

Көне шумер эпосында Гильгамеш өлімнен құтылу жолын керемет жәрдемшінің көмегі арқылы тапқысы келеді, ал қазақ аңызындағы Қорқыт ажалдан құтылудың амалын өзі іздейді және оны өнерден табады. Күндіз-түні қобызда күй тартып, құдай жіберген ажалды маңайына жолатпауы Қорқытты ірі тұлға етіп көрсетеді. Бұл тұрғыдан қарағанда, ол ежелгі гректердің Прометейін еске түсіреді.

Ал енді кейбір аңыз, деректемелерде Қорқыт 7–8 ғасырлар шамасында Сырдария бойында болған, көп жасаған қарт данышпан, атақты ақын және асқан күйші делінеді. Оның әдеби-музыкалық мұрасы бүкіл түркі халықтарына ортақ рухани қазына деп есептеледі.

(«Қорқыт ата» кітабынан)

Şekil 57: Dede Korkut

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.217

Türkiye Türkçesi: Halk arasında yayılan efsaneye göre Dede Korkut bir gün bir rüya gördü. Rüyasında kabir kazan insanlar gördü onlar bu mezarı Dede Korkut için kazıyorlardı. Dede Korkut hayretle rüyasında uyandı. Ölümünden kurtulmak istiyordu. Kendi devesine binip dünyanın dört bir yanında ölümün olmadığı bir yer aramaya başladı; ama gittiği her yerde mezar kazan insanlara rastlıyordu. Bu insanlar

kazdıkları mezarı Dede Korkut için kazdıklarını söylüyorlardı. Ümidi kalmayan Dede Korkut kendi bölgesine yani Sır Derya'ya döndü. Dede Korkut o tek devesini kesti ve derisinden kopuz yaptı. Ecel bana ulaşamaz düşüncesiyle nehrin üzerinde bir kilime oturarak gece-gündüz kobız çalıp kendi türküleriyle doğayı tüm canlıları uyuttu ve uzun yıllar eceli kendinden uzak tuttu ama çok yorulan Korkut uyuyunca kobızı çalmayı bırakmış Korkut'u takip eden ecel kobızın sesinin kesilmesiyle zehirli bir yılan kılığıyla gelerek uyuyan Korkut'u ısırarak öldürür.

Bu hikayede insanoğlunun ecelden kurtulma yollarını araması geçmişten beri var olduğunu bize gösteriyor. Böyle bir hikaye'ye günümüzden 4500 yıl önce yaşamış 'Sümerler'de de rastlıyoruz; 'Gılgamış' efsanesinde ölümden kurtulmak için büyük bir yardımcı arayan Gılgamış'ın da böyle bir fikre sahip olduğunu görürüz. Kazaklara göre ise efsanedeki Korkut ecelden kurtulmayı kendisi arar ve onu sanatta-müzikte buluyor. Gece-gündüz kobız çalıp türkü söyleyip Tanrı'nın yolladığı eceli kendisine yaklaştırmamıştı bu açıdan baktığımızda Korkut'un büyük bir insan olduğunu görürüz. Bu hikâye eski Yunanlılardaki 'Promete' ile de benzerlik gösterir.

Bazı kaynaklarda geçen hikâyelerde 7-8. Asırlarda Sırderya bölgesinde bulunan uzun yıllar yaşamış aksakal ünlü şair olan Korkut'un edebiyat ve müzik mirası tüm Türk halklarının ortak manevi değeri olarak sayılır.

4.4.1.4. Paragraf-Cümle Düzeyinde Bulgular

1. Hoca Ahmet Yesevi :

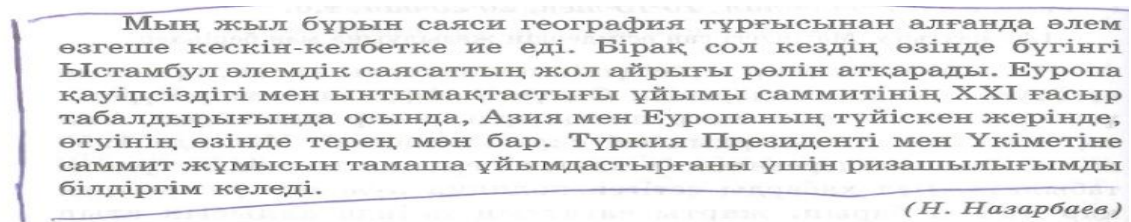
1-тапсырма. «Саяхат». Ғаламтордан Түркістандағы Қожа Ахмет Йасауи кесенесі туралы мәліметтер тауып оқыңдар. Тапқан мәліметтер негізінде саяхат жетекшісінің сөзін жазып дайындаңдар. Дайындаған сөздеріңді сынып алдында айтыңдар. Сынып «ең үздік саяхат жетекшілерінің» жұбын анықтасын.

Şekil 58: Hoca Ahmet Yesevi

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.43

Hoca Ahmet Yesevi: Kitabın 43. Sayfasında bir ev ödevi var bu ev ödevinde Kazakistan'ın Çimkent eyaletindeki Türkistan şehrinde bulunan Hoca Ahmet Yesevî Türbesi hakkında, öğrencilerden bir çalışma yapılması istenmiştir.

2. İstanbul-Türkiye: Kitabın 122. Sayfasında çok ilginç bir paragraf yer almaktadır. Kitaptaki bu bölümde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev'in İstanbul özelinde Türkiye'nin tarihi ve jeopolitik önemi hakkında bilgileri yer almaktadır.

Şekil 59: İstanbul-Türkiye

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.122

Türkiye Türkçesi: “Bundan 1000 yıl önce siyasi coğrafyaya baktığımızda Avrupa ve Asya'nın kesiştiği noktada Türkiye vardı. İstanbul siyasi anlamda dünya çapında büyük bir yere sahipti. Avrupa Güvenlik Teşkilatı'nın bugünkü toplantısının burada yapılması yani Asya ve Avrupa'nın kesiştiği bu şehirde olması ayrıca çok değerlidir. Türkiye Cumhuriyeti devleti hükümeti ve sayın Cumhurbaşkanı'nın bu toplantıyı en mükemmel şekilde organize ettiğini görüyoruz. Teşekkürlerimi sunarım. Nursultan NAZARBAYEV”

3. Türk Düşünce Adamları: Kitabın 241. sayfasında ‘Yazının Önemi’ başlığı altında yazının ne kadar önemli olduğu belirtilmiş metnin son paragrafında Türk bilginlerin isimleri bulunmaktadır.

Жазбаша тілдегі мәтіндердің ерекшелігі автор мен тыңдаушының арасына белгілі бір жер қашықтығы ғана емес, уақыт, ғасыр алыстығы да кедергі бола алмайды. Сондықтан жазба мұралардың адамзаттық дамуда мәні ерекше. Халықтың тарихын танып, болашағын болжауда да жазба тіл маңызды рөл атқарады. Мысалы, арада сандаған ғасырлар өтсе де, түркі ойшылдары әл-Фарабидің, Ж. Баласағұнның, М. Қашқаридың, одан берідегі А. Байтұрсынұлының, М. Жұмабаевтың мұраларын сол қалпында оқып түсіне аламыз.

Şekil 60: Türk Düşünce Adamları

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.241

Türkiye Türkçesi: Yazı dilinde metinlerin özelliği yazar ve okur arasında belli bir bağın olmasıdır. Bu yeni değildir çok daha geriler gittiğimizde de bunu görebiliriz. Yazılı eserler insanların gelişiminde özel bir yere sahiptir. Halkın tarihinin tanıtımında ve geleceğini inşa etmede yazı dili önemli rol oynar “Türk düşünce

adamlarından olan Farabi, Yusuf Balasagun, Mahmut Kaşgarlı ve ondan sonra gelen Ahmet Baytursunoğlu, Mağjan Jumabayev gibi kişilerin miraslarını okuyarak anlayabiliriz”

4. Çok Dillik: Kitabın 246. Sayfasında bazı dilbilimcilerin dil hakkında görüşlerine yer verilmiştir. Johan Vandewalle’nin Türk dili ile ilgili düşüncelerine yer verilmiş kitapta şöyle bir paragraf geçiyor:

Вандервалленің лингвистикалық қорында байырғы осман, орхон-түркі, шағатай сияқты экзотикалық тілдер бар. «Штерннің» айтуына қарағанда, И. Вандервалле түркі тілдеріне айрықша ден

қоятын көрінеді. Түркі тілдері өзінің әсем логикасымен дүние жүзі тілдерінің кез келгенінен озық деп есептейтін фломандық: «Түптің түбінде, нағыз білікті адам ерте ме, кеш пе түркі тілінің ғажайып құдіретінің алдында тағзым ететін болады», – депті.

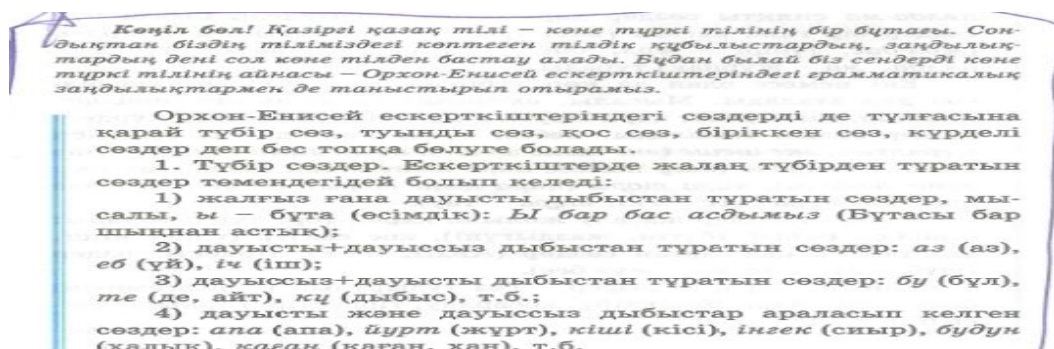
Şekil 61: Çok Dillilik

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.246-247

Türkiye Türkçesi: “Türk dilleri kendi içinde düzgün bir mantığa sahiptir bu yönüyle dünya dillerinden üstündür. Sonuç olarak bilgili bir insan geç de olsa Türk dilinin büyümlü gücünün önünde baş eğecektir.”

4.4.1.5. Açıklama Düzeyinde Bulgular

1. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 49. sayfasında Moğolistan’ın Orhun bölgesindeki Köktürk Bengü taşları ile ilgili şu bilgiler geçmektedir: Kazakça’nın eski Türkçenin bir kolu olduğu, Kazak dilinin köklerinin tarihteki Köktürkçeye uzandığı belirtilmiş Kazakçayı öğrenmek için Köktürkçenin de dilbilgisi konusunda bazı kurallar verilmiştir.

Şekil 62: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.49

2. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 56.sayfasında Köktürk bengü taşlarında bulunan türemiş sözcüklere yer verilmiş ve bu sözcüklerin bugünkü Kazakçadaki sözcüklere çok yakın olduğu belirtilmiştir. *Tonyukuk, İlteris, küntüz* gibi sözcükler.

Орхон-Енисей ескерткіштері тіліндегі біріккен сөздер табиғаты жағынан қазіргі қазақ тіліне өте жақын. Ескерткіште бірнеше түбірден бірігіп, бір ғана ұғымды білдіретін біріккен сөздер бар: *Тонукук* (Тоныкөк), *Ілтеріс* (Ілтеріс), *егрітебі* (кілем), *йоқару* (жоғары), *күнтүз* (күндіз), т.б.

Şekil 63: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.56

3. Eski Türk Yazılı Eserleri: Kitabın 66. sayfasında, Kazak dilinde var olan bazı ikilemelerin az da olsa birkaç fonetik farkla eski Türk yazmalarında bulunduğu örneklerle belirtilmiştir.

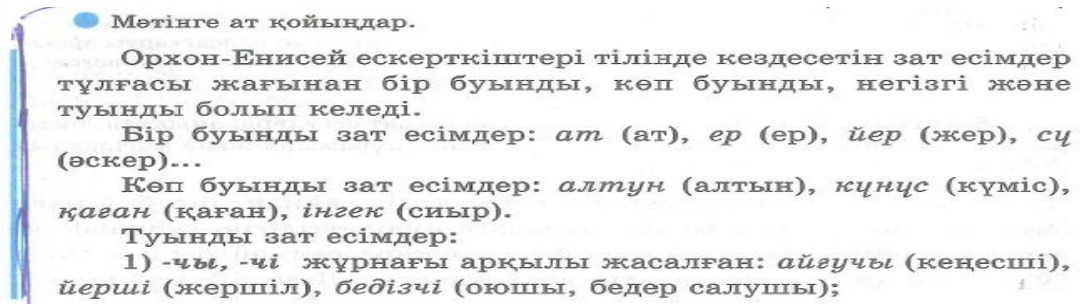
Көне түркі жазбаларында саны көп болмағанымен қос сөздер де кездесіп қалады. Олардың көбі қосарлама қос сөз түрінде жасалған. Мысалы: *іші-тысы* (іші-тысы), *екі-үч* (екі-үш), *қыз-қырқын* (қыз-қырқын), *йер-суб* (Отан), т.б.

Şekil 64: Eski Türk Yazılı Eserleri

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.66

Sayı çok olmamakla birlikte Eski Türk Yazılı Eserlerinde ikilemelere rastlanır örneğin; *іші-дışı, ікі-үч, yer-su* gibi sözcükler.

4. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 84. Sayfasında: ‘Metne Ad Koyun’ adlı alıştırmada Kazak dilinde var olan tek heceli ve iki heceli bazı adların ve bazı son eklerin Köktürk Bengü taşlarında da mevcut olduğu örneklerle gösterilmiştir.

Şekil 65: Köktürk Bengü Taşları

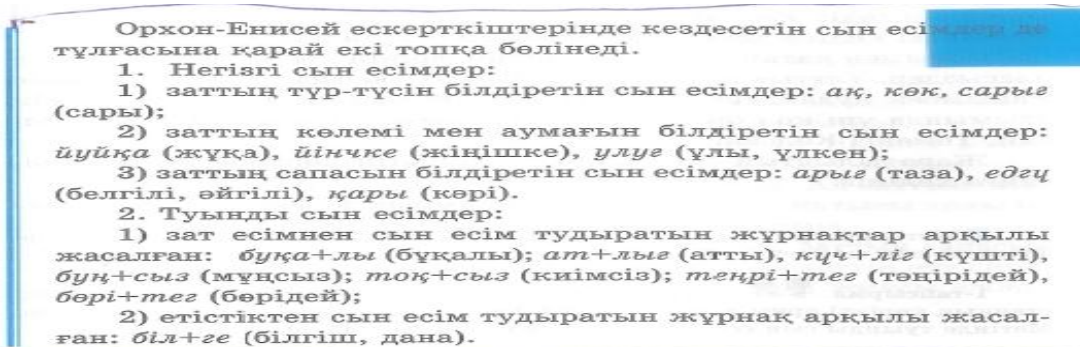
Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.84

Bir heceli isimler; at,yer, su...

Çok heceli isimler; altın, gümüş,kağan,in(g)ek gibi isimler.

-çı,-çi ekleri ile yapılan:aygucu(sözcü), Bedizci(okuyucu).

5. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 99. sayfasında Orhun-Yenisey eserlerinde bulunan sıfatlar yapısına göre sınıflandırılmış. Bazı örnekler şunlardır:

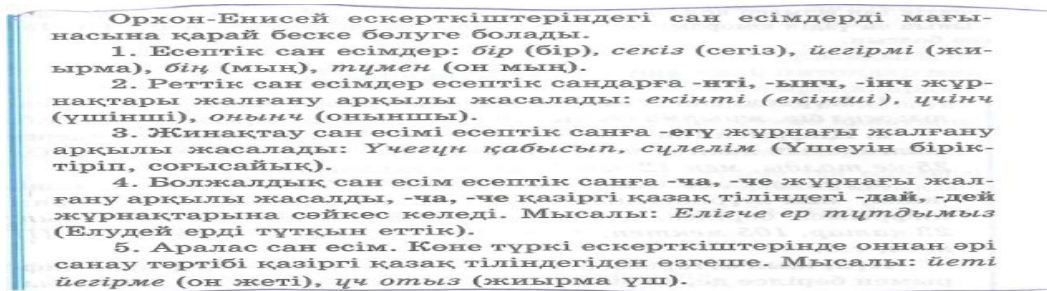

Şekil 66: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.99

Ak, kök, sarı, ulu, edgü(iyi), at+lı(g), küç+lü(g), tenri+teg(tenri gibi), böri+teg(börü gibi) ...

6. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 119.sayfasında Orhun-Yenisey eserlerinde bulunan sayı sıfatlarına yer verilerek bir sınıflama yapılmış. Bazı örnekler:

Şekil 67: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.119

Asıl Sayı Sıfatları: Bir, sekiz, yegirmi(yirmi), bin, tümen(on bin).

Sıra Sayı Sıfatları: ikinci, üçüncü, onuncu.

Topluluk Sayı Sıfatları: elli kadar eri tutsak ettik...

Üleştirme: üçegün kabısyп süledim(üçünü toplayıp savaştım).

7. Eski Türk Yazılı Eserleri: Kitabın 151.sayfasında Eski Türk yazılı eserlerinde bulunan eylemlerin yapısına göre şimdiki Kazak dilindeki eylemlere karşılık geldiği belirtilmiştir. Bazı örnekler:

Kөне түркі ескерткіштеріндегі етістіктер тұлғасына қарай қазіргі қазақ тіліндегі етістіктермен толық сәйкес келеді:

1. Негізгі етістіктер: *адыр* (айыр), *ач* (аш), *ті* (де, айт), т.б.

2. Туынды етістіктер төмендегідей жұрнақтар қосылу арқылы жасалған:

1) -а, -е: *сан – сана, тіл – тіле;*

2) -ла, -ле: *ат – атла (аттан), боғуз – боғузла (бауызда);*

3) -ік (-ық, -қ): *іч – ічік (бағын);*

4) -іл (-ыл, -л): *тіріл (тіріл, жинал);*

5) -н (-ун, -үн): *сұран (сұран), өтүн (өтін), тутун (тұтын).*

Аыр, ач, де, say tile(dile), атла, іч, tiril(toplan) suran(sor), ötün(iste)...

Şekil 68: Eski Türk Yazılı Eserleri

Şekil 68: Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.151

8. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 184 ve 185.sayfasında Orhun-Yenisey eserlerinde eylemlere gelen –ma, -me, –a, -e , -cı, -mış, -dık eklerinin eklenmesiyle oluşmuş bazı örnek sözcüklere yer verilmiş.

Орхон-Енисей жазбаларындағы болымсыз етістіктер түбір етістікке -ма, -ме жұрнақтары жалғану арқылы жасалған. Мысалы: *болма* (болма), *сүлеме* (соғыспа).

Көсемшелер де негізінен қазіргі қазақ тілімен бірдей. Тек көне жазбаларда -у, -ү, -ы, -і жұрнақтары қазақ тіліндегі -а, -е, -й жұрнақтарының орнына жұмсалған. Мысалы: *алы* (ала), *йетү* (жата), *ігідү* (көтере), *йелү* (желе).

Есімшелер мынадай жұрнақтар арқылы жасалған:

- 1) -чы, -чі: *келтечі* (келуші), *йарамачы* (жарамайтын);
- 2) -мыс, -міс, -мыш, -міш: *айыдмыс* (айтқан), *келміс* (келген), *телміс* (деген);
- 3) -дук, -дүк, -тук, -түк: *қазғантук* *үчүн* (пайдаланған үшін), *өтүнтік* (өтінген).

Етістер түгелдей қазіргі қазақ тілімен сәйкес келеді. Онда да етістің төрт түрі кездеседі.

Şekil 69: Köktürk Bengü Taşları

Şekil 69: Kazak Dili Ders Kitabı 6, s.184

(b)olma, suleme(savaşma), ala, yata, kelteci(yolcu), aytmış(söylemiş)...

9. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 218.sayfasında Orhun-Yenisey eserlerinde bulunan ilgeçlere yer verilmiş. Bu ilgeçlerden bazıları şunlardır:

Орхон-Енисей ескерткіштері тілінде кездесетін шылау түрлері төмендегідей:

1) *тегі* (дейін, шейін): *темір қапыға тегі* (темір қақпаға дейін);

2) *үчүн* (үшін): *Теңрі күч бертүк үчүн* (Төңірі күш бергені үшін);

3) *өтрү* (соң, үшін, сондықтан): *Анта өтрү қағаныма өтүнтім* (Содан соң қағанымнан өтіндім);

4) *бірле* (бірге): *Інім Күлтегін бірле сөзлешдіміз* (Інім Күлтегінмен сөйлестім);

5) *кісре* (соң): *Анта кісре біліг тертүк үчүн* (Одан соң білім бергені үшін);

6) *сайу* (сайын): *йір сайу* (жер сайын), *будун сайу* (халық сайын);

7) *йеме* (және): *Іл йеме іл болты* (Ел және ел болды);

8) *да, де, та, те*: *Оғлы да қаған болмыс ерінч* (Ұлы да қаған болған еді).

Şekil 70: Köktürk Bengü Taşları

- tegi(deyin): *temir kapıgka tegi(demir kapıya deġin).*
- üçün(için): *Tenri küiç berdik üçün(Tanrı güç verdiġi için).*
- ötrü(ötürü- bu yüzden): *Anta ötrü Kağanıma ötündüm(ondan sonra kağanıma arz ettim).*
- kisre(sonra): *Anta kirse bilig tertük üçün(ondan sonra bilim verdiġi için).*
- birle(birlikte-ile): *İnim külteğine birle söyleştimiz(kardeşim Kültegin ile söyleştik).*
- sayu (sayı) yer sayı(yer sayısı), budun sayu(halk sayısı).
- yeme(ve) il yeme il boldı(el ve el oldu).
- da,de,ta,te ‘‘ulı da kağan bolġan edi(oġlu da kağan olmuş idi).

10. Kaşgarlı Mahmut: Kitabın 228. Sayfasında *ünlemler* başlığında Orhun-Yeniseydeki eserlerde ünlemlere çok az rastlandığı belirtilerek Kaşgarlı Mahmut’un yazmış olduğu Divanü Lügati’t Türk adlı kitapta bazı ünlemlerin bugünkü Kazak Türkçesinde de kullanıldığı örneklerle gösterilmiştir.

Орхон-Енисей ескерткішінде одағайлар өте аз кездеседі. Ғалымдардың айтуынша, бар болғаны бір ғана көңіл күй одағайы қолданылған: айыты. Көне түркі тілінің сөздігі аталатын М. Қашқаридің еңбегінде мынадай шақыру одағайлары берілген: 1) Құсты ұшырып жібергенде қолданылатын одағай: *mah, mah*; 2) итті шақыру үшін қолданылатын одағай: *kah, kah*; 3) атты айдау үшін қолданылатын одағай: *chuh, chuh*.

Şekil 71: Kaşgarlı Mahmut

- mah,mah: *kuşları uçururken kullanılır*
- kah,kah: *köpek çağırmaq için*
- chuh,çuh: *at sürmek için* ‘‘

Tablo 21: 6. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (KZ)

GÖRSEL DÜZEYDE KÜLTÜR UNSURLARI	4 Adet
METİN DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	6 Adet
PARAGRAF-CÜMLE DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	4 Adet
AÇIKLAMA DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	10 Adet
TOPLAM	20 Adet

4.5. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 7. Sınıf

Bu ders kitabı Ez-De Yayıncılık Ltd. Şti.tarafından **ISBN: 978-605-84517-7-3** numarasıyla 2017 yılında Ankara’da basılmıştır.

Kitabın Editörü: Metin ÇETİN

Kitabın Yazarı: Recep YILDIRIM

Kitap, 6 üniteden oluşuyor her ünitenin içinde 4 veya 5 adet okuma metni bulunmaktadır; toplamda 30 metin mevcut ve kitabın sayfa sayısı 113.

Kitap, İstiklal Marşı ve Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi ile başlamaktadır. Kitabın son sayfasında ise Türk dünyası Siyasi Haritası bulunmaktadır.

Kitapta Türk dünyası ile ilgili herhangi bir kültürel unsura yer verilmemiştir.

Tablo 22: 7. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (TR)

GÖRSEL DÜZEYDE KÜLTÜR UNSURLARI	_____
METİN DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	_____
PARAGRAF-CÜMLE DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	_____
AÇIKLAMA DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	_____
TOPLAM	_____

4.6. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 7. Sınıf

Bu ders kitabı Kazakistan Eğitim Bakanlığı tarafından 2016 yılında Almatı’da basılmıştır kitap toplam 207 sayfadır yalnız Türkiye’de basılan ders kitapları gibi büyük boy değil orta boydur ayrıca kitap kapağı karton kapak değil cilt kapaklı şekilde basılmıştır.

Kitabın Yazarları: İsaev Seyilbek MUHAHHEDJARULI, Gulbanu KASIMOVA

4.6.1. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 7. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları Bulgular

4.6.1.2.Görsel Düzeyde Bulgular

1. Yenisey Özeni (Yenisey Irmağı), Şögen Oyunu, Göç: Kitabın 112. sayfasında sonra resimler bölümü diye bir kısım var ama bu sayfalar numaralandırılmamış bu resimler bölümünde Türk Dünyası Kültür Unsurları sayabileceğimiz resimler bulunmaktadır; resimler şunlardır:

Şekil 72: Yenisey Özeni Şögen Oyunu

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.117-122-123

4.6.1.3. Metin Düzeyinde Bulgular

1. Tonyukuk: Kitabın 15. ve 16. sayfasında, Köktürk Kağanlığının yöneticilerinden biri olan Tonyukuk ile ilgili bir ev ödevi bulunmaktadır. Tonyukuk'un hayatı hakkında bilgi verilmişti. Köktürkler için 'Türk Kağanlığı' ifadesi kullanılması son derece dikkat çekicidir.

Тоныкөк (646–741 ж.ж.) – Екінші Шығыс Түркі қағанатының негізін қалаушылардың бірі, өз заманында Түркі қағанатының үш бірдей қағанына уәзір болып, түркі елінің халқын көбейтіп, жерін кеңейтуге үлкен үлес қосқан кемеңгер.

«Білге қаған» деген атпен таққа отырған Могилиян өз тайпасының ортасына кеткен Тоныкөкті ордаға қайта алдырып, бас уәзірі етеді. Тоныкөктің көрегендік ақылымен түс-тұстан анталаған жауының бәрін жеңіп, құлауға айналған қағанатты қалпына келтіреді.

Түркі жұртының азаттыққа қол жеткізіп, жеке дербестік ел болып отыруына айтулы еңбек сіңірген дала кемеңгері – Білге Тоныкөк өзінің бағасын, тарихтағы орнын өзі қашатып, жаздырып кетті: «Төңірі жарылқады! Бүкіл түркі жұртына қарулы жау келтірмедім, атты әскер жолатпадым. Ел төресі жауламаса, оған еріп мен жауламасам, елім, халқым жойылар еді. Оның шабуылының нәтижесінде, менің шабуылымның нәтижесінде еліміз қайта ел болды, халқымыз қайта халық болды. Өзім қартайдым, ұлық болдым. Түркі Білге қағанның еліне арнап тасқа жаздырған мен – Білге Тоныкөкпін», – дейді дана қарт.

(«Елтіңтқа» кітабынан)

Şekil 73: Tonyukuk

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.15-16

Türkiye Türkçesi: Tonyukuk (646-741) Doğu Türk Kağanlığı'nın kurucularından biri olan Tonyukuk kendi zamanında yaşayan üç kağana da vezirlik yapmıştır. Türk Milleti'nin yerini genişletip sayısını artırmıştır.

Bilge Kağan yönetime geçince Moğolistan'daki Tonyukuk'u yanına çağırdı ve onu baş vezir yaptı. Tonyukuk ileri görüşlülüğü ve zekâsı sayesinde dışarıdaki

düşmanların yenilmesini sağlamış; yıkılmaya yüz tutan devleti ise ayağa kaldırmıştır. Türk yurtlarını bağımsızlığına kavuşturdu. Türk Milletinin bağımsız yaşamasında emek veren Tonyukuk, Türkleri bozkırın efendisi haline getirdi. Bilge Tonyukuk kendi değerini anlatan yazılar yazdı taşlara. Taştaki ifadeler şöyledir:

‘‘Tanrı korudu, tüm Türk yurtlarına silahlı düşmanları uğratmadım, atlı düşman ordusunu ülkeme sokmadım. Devletin başındakiler destek olmasa onların peşinden yürümeseydik devletimiz-milletimiz yok olurdu. Hem devletin başındakilerinin çabası hem de benim emeklerim neticesinde milletimiz tekrar millet oldu. Ben yaşlandım, aksakal oldum. Türk Bilge Kağan’ın ülkesinde taşlara yazı yazan ben Bilge Tonyukuk’’

2. Jamakulu Beybars: Kitabın 42. sayfasında Türk-İslam tarihinde önemli bir yere sahip olan Sultan Baybars’ın hayatını anlatan bir metne yer verilmiştir.

Şekil 74: Jamakulu Beybars

Türkiye Türkçesi: Jumakulu Baybars, Kıpçak halkının Beriş soyundan çıkan ünlü bir ailenin torunudur. Türk soyundan gelen Memlüklerin; Mısırı yöneten 4. Sultanı, tarihi kaynaklarda Beybars adıyla geçer. Arap illerinin Binbir Gece hikayesine denk gelen halk hikayesinde, Beybars'ın babası Jamak; annesi Ayek adıyla geçer. Beybars ömür boyu Türk diliyle konuşur, Arap dili ile konuşan halklarla dilmaç aracılığıyla konuşurdu.

Cuci Hanın büyük kanlı savaşı neticesinde ele geçirilen bozbala 800 dirheme köle olarak satıldı. Beybars'ın özel yeteneklerini farkedenden Sultan Salih; onu kendi özel ordusuna komutan yaptı. Haçlı ordusuna karşı savaşmıştır. Mısır ordusunu yönetmiştir, Kutuz Sultan onu ordu başçısı yapmıştır. Beybars Suriye topraklarına giren Moğollara karşı savaştı ve orduyu galibiyete taşıdı.

Genellikle Memlükler-Kıpçaklar, elleri ayakları balta gibi güçlü vurduklarında demiri kırarak kadar güçlü, taşı sıktıklarında suyunu çıkararak kadar kuvvetliydi. Çok iyi at binicileri çok iyi nişancılar. Silah ustalarıydı, aç ve susuz kalsalar bile sabrederlerdi. Beybars yürekliliğiyle göz önündeydi. Sultan Kutuz öldükten sonra Beybars, Mısır Sultanı oldu. Beybars, medreseler açmak için çok emek verdi. Su kanalları açtı, Kahire'de yaptırdığı cami 'Beybars Cami' hala ayakta.

Zamanında köle olarak satılan, yabancı bir ülkede esir olan bir insan, üstün kabiliyetleri sayesinde bitmez tükenmez gücüyle aşınmaz ümidiyle devletin zirvesine kadar yükselen Memlük Kıpçaklarının üstün ruhu aradan yedi asır geçse de Beybars adıyla ata mekânına yeniden döndü. Şimdi doğum yerinde Jayık ırmağının kenarında büyük bir tepeye inşa edilen Beybars heykeli, bugün bağımsız ülkede doğan güneşi karşılar.

3. Taş Kolyedeki Yazı: Kitabın 47. Sayfasında bugün Kazakistan'ın güneyinde yani Çimkent şehrinin bulunduğu yerde 'Böriyer Irmağı' civarında bulunan kolyedeki damgalar hakkında bir metin yer almaktadır. Bu kolyedeki yazıların 6.-7. asırlarda kullanılan Köktürk yazılarına benzediği belirtilmiştir.

 Тас моншақтағы жазу – Оңтүстік Қазақстан облысы Ордабасы ауданының Берізар өзені аңғарынан табылған моншақтағы таңба. Қазақстан Ғылым академиясының Тарих, археология және этно-

логия институтының экспедициясы 1968 жылы Бөріжардағы зиратқа зерттеу жүргізгенде, бір тізбек моншақ табылған. Тізбеде 32 моншақ бар: 7-еуі кішірек қара моншақ, 7-еуі ірілеу ақшыл моншақ, 17-сі қызыл күрең, сарғыш моншақ, біреуі төртбұрышты, аспан түсті көк моншақ. Басқа моншақтардан ірілеу, дөңгелек моншақтың бір шеті тегістеліп, көне түркі әліпбиі үлгісімен «ес сек үс» деген үш сөз жазылған. Жазу 6–7 ғасырлардағы түркі халықтарының тілінен дерек береді. Жазудың қазақша мәні: ес (дос), сек (секір), үс (үз) – «дос секір үз». Бұл түркі халықтарының ежелгі дәстүрінде, жігіт үйленерде қалаған қыздың есімін жазу, құлағын тістеу немесе мойнындағы моншағын үзу әдетіне байланысты болса керек.

(«Қазақстан ғылымы» кітабынан)

Şekil 75: Таş Kolyedeki Yazı

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.47-48

Türkiye Türkçesi: Güney Kazakistan’da bulunan bir kolyede, Kazakistan Bilim Akademisi Tarih Arkeoloji Etnoloji Enstitüsü tarafından 1968 yılında yapılan bir kazıda bu kolye bulunmuştur. Kolyede otuz iki adet taş var bu taşların yedisi küçük siyah taş yedisi beyazımsı on yedisi bordo renkli biri dört köşeli mavi renkli. Kolyedeki taşlardan biri diğerinden iri ve bir köşesinde bir yazı bulunuyor; Köktürkçe yazısı “es, sek, üs” diye yazılmış üç tane söz. Yazı 6.-7. asırlardaki Türk Halklarının dillerine dayanıyor. Manası şu “es-dost/sek-zıpla/üz-kır” Türk Halklarının eski geleneklerinde bir yiğit; istediği kızın ismini yazar, kulağını ısıtır veya boynundaki kolyeyi kırar. Böyle sanılmaktadır.

4. Kaşgarlı Mahmut Ne Diyor: Kitabın 100.sayfasında Kâşgarlı Mahmud’un eserindeki öğütlere yerilmiş ve öğrencilere ödev olarak bu metindeki geçen emir kipi ile çekimlenmiş eylemlerin tespit edilmesi istenmiş

151-жаттығу. © М. Қашқаридің сөздерін есте ұстандар. Көшіріп жазып, бұйрық райлы етістіктердің астын сызындар.

Егер саған қиын күндер туса, қатыгездік басқа түссе, оны өтпелі қиындық, өтіп кетеді деп сабыр сақта. Тағдырдың ісін, уақыттың сыңайын түсініп, солай болатындығын біліп тұр. Соған сөйтіп қарсы тұр, мойыма. Кез келген қиындық, бейнетке бола қайғырып, қасірет шегіп, өзінді жасытпа, қиындыққа бой алдырма.

Білімді (ғалым) адамға жолықсаң, оған күнде барып, өнер білгін, үйренгін, кербез төкаппарлықты қойғын, пейіл беріп, бойсұнып, мүлөйім көңілмен табыңғын.

Айламен арыстан тұтылар, күшпен тышқан да тұтылмас. Түйе мініп, қой арасына жасырынбас. Су бермеске, сүт бер. Адам көкке түкірсе, өзінің жүзіне түсер. Құс тұзаққа жем үшін ілінер.

(М. Қашқари)

Şekil 76: Kaşgarlı Mahmut Ne Diyor?

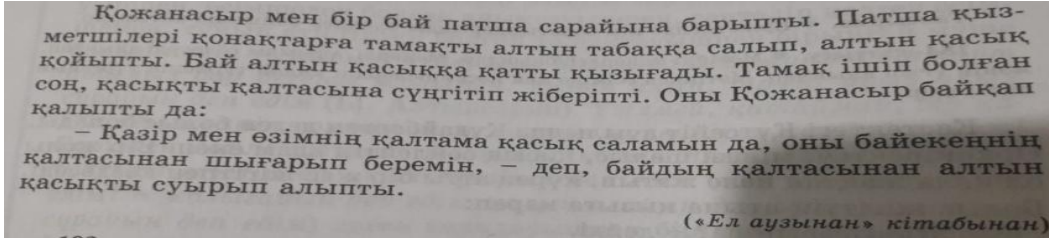
Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.100

Türkiye Türkçesi: Eğer zor günler geçirirsen, zulümle karşılaşarsan bu durumun geçiçi olduğuna inan ve sabret. Bunun kaderin bir parçası olduğunu düşün ve mücadele et karşılaştığın sıkıntılar karşısında yas tutma kendini koyuverme.

Bir bilgine rastlarsan ona her gün gidip ondan bir şeyler (sanat-iş) öğren, kibri bırak ilim yolunda ilerle.

Kurnazlıkla aslan yakalanır ama kaba kuvvetle fare bile yakalanmaz; deveye binip koyunun arasına saklanılmaz, su vermeyene süt ver. İnsan göğе tükürse kendinin yüzüne düşer. Kuş, tuzağa yem için düşer.

5. Nasrettin Hoca: Kitabın 117.sayfasında bir Nasrettin Hoca fıkrasına yer verilmiştir.

Şekil 77: Nasrettin Hoca

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.117

Türkiye Türkçesi: Nasrettin Hoca bir gün zengin padişahın sarayına gider. Padişahın hizmetçileri konuklara, yemekleri altın tabakta ve altın kaşık ile ikram ederler. Altın tabak ve kaşıklar yemeğe davet edilen zengin bir konuğun çok ilgisini çeker ve adam altın kaşıklardan birini cebine koyar. Bu durumu gören Nasrettin Hoca tüm konukların gözü önünde bir altın kaşık alır cebine koyar sonra o zenginin cebine elini sokar ve altın kaşığı çıkarır.

6. Şögen Oyunu(Yusuf Has Hacıp ve Kâşgarlı Mahmud'un kitaplarından alıntılara yer verilmiş) : Kitabın 133. sayfasında Şögen Oyunu hakkında bir metin yer almaktadır. Bu oyunun eski bir Türk sporu olduğu belirtilmiştir.

205-жаттығу. * Мәтінді оқып (суреттер топтамасындағы 9-суретке назар аударып), шөген ойыны туралы біліп алыңдар. Қалаған бес сөйлемдегі сөздерді өзара байланыстырып, бірінің астына біріні жазыңдар.

Үлгі: Шөген – ойын.
Спорттық ойын.
Ежелгі замандардағы ойын.
Түркі дүниесінің ойыны.

«Шөген»

«Шөген» – түркі дүниесінің ең ежелгі замандардағы спорттық ойыны.

Аса шеберлікті қажет ететін бұл сайыс түрі қазақ халқында ұлттық ойын ретінде қолданылған. Әсірешіне орай, бұл ойын қазір түркі дүниесі елдерінде де, қазақ халқының да кейінгі ұрпақтарында ұмыт болған.

Шөген ойынын еске түсіретін спорт түрі бұл күндері Еуропадан кездеседі. Ағылшын ақсүйектерінің сүйікті өрі машықты спорт ойынының бірі – поло. Полон қазіргі замандастарымыз жақсы біледі, ол ат үстінен доптықпен доп қуып бөсекелесу немесе оны «атты хоккей» десе де болады. Бірақ Еуропаның полюсын тамашалап отырып, замандастарымыз осы ойын өзіміздің ежелгі ұлттық ойынымыз екендігін біле бермейді. Оны біз көне түркі мұраларын зерттеу үстінде анықтап білдік.

X-XI ғасырлардағы түркі халықтарының ежелгі мұраларында «Шөген» ойыны туралы нақты деректер бар. Жүсіп Баласағұн өзінің атақты дастаны «Құтты білік» кітабының «Елшілер қандай болуы керектігі туралы баяндалатын» тарауында осы шөгенді айтып өтеді.

Елші тілге шебер, шешен, әдепті, зерек, алғыр болуы керек, өрі шахматты, шөгенді жақсы ойнауы тиіс дейді.

«Шөген» – қазақтың, түркі дүниесінің ежелгі ойынының аты. Бұл – шеберлікті, ұшқырлық пен шабандоздықты, күш-жігер мен ептілікті бірдей қажет ететін ойын. Махмұт Қашқари «Түркі сөздігі» кітабында «Шөгенді» ат үстінен арнайы имек таяқпен доп қуалап ойнайтын спорт түрі деп түсіндіреді. Ежелгі Талас, Шу өңірінде өмір сүрген ұлы ойшыл ақын Жүсіп Баласағұнның айтуынша, жақсы елшілер мен қолбасшылар, бектер «Шөген» ойынына жүйрік болған және басқа да шеберлік, ептілік, ақылдылық, сергектік, зеректік қажет өртүрлі ойындарды, өнерді меңгерген.

Беріліп отырған суретте (суреттер топтамасындағы 9-суретке назар аударыңдар) Лондондағы Виктория-Альберти көркемсурет мұражайында түркі шабандоздарының шөген ойнап жүрген сәті бейнеленген. Жібек матаға салынған суретті XVI ғасырда белгісіз Қытай суретшісі салыпты.

«Шөген» – қазақ ұлтының бай мәдениетін, өркениет үлгісін танытатын ойын, сондықтан «Шөгенді» қайта жаңғырту, халқымыздың «Көкпар», «Қыз қуу», «Теңге алу» секілді ойындарының қатарына қосу – ұлттық рухани парызымыз.

(Асқар Егеубай)

Секіл 78: Шөген Ойыну

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.133-134

Түрkiye Түркçеси: Türk Dünyası'nın en eski oyunlarından biri olan bu spor oyunu ustalık gerektiren bir oyundur. Aynı zamanda Kazak halkının ulusal oyunlardan biridir. Ne yazık ki bu oyun şimdiki Türk halklarının ve Kazak halkının yeni nesli tarafından unutulmuştur.

Şögen oyununu anımsatan oyun türü bugünkü Avrupa'da oynanan; İngiliz elitlerinin oynadığı 'Polo' oyunudur. Polo oyununu bugün yaşayan insanlar iyi bilmektedir. Bu oyun at üstünde bir binicinin elinde sopa ve top ile oynanan bir oyundur. Biz bu oyuna atlı hokey de diyebiliriz. Ama bu oyunu izleyen bugünün insanları bu oyunun Kazakların milli bir oyunu olduğunu bilmemektedirler. Biz bu oyunu eski Türk Kültür Miras'ını araştırmalarımız neticesinde bulduk.

10.-11. asırlardaki Türk Halklarının eski miraslarından olan Şögen oyunu hakkında Balasagunlu Yusuf Has Hacıp tarafından yazılan 'Kutadgu Bilig' adlı kitabındaki 'Elçiler Nasıl Olmalı' bölümünde bilgi verilmektedir. Elçi; dilde usta(iyi konuşan ve yabancı dil bilen) edepli, akıllı, ağır başlı olmalı satrancı ve şögeni iyi bilmesi gerekir, der.

Şögen; Kazağın, Türk dünyası'nın eski oyununun adıdır. Bu usta- hızlı-iyi binici ve güçlü olmayı gerektiren bir oyundur. Kâşgarlı Mahmut yazdığı Türkçe sözlükte Şögeni; at üstünde eğik bir sopa ve bir top ile oynanan bir oyun türü diye anlatır.

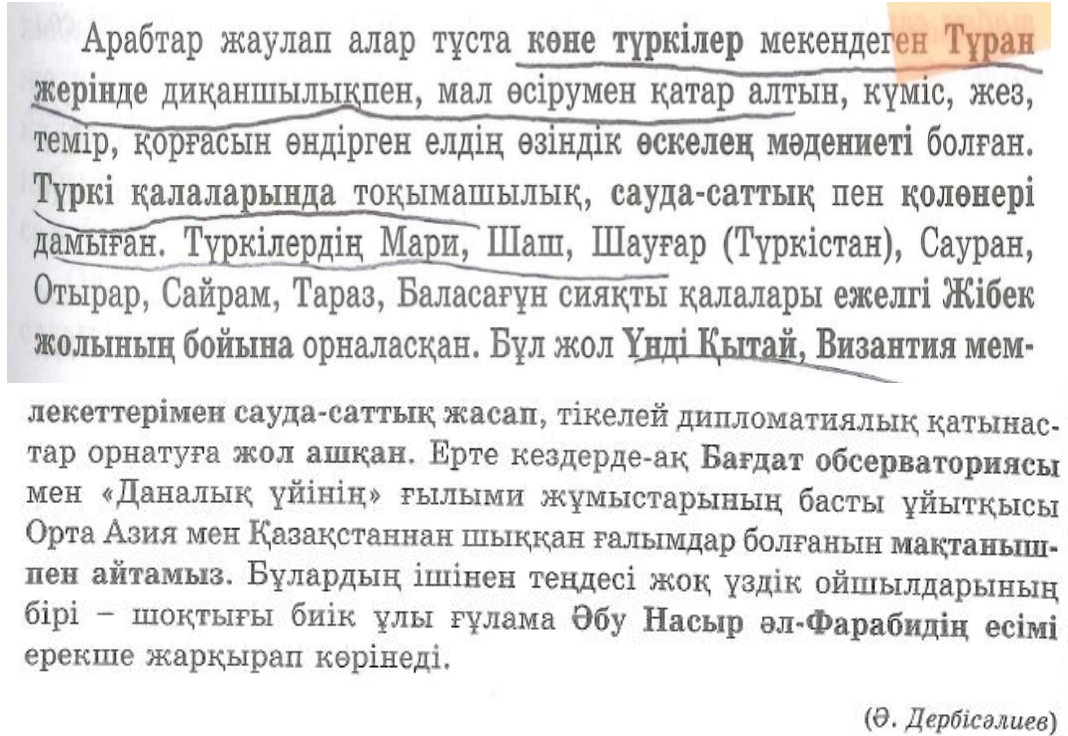
Kitapta resimler bölümündeki 9. resimde Londradaki, Viktor Albert resim müzesinde Türk binicilerin Şögen oynamasını gösteren bir resim bulunmaktadır. Bu resim ipek bir kumaş üzerine resmedilmiştir. 16. asırda bilinmeyen bir Çinli ressam tarafından yapılmıştır.

Bu tez çalışmasında Ortaokul 5. Sınıf Türkçe kitabının 7. Ünitesi olan Spor ve Sağlık kısmında kültürel unsur olarak tespit edilen “Anadolun Cirit Oyunu” adlı metnin son paragrafında Şögen Oyunu ile ilgili verilen bilgilerle yukarıdaki metinde geçen bilgiler örtüşmektedir.

“Türklerin ata sporu olan cirit oyunları, Asya’da ve Avrupa’da, başka milletleri de etkilemiş, ciride benzer oyunlar türemiştir. Atlı polo oyunu bunlar arasındadır. Ne var ki cirit oyunlarının özelliğini yitirmeden, yeni bir düzenleme ve özendirme ile yaşatılması gerekmektedir. Anadolu’nun geleneksel sporu cirit, unutulmaktan kurtarılmalıdır. Bir zamanlar köy düğünlerini, davulu ile zurnası ile coşturan cirit oyunları Anadolu’nun kükreğ sesi, yiğitlik, mertlik heyecanı, geleneksel seyirliğıdir.”⁸⁴

⁸⁴ Bkz. s.74.

7. Ebu Nasır El Farabi: Kitabın 137. ve 138. sayfasında bugünkü Kazakistan şehirlerinin; Turan coğrafyasında yer aldığı belirtilmiş ve bu şehirlerden çıkan alimlerin de Bağdat'taki ilim merkezlerinde ilmi çalışmalar yaptıkları anlatılmıştır.

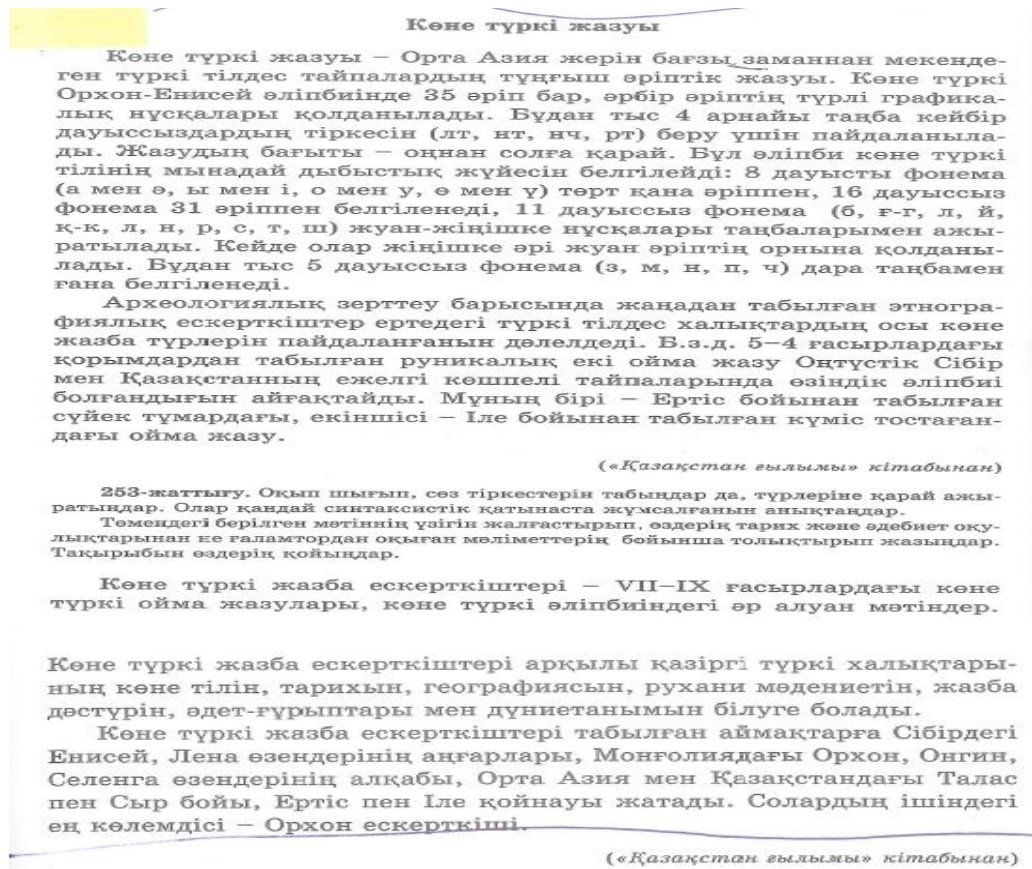

Şekil 79: Ebu Nasır El Farabi

Şekil 79: Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.137-138

Türkiye Türkçesi: Araplarla savaş döneminde eski Türklerin mekanı Turan bölgesiydi. Bu bölgede Türklerin; ekin- hayvancılık aynı zamanda altın-gümüş-bakır-demir- kurşun gibi ürünleri işleyerek yüksek bir medeniyet kurmuşlardı. Türk şehirlerinde dokumacılık, ticaret, el sanatları gelişmişti. Türklerin; Mari, Şaş, Şaşgar (Türkistan), Sayran, Otırar, Sayram, Taraz, Balasagun gibi şehirler eski İpek Yolu'nu Türkleştirmişlerdir. Bu yol; Hint- Çin-Bizans memleketleri ile ticaret yapılan doğrudan diplomatik ilişkilerin kurulmasını sağlayan bir yoldu. Eski zamanlarda bile Bağdat ilim merkezindeki alimler; genellikle Orta Asya – Kazakistan'dan çıkardı. Orta Asya- Kazakistan'dan çıkması bizim için övünçtür. Bunların içinde en önemlisi büyük alim Ebu Nasır El Farabidir; bu isim çok özeldir.

8. Eski Türk Yazısı: Kitabın 166. Sayfasında ‘Eski Türk Yazısı’ başlığı altında Köktürk Yazısı’nın özellikleri anlatılmıştır.

Şekil 80: Eski Türk Yazısı

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.166-167

Türkiye Türkçesi: Eski Türk Yazısı, Orta Asya bölgesinde eski zamanlardan beri yaşayan Türkçe konuşan halkların ilk alfabetik yazısıydı. Eski Türk Orhon Yenisey alfabesinde 35 harf vardır; her harf değişik şekille gösterilir. Bunun dışında 4 sembol bazı ünsüzler ile birliktedir ; (-lt,-nt,-nç,-rt). Yazı yönü sağdan sola akmaktadır. Bu alfabe eski Türk dilinin ses sistemini bildirir. 8 ünlü fonem(-ə ve -e,-ı ve -i,-o ve -u,-ö ve -ü); 4 harf ile gösterilmiş, 16 ünsüz fonem ise 31 harf ile gösterilmiştir. 11 ünsüz fonem(-b,-ğ/-g,-l,-y,-k,-l,-n,-p,-r,-s,-ş,-t,-k) kalın-ince simgeleri ile ayrılmıştır; bazen onlar ince veya kalın harf yerine kullanılmaktadır. Bunun dışında 5 ünsüz fonem (-z,-m,-n,-p,-ç) tek damga ile gösterilmiştir.

Arkeolojik araştırmalara göre bulunan eserler geçmişteki Türkçe konuşan halkların bu yazıyı kullandıklarını kanıtlar. M.Ö 5. asırda mezarlarda bulunan runik oyma yazı Güney Sibirya ve Kazakistan'ın eski göçebe topluluklarının da kendi alfabeleri olduğunu gösterir. Bunlardan biri İrtiş boyunda bulunan kemik nüshadaki ikincisi İle boyunda bulunan gümüş kadehteki oyma yazılardır.

Eski Türk yazılı eserler; 7.-9. asırlardaki eski Türk oyma yazıları, eski Türk alfabesindeki metinler; eski Türk yazılı eserleri aracılığıyla şimdiki Türk halklarının eski dilini, tarihini, coğrafyasını, manevi medeniyetini, edebi tarzını, adet ve geleneklerini ve dünya görüşlerini bize bildirir.

Eski Türk yazılı eserlerinin bulunduğu yerler; Sibiryadaki Yenisey, Lena Gölünün çevresi, Moğolistan'daki Orhon, Ongun-Selenga Irmağı, Orta Asya ile Kazakistan'daki Talas ve Sır boyu, Ertis ile İle tepesinde bulunur. Bunların içinde en önemlisi Orhun Eserleridir.

4.6.1.4. Paragraf-Cümle Düzeyinde Bulgular

1. Farabi: Kitabın 117.sayfasında Farabi ile Şam Emiri arasında geçen bir konuşmaya yer verilmiştir.

Әл-Фараби өзінің ұстазы Аристотельдің кітаптарын көп оқыған, оның кейбірін жатқа білген.
Бір күні әмір одан: – Көп білетін кім? Сіз бе әлде Аристотель ме? – деп сұрапты. Сонда Фараби:
– Егер Аристотель тірі болғанда, мен оның шәкірті ғана болуға жарар едім, – депті.

(«Ел аузынан» кітабынан)

Şekil 81: Farabi

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.113

Türkiye Türkçesi: Farabi, hocası olan Aristo'nun kitaplarını çok defa okumuş ezberlemiştir. Günün birinde Emir(sultan) Farabi'ye sorar: Sen mi daha çok bilirsin yoksa Aristo mu?

Farabi cevap verir; Aristo şimdi yaşasaydı ben yine onun öğrencisi olurum.

4.6.1.5.Açıklama Düzeyinde Bulgular

1. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 15. sayfasında *Köptik Jalgav/Çoğul Ekleri* ve *Taveldik Jağday/İyelik Ekleri* başlığında bir tablo halinde ekler verilmiş sonrasında

yine bu eklerin Köktürk Bengü taşlarında da çok az fonetik farkla bulunduğu örneklerle gösterilmiştir.

Орхон-Енисей жазба ескерткіштерінде де көптік мағынаны білдіру үшін сөздерге -лар, -лер қосымшалары жалғанған: <i>ерлер, беглер (бектер), атлар</i> , т.б.	
Көне ескерткіштер тілінде кездесетін тәуелдік жалғаулар мыналар:	
Жекеше:	Көпше:
I жақ: -м, -ым, -ім, -ум, -үм	-мыз, -ымыз, -іміз
II жақ: -ң, -ың, -ің, -уң, -үң	-ңыз, -ңіз, -ыңыз, -иңіз, -уңуз, -үңүз
III жақ: -ы, -і, -сы, -сі	-ы, -і, -сы, -сі
Мысалы: апам, ечүм (бабам), оғлым (ұлым), елің, йашың (жасың), ері, башы (басы), елчиси, бегіміз, атыңыз, інілері, т.б.	

Şekil 82: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.15

Erlер,begler,atlar;

apam(anam),eçüm(babam),oğlum,ilin,yaşın,başı,eri,elçisi,atınız,inileri(kardeşleri) gibi.

2. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 20.sayfasında Orhun-Yenisey anıtlарında var olan isim hal ekleri belirtilmiş bu eklerin Kazak dilinde de mevcut olduğu belirtilmiş.

Қосымша
Орхон-Енисей ескерткішінде де жеті түрлі септік болған. Олар: Атау. Арнайы қосымшасы жоқ.
Ілік: -ың, -ің, -ның, -нің, -нуң, -нүң; түрк будуның (халқының) елін, Байырқұның ақ адғыры (айғыры), т.б.
Барыс: -қа, -ке, -ға, -ге, -а, -е, -ғару, -геру, -ру, -рү, -ра, -ре; тағқа (тауға), кімке (кімге), ініме, ісіңе, ілгеру (алға), оғузғару (оғузға), ічре (ішке).
Табыс: -ны, -ні, -н, -ы, -і, -ығ, -іг, -уғ, -үг, -ғ, -г; сені, бізні, ташығ (тасты), сүг (өскерді), атын, өзүг (өзін).
Жатыс: -та, -те, -да, -де; йерде (жерде), йолта (жолда), елте (елде), тағда (тауда), т.б.
Шығыс: -тан, -тен, -дан, -ден, -тын, -тін; беріден, қантан (қайдан), теңріден, т.б.
Көмектес: -ын, -ін, -н және бірле: қышын (қысымен), көлікін (көлікпен), Күлтегін бірле (Күлтегінмен бірге).

Şekil 83: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.20

Atav (Yalın hal): Ek almaz.

İlik (İlgi Hali): -ın,-in,-nun,-nin,-nün: *Türk budunun (Türk Milletinin), ilin..*

Barıs (Yönelme Hali): -ka,-ke,-ğa,-ge,-a,-e,-ğaru,-geru,-ru,-rü,-ra,-re:

tağka(dağa),kimge(kime),inime (kardeşime),ilgerü(ileri),oğuzğaru(oğuza),içre(içeri).

Tabıs (Belirtme Hali): -nı,-ni,n,-ı,-i,iğ,-ig,-uğ,-üğ,-ğ,-g: *seni, bizni (bizi),taşığ(taşı), süğ (askeri), atın (atı),özüg (kendi).*

Jatıs(Bulunma Hali): -ta,-te,-da,de: *yerde,yolda,elde, tağda(dağda).*

Şığıs(Çıkma Hali): -tan,-ten,-dan,-den,tın,-tin: *beriden,kantan(nerden), tenriden gibi.*

Kömektes(Vasıta Hali): -ın,-in,-n,-birle: *külteginmen birle(külteginle birlikte).*

3. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 54. Sayfasında İşaret Zamirleri başlığında Köktürk Bengü taşlarında bulunan metinlerdeki ‘İşaret Zamirleri’nin bugünkü Kazak Türkçesinde de yer aldığı birkaç örnekle gösterilmiştir.

*Орхон-Енисей ескерткіштерінде сілтеу есімдіктері септеледі:
Бұны есідің – Мұны естіндер. Бұны көрү, білің – Мұны көріп,
біл. Аны көрүп – Оны көріп.*

Şekil 84: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.54

bunı esidin(bunu işitin), bunı körü bilin(bunu görüp bilin), anı kör(onu gör)

4. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 78.sayfasında Orhun-Yenisey’deki eserlerde gelecek zaman ekleri hakkında bilgi verilmiş.

Қосымша

Орхон-Енисей ескерткіштерінде де келер шақ есімшенің -ар, -ер, -ыр, -ір, -р, -ур, -үр жұрнақтары арқылы жасалған: *қабысар, қалур* (қалар), *қорқыр* (қорқар), т.б.

Келер шақтың болымсыз түрі -ма, -ме және есімшенің -з (-с) жұрнағы арқылы жасалған: *білмез* (білмес), *келмез* (келмес), *көрмез* (көрмес), т.б.

Şekil 85: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.78

-ar,-er,-ır,-ir,-r,-ur,-ür ekleri ile yapılan: *kabısar(birleşir), kalur(kalır), korkır(korkar)* gibi.

Gelecek zamanının olumsuz türü –ma,-me ve –z,-s ekleriyle yapılır: *bilmez, kelmez(gelmez), körmez(görmez)* gibi.

5. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 96. sayfasında Kipler başlığında ‘‘Aşık Ray/Geniş Zaman’’ ile ilgili kısa bir not var bu zamanın hem geniş zaman hem şimdiki zaman hem de gelecek zaman içinde kullanıldığı belirtilmiş ayrıca bu örneklerin Köktürk Bengü Taşlarında da böyle kullanıldığı birkaç örnek cümleyle gösterilmiştir.

Орхон-Енисей ескерткіштерінде де ашық рай істің істелгенін, істеліп жатқандығын, алдағы уақытта істелетіндігін білдірген. Ескерткіштер тілінде де ашық райдың үш шағы бар:
а) осы шақ: *Ол олур* (Ол отыр), *есідү берті* (ести берді);
ә) келер шақ: *келүр, көрүр, олурур* (отырар);
б) өткен шақ: *келті, санчдым* (шаншыдым), *түн қатдымыз* (түн қаттық).

Şekil 86: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.96

Orhun Yenisey Eserlerinde; geniş zaman için yapıldığını yapılmakta olduğunu ve yapılacak olduğunu bildirir.

1. Şimdiki Zaman: -ol olur(o oturuyor) - esidi berti(işitiyor).

2. Geniş Zaman: -kelur(gelir)- körür(görür),-olurur(oturur).

3.Geçmiş Zaman:- keldi(geldi) – sançdım(sancıdı),-tün katımız(gece soğuk karanlıktı).

6. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 99. sayfasında ‘Buyruk Ray/Emir Kipi’ başlığında Köktürk Bengü taşlarında bulunan emir kipi ile çekimlenmiş birkaç fiil örnek olarak gösterilmiştir.

Қосымша

Орхон-Енисей ескерткіштерінде бұйрық рай II және III жақта айтылған. Бұйрық райдың II жақ жекеше түрі қазіргідей етістіктің түбірі болып есептеледі, III жақта -сын, -чын, -зын, -зун қосымшалары арқылы берілген. Мысалы: *біл, тыңла, айт, есід (есіт), барзын (барсын), болчын (болсын)*.

Şekil 87: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.99

Orhun Yenisey Eserlerinde emir kipi 2. ve 3. kişilerde çekimlenir. 2. tekil kişi'nin çekimi bugünkü kullanımıyla aynıdır. 3. tekil kişi de ise '-sın,-çın,-zın' ekleriyle çekimlenmiştir. Örneğin: '-bil,-tinle(dinle),-esit(işit),-barzın(varsın),-bolsın(olsun).

7. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 105. sayfasında 'Kalay Ray/İstek Kipi' başlığında Köktürk Bengü Taşlarında bulunan istek kipi ile hem tekil hem de çoğul şeklinde çekimlenmiş birkaç fiil örnek olarak gösterilmiştir.

Қосымша

Орхон-Енисей ескерткіштерінде қалау рай істеушінің іске деген белгілі ықылас-ынтасын, ниетін білдіріп, төмендегідей жұрнақтар арқылы жасалған:

жекеше түрі: -айын, -ейін, -йын, -йін: *айтайын, қысайын, йоғлатайын (жоқтайын);*

көпше түрі: -алым, -елім, -лым, -лім: *баралым (барайық), азмалым (азбайық).*

Кейбір қалау рай -ғай жұрнағы жалғану арқылы жасалады: *болғай, барғай, т.б.*

Şekil 88: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.105

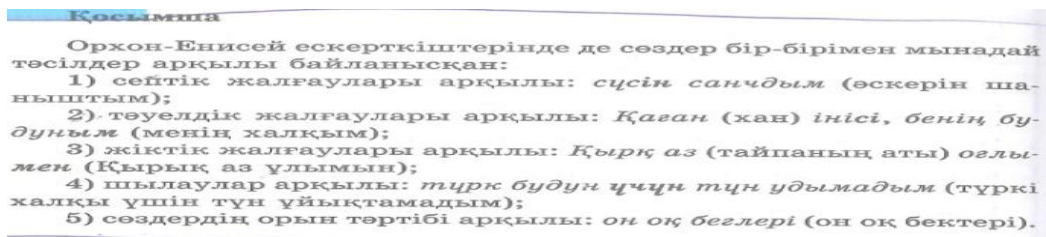
Orhun Yenisey Eserlerinde istek kipi kişinin isteklerini bildirir.

Текіл Түрү: -айын,-ейін,-ын,yin: -*aytayın(söyleyeyim),-kısayın(sıkayım), -yoglamaymın (yoklayayım).*

Çоғұл Түрү: -алым,-elim,-лым,-lim: -*baralım(varalım),-azmalım(azalalım).*

Базы истек кipleri -ғай eki ile çekimlenir: -bolğay(olsun),- barğay(varsın).

8. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 142. sayfasında 'Сөзцүклерин Yapısı' başlığında сөзцүклерин yapısı ile ilgili bazı bilgiler verilmiş ve sonrasında Not-Ek kısmında Köktürk Bengü Taşlarında; сөзцүкlere gelen eklerin hangi yolla yapıldığı gösterilmiştir.

Şekil 89: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.142

Orhun Yenisey Eserlerinde sözcükler eklerle şu şekilde bağlanmaktaydı:

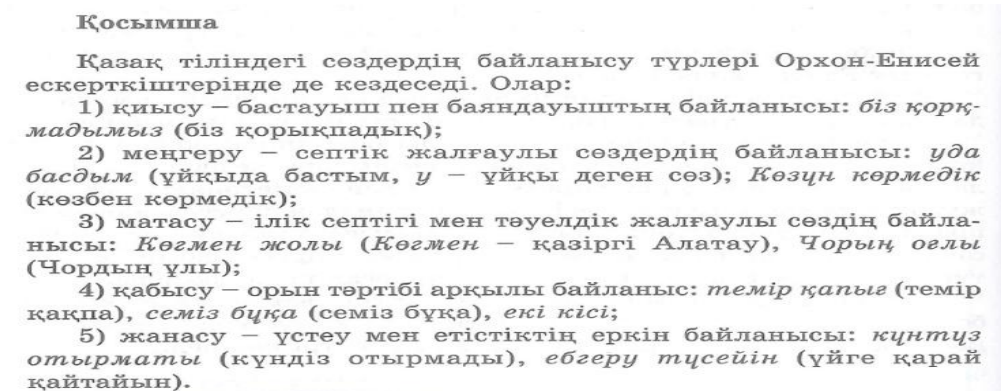
Hal Ekleri: “-askerin sanşıdım/ askeri(düşmanı) yendim-kırdım.

İyelik Ekleri: “-kağan inisi/kağanın kardeşi, -benin budunum/benim halkım.

Şahıs Ekleri: “-kırk az oglımen/kırık az oğlu ile.

Bağlaçlar: “-türki budun için/türk halkı için.

9. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 162.sayfasında Kazak dilindeki sözcüklerin söz öbeği oluşturma biçiminin aynısına Orhun-Yeniseydeki eserlerde de rastlandığı belirtilmiştir.

Şekil 90: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 7, s.162

Özne ve fiille oluşan söz öbekleri: biz korkmadımız(biz korkmadık).

İlgi eki ile: Çorın oğlu(Çorun oğlu).

Sıfat tamlaması ile: temir kapıg(demir kapı).

Tablo 23: 7. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (KZ)

GÖRSEL DÜZEYDE KÜLTÜR UNSURLARI	1 Adet
METİN DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	8 Adet
PARAGRAF-CÜMLE DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	1 Adet
AÇIKLAMA DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	9 Adet
TOPLAM	19 Adet

4.7. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 8. Sınıf

Bu ders kitabı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından **ISBN: 978-975-11-3822-4** numarasıyla 2017 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Kitabın Yazarları: Serdar ARHAN, Sema BAŞAR, Tuncay DEMİREL

Kitap, 6 üniteden oluşuyor her ünitenin içinde ikisi serbest okuma metinleri olmak üzere toplamda 5 adet metin yer almakta olup kitabın tamamında 30 adet metin mevcuttur. Kitap 106 sayfadan oluşmaktadır.

Kitap, İstiklal Marşı ve Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ile başlamaktadır. Kitabın son sayfasında ise Türk Dünyası Siyasi Haritası bulunmaktadır.

4.7.1. Ortaokul Türkçe Ders Kitabı 8. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları

Bulgular

4.7.1.2. Görsel Düzeyde Bulgular

1. Nasrettin Hoca: Kitabın 53.sayfasında Nasrettin Hoca ile ilgili bir görsele yer verilmiştir.

Şekil 91: Nasrettin Hoca

2. Ergenekon Destanı: Kitabın 70-71-72.sayfalarında Türk tarihi için son derece önemli olan Ergenekon Destanı ile ilgili görsellere yer verilmiştir.

Şekil 92: Ergenekon Destanı

4.7.1.3. Metin Düzeyinde Bulgular

1. Ergenekon Destanı: Türk Dünyası Kültür Unsurları bakımından kitaptaki en önemli metnin 5. tema olan Toplum Hayatı bölümünde kitabın 71. Sayfasında rastlıyoruz. Bu metinden başka kitapta ‘Türk Dünyası Kültür Unsurları’na yer verilmediği tespit edilmiştir.

Türk illerinde Göktürk oku ötmeyen, Göktürk kolu yetmeyen bir yer yoktu; yani bütün ülkeye Göktürkler hakimdi. Bu durum ise diğer bütün öteki kavimlere acı geliyordu, üstelik Göktürkleri de kısıkanıyorlardı. Bir araya gelip birleştiler ve Türklerden öğ almaya karar verdiler, onların üzerlerine yürüdüler.

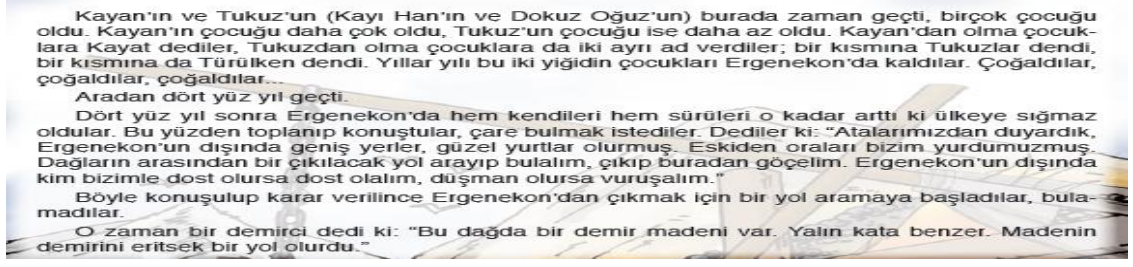
Bunun üzerine Göktürkler de çadırlarını ve sürülerini bir yere topladılar. Çevresinde de hendek kazıp beklediler. Düşman gelince de savaşa başladılar. Savaş on gün sürdü. Sonunda Göktürkler üstün geldi.

Bu yenilgi üzerine Göktürklerle düşman olan kavimler büsbütün hiddetlendiler, av yerinde toplandılar ve bir arada konuştular. Dediler ki: “Göktürklerle hile yapmazsak işimiz sonunda pek yaman olacak.” Bu konuşmadan sonra, tan ağarınca sanki baskına uğramışlar gibi işe yaramayan mallarını bırakıp kaçtılar. Bunu gören Göktürkler: “Düşmanlarımızda savaşacak hâl kalmadı, kaçıyorlar.” diye düşünerek kaçanların arkasına düştüler. Düşmanlar, Göktürkleri görünce hemen geri döndüler, Göktürkleri gafil avladılar, vuruşmaya başladılar. Düşmanlar galip geldi. Çadırlarını ve mallarını öyle bir yıkıp yağmaladılar ki bir ev bile kalmadı. Büyüklerin hepsini kılıçtan geçirdiler, küçükleri kul edindiler ve her birini alıp kendi evlerine götürdüler.

O zamanlar Göktürklerin başında İl Han, hakan olarak bulunuyordu. İl Han’ın da birçok oğlu vardı. Çocukların hepsi bu savaşta öldü. Yalnız Kayan adındaki en küçük oğlu sağ kaldı. Kayan (Kayı Han) o yıl evlenmişti. İl Han’ın Tukuz (Dokuz Oğuz) adında bir de yeğeni vardı. Kayan ile Tukuz (Kayı Han ile Dokuz Oğuz) her ikisi de düşmana esir olmuşlardı. Fakat on gün geçmeden kadınlarını da kurtarıp beraberlerine alarak atlanıp bir gece düşmandan kaçtılar ve esirlikten kurtuldular. Göktürk yurduna geldiler. Burada düşmandan kaçıp gelen birçok deve, at öküz ve koyun buldular. Oturup düşündüler: “Dört bir yanımda düşman dolu bizi yaşatmazlar.” dediler; “En iyisi dağların içinde insan yolu düşmez sapa bir yer bulup orada yerleşelim.” diye karar verip sürülerini de alarak dağa doğru varıp göçtüler.

Gide gide geldikleri yoldan başka geçilecek bir yolu olmayan bir ülkeye vardılar. Bu yol öyle sapa ve sarp bir yoldu ki bir deve veya bir at bin güçlükle yürürdü, yanlış bir yere ayağını bassa paramparça olurdu.

Göktürklerin vardıkları ülkede akar sular, büngüldekler, türlü bitkiler, meyve ağaçları ve avlar vardı. Böyle bir yeri görünce Tanrı’ya şükrettiler. Kışın hayvanların etini yediler, yazın sütünü içtiler, derisini giydiler. Ve bu ülkenin adına, Ergenekon dediler.

Şekil 93: Ergenekon Destanı

Türkçe Ders Kitabı 8, s.71

Tablo 24: 8. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (TR)

GÖRSEL DÜZEYDE KÜLTÜR UNSURLARI	2 Adet
METİN DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	1 Adet
PARAGRAF-CÜMLE DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	
AÇIKLAMA DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	
TOPLAM	3 Adet

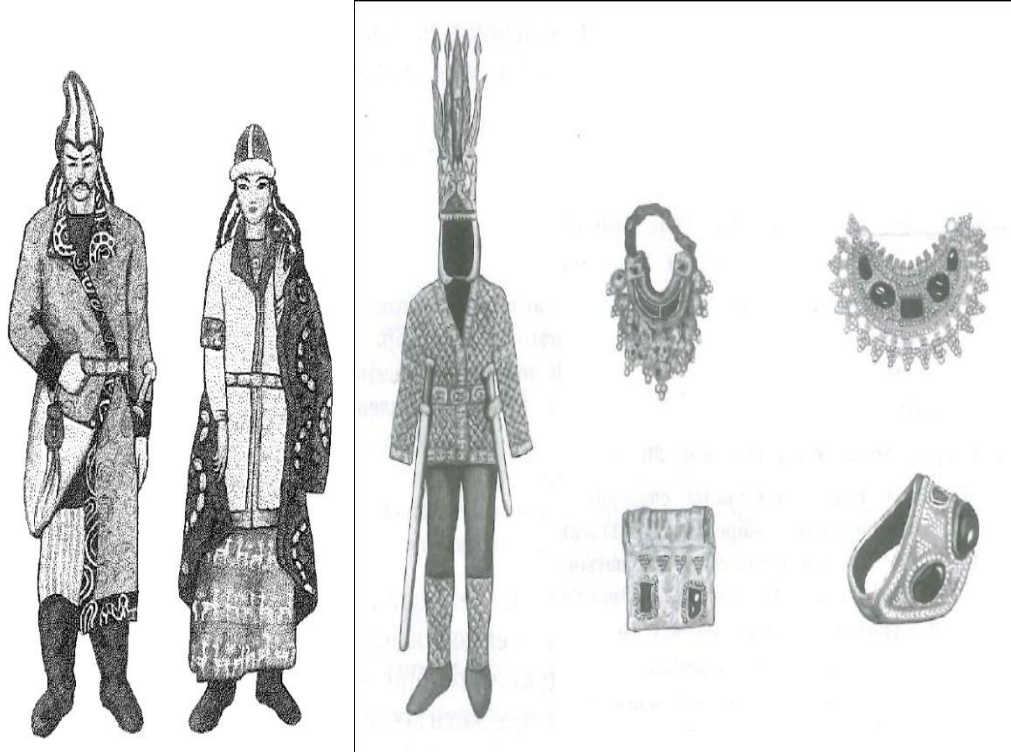
4.8.Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 8. Sınıf

Bu ders kitabı Kazakistan Eğitim Bakanlığı tarafından 2012 yılında Almatı’da basılmıştır kitap toplam 207 sayfadır yalnız Türkiye’de basılan ders kitapları gibi büyük boy değil orta boydur ayrıca kitap kapağı karton kapak değil cilt kapaklı şekilde basılmıştır.

4.8.1. Ortaokul Kazak Dili Ders Kitabı 8. Sınıf Türk Dünyası Kültür Unsurları Bulgular

4.8.1.2.Görsel Düzeyde Bulgular

1. Hun ve Sakalara Ait Eşyalar: Kitabın 15-16.sayfalarında Hun ve Sakalara ait giyim ve takı gibi eşyalara yer verilmiştir. Almatı’da bulunan Altın Adam elbisesine ait bir görsele de yer verilmiştir.

Şekil 94: Hun ve Sakalara Ait Eşyalar

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.15, 16

4.8.1.3. Metin Düzeyinde Bulgular

1. Türk'ün Kırk Canı: Kitabın 7. sayfasında, Türkiye Türklerinin; Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde dil alanında yaşadıkları olaylar kısaca anlatılmıştır.

Türkîнің қырық жаны

I. Ертеде Осман империясында шенеуніктер ана тілінен айнып, ісқағаздарын жүргізуде, ауызша сөйлесуде тек шеттен келген үш тілді (грек, араб, парсы) ғана пайдаланғандығын тарих айтады. Ал түрік тілі тек түріктердің ғана отбасынан, ошақ қасынан аса алмай қалған.

Бұл тіл Осман империясындағы медреселер мен былайғы оқу орындарына да енгізілмеген өгей тілге айналған.

Осман түркі мемлекеті неше ғасыр өмір сүрсе де еңсесін көтере алмаған түрік тілінің тазалығы үшін ол елде үздіксіз күресіп келген күштің болғанын да айтуымыз керек. Ол әдебиетшілер күші еді.

Түркияда XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басы шамасында ұлт тілінің тазалығы және оның елдегі үстемдігі үшін күресуші ұлтжанды азаматтар да шыға бастайды. Олар әуелі өздерін “Жаңа османдықтар”, сонынан “Жас түріктер” деп атады. Бұлардың отаншылдық сезімінің оянуына аталған уақытта ел мәдениеті төрінен орын алған Омар Сейфутдин, Рәпық Халид, Халид Зия, Махмет Рәуеп шығармалары, халыққа аса түсінікті прозалы-романшылар шығармалары қатты ықпал еткен еді...

Түркиядағы тіл саясаты 1923 жылғы революциядан кейін ғана жолға қойылды. Мұның басы түрік тілін араб, парсы тілдерінен кірген сөздерден тазарту, олардың орнына орхон, ұйғыр жазбаларынан алынған көне түрік сөздерін енгізуден, тіпті кей жағдайларда түбірі қолдан жасалған түрік сөздерімен алмастырудан басталған. Бұрынғы араб әріптері латын әріптерімен ауыстырылады. Бұл қозғалыстың басында Кемал Ататүріктің өзі тұрып еді.

Ататүріктің тіл жөніндегі реформасы “Жер түрікше сөйлемейінше, ел түрікше сөйлемейді” деп, атауларды да түгел түрікшелендіруге мұрындық болған. Қалалардағы “Армян”, “Трек”, “Араб” деп аталатын қала бөліктерінің атын жойып, түрікше ататқызған. Басқа халықтар тіліндегі атаулар түрік тілі әуені бойынша аталып, заңдас-тырылған...

Түрік елінде бүгінде жер де, көк те, аспан да, атырап та, тау да, тас та, қала да, көше де түрік тілінде ғана сөйлейді.

Түркиядағы тіл жеңісінен Қазақстанымның да болашағын көргендей боламын және Алла тағаладан қазақ елін де сол жолға сала гөр деп тілеймін.

Қ. Исабай

Şekil 95: Türk'ün Kırk Canı

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.7-8

Түркияе Түркçеси: Геçмиште Османлы İмпараторлуғуну yönetenler kendi ana dillerini bırakıp resmi evraklarda, günlük konuşmalarda, devlet işlerinde; üç yabancı dilden (Yunan, Arap, Fars) alınan sözlerden oluşmuş bir dil kullandıklarını tarih anlatır. Türkçe sadece evlerde ocaklarda konuşuluyordu.

Түркçe, Османлы zamanında medrese ve okullarda bile konuşulmuyordu; üvey bir evlat muamelesi görüyordu. Османлы- Түрк мемлекети birkaç asır ömür sürse de bu süreç içinde gelişemeyen Түрк dili'nin gelişmesi için mücadele eden edebiyatçıların olduğunu da söylemek gerekir; bu insanlar güçlü edebiyatçıları.

Түркия’de 19. asrın sonu ve 20. asrın başında ulus dilinin sadeleştirilmesi ve halk arasında egemen olması için ‘Yeni Osmanlılar’ sonra ise ‘Genç Türkler’ adlı milliyetçi bir gurup ortaya çıktı. Bu insanlar o dönemdeki milliyetçi duyguların uyanmasında etkili oldular. Ömer Seyfettin, Refik Halit, Halit Ziya, Mehmet Rauf gibi şair-yazarlar yazdıkları eserle halkı etkilediler.

Türkiye’deki dil siyaseti 1923 yılı devriminden sonra yeni bir yola girdi. Başlangıç olarak Türk dili; Arap-Fars dillerinden alınan sözcüklerden arındırıldı o sözcükler yerine Orhon, Uygur yazılı eserlerinden alınan eski Türk sözcükleri kullanıldı. Ayrıca bu sözcüklere yeni ekler getirilerek yeni sözcükler türetilti. İlk olarak Arap alfabesi kaldırıldı yerine Latin Alfabesi geçti. Bu devrim’in başında ise ‘Kemal Atatürk’ vardı. Atatürk’ün dil alanındaki yenilikleri : ‘Yer Türkçe söylemezse Millet Türkçe söylemez’ anlayışıyla yer adlarını Türkçeleştirdi. Şehir- köy-mahalle gibi mekân adlarındaki Yunan- Ermeni-Arap adlarını kaldırıldı ve bu değişiklikler yasalaştırıldı. Türk Elinde; yer-gök, etraf, dağ-taş, şehir-köy, her yerde sadece Türkçe söylenmeye başlandı.

Türkiye’deki bu dil zaferi Kazakistan’ımızın geleceğinde örnek olur Allah Teala’dan diliyorum Kazak Eli de bu yolda başarılı olur.

2. Hunların Hayat Tarzı: Kitabın 15. sayfasında Hunların yaşamları hakkında bilgiler verilmiştir:

Ғұндардың ең көркем дүниесі — алтыннан, күмістен, қоладан, асыл тастан, гауһардан, ақықтан өсемдеп жасаған сәулетті өнері. Ғұндардың ең сұлу дүниесінің бірі — алтынмен зерлеп жасаған әсем киімдер: әдемі өрнекпен кестеленген қамқа шапандар, алтынмен зерлеген биік телпектер, мамық ішіктер, қымбат, көркем тондар, ешкінің тақыр терісінен тіккен қафтандар, кестеленген шалбарлар, көмкерілген киіз байпақтар, жібек байпақтар, әдемі омыраушалар, тағы толып жатқан дүниелер. Бұлардың ең бай табылған жері — Алтай төңірегі. Кестелі әрі тақыр кілемнің көп шыққан жері — Қазақстан Алтайы — Қотанды, Шибә.

Ғұндардың тағы бір көркем дүниесі — әйелдерді көркейтетін алтын, күмістер, гауһар, ақық тастан өшекейлеп жасаған алтын алқалар, жаудыратын төгілететін ғажайып сырғалар (Кеген ауданы, Қараағаш, Бурабай көлі, Қызыл Қайнар), сом алтыннан жасаған білезіктер, сәукеденің маңдайына тартатын төтілер (диадема), әдемі алтын белбеулер, алтын, күміс, қоладан жасаған ілтектер.

Şekil 96: Hunların Hayat Tarzı

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.15

Türkiye Türkçesi: Hunlar altın-gümüşten ve değerli taşlardan yapılmış mücevherler kullanırlardı; ipekten yapılan elbiseler giyerlerdi. Hunlardan bugüne kadar kalan halı

kilim gibi eşyaların büyük bir kısmı Kazakistan- Altay ve Hoten çevresinde bulunmuştur. Hun’lu kadınlara ait altın ve gümüş takılar ayrıca ev içinde kullanılan topraktan ve kemikten yapılmış eşyalar mevcuttur. Görseldeki eşyaları kullanan kişiler o dönemin önemli insanlarıydı. M.Ö 307 yılında Çinliler; Hun’ların yaşam tarzına hayrandılar.

3. Geçmişteki Edebi Eserler: Kitabın 16. sayfasında Türk halklarının geçmişten bugüne kadar meydana getirdiği sözlü edebi eserler hakkında bilgi verilmiş:

Сондай көп дүниелердің біразы — үй ішінің салтанаты: әдемі сырмақтар, кілемдер, түскізілдер, ылдыс-аяқтар, былғарыдан, ағаштан, металдан, балшықтан, сүйектен, мүйізден жасаған заттар (Қотанды, Шибә, Кеңқол, Қызыл Қайнар, Ақтөбе, т.б.).

Жоғарыда көрсеткендей, ғұн өнерінің жарқын түрі — олардың ұлы адамдары мөлдіретіп киетін алтын киімдері. Тарихта айтқан ғой: ғұндардың байлығы — олардың әдемі киімінде, жейтін мол тамағында. Біздің заманымыздан 307 жыл бұрын қытайлар ғұн (ху) киімін киподі жақсы көрді.

Ә. Мәріпұлан

Тапсырма

◆ Жоғарыдағы суреттерге көрсетілген бұйымдар туралы не айта аласыңдар? Өздеріңнің таным-түсініктеріңмен айтып көріңдер.

7-жаттығу

- 1. Жаттығуды көшіріп жазыңдар.
- 2. Мәтіндегі қарамен берілген сөздердің не күрделі сөз, не сөз тіркесі екенін анықтаңдар, себебін түсіндіріңдер.
- ✍ 3. Автордың бірінші сөйлемдегі айтпақ ойын таратып, толықтырыңдар. Автор қандай ертегі-жыр, аңыз, әңгімелерді айттып отыр?

Ғасырлар бойы сахарада айтылып келген ертегі-жырды, аңызды, әңгімені ең алғаш шығарып таратқан — көшпелі түркітілдес елдер. Олардың ішінде жұртшылық жүрегінен белгілі орын алып, тарихта көрнекті ат қалдырғандар үйсін мен қаңлылар, қырғыз бен ұйғырлар, одан бергі оғыз бен қыпшақтар, қарлұқ, керей, наймандар еді. Бұл елдердің ішінде ұйғыр мен қырғыз жұрты болмаса, өзгесінің барлығы тарихи дәуірлерде бүгінгі қазақ даласында тіршілік жасап, олардан тараған рулардың көпшілігі бері келе қазақ елінің іргесін құруға негіз болды. Сондықтан бұл айтқан ескі рулар жасаған мәдениет бұйымының іздері де, оның ішінде, халық жыры, эпос, ою-өрнек, сәулет өнері, жұртшылық салты, елдік заңы, барлық рухани тіршілігі сахараны үздіксіз қоныс еткен, олардың түбегейлі мұрагері қазақ елінің тұрмысында ашығырақ сақталды.

Ә. Мәріпұлан

Секіл 97: Геғміштекі Едеби Есерлер

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.16-17

Түркіе Түркчеси: Асıрлар бойу sahrada сөйлене gelen eski şiirler, efsaneler, fıkralar, göçebe Түрк hakları tarafından oluşturulmuştur. Bu eserleri meydana getiren Түркче konuşan halklar şunlardır; Üysin, Kanlı, Kırgız, Uygur, Oğuz, Kıpçak, Karluk, Kerey, Nayman halklarıdır. Uygur ve Kırgızlar hariç diğer Түрк halkları bugünkü Kazakistan’ın oluşumunda rol oynamıştır. Onlardan geriye kalan halk müziği, el sanatları, heykeller halk hikâyeleri, toplumsal kurallar Kazak halkının manevi değerlerini oluşturur. Bu halklardan kalan izlere bugünkü Kazak halkının yaşamında saklıdır.

4. Mutluluğun Merkezi Vatan: Kazakistan’ın 20. asırdaki siyasi durumu sonrasında yaşanan olaylar anlatılmış ve bağımsız Türk devletleri arasında yer aldığı ile ilgili bir metne yer verilmiştir.

Бақыттың кіндігі — Отан

XX ғасыр аяқталды. Ал бұл ғасыр болса аласапыран ғасыр болды. Осы ғасырда біздің халықтың басынан өткерген қиямет-қасіреті мол. Бір шүкіршілік етер жай: қазақ халқы құрып кетуден аман қалды, шыққан тегін сақтады, тәуелсіздік алды, түркі халықтарының қатарына қосылды, әлемдік қауымға, терезесі тең халықтар қауымына мүше болды.

Шыңғыс хан заманында айтады екен: “Құлаш бойым құласа да, тіккен туым құламасын” деп, міне, ендігі тілек — осы!

Қазақта “бақыт” деген ұғым бар. Шын мәнінде бақытты болудың негізгі факторы: ол — сенің тәуелсіз Отаның, Ұлы тұғырың. Ол — сенің тіккен ордаң, ол — сенің сүйікті жарың, ол — сенің ілгері басқан перзентің, ол — сенің сүйікті кәсібің, ол — сенің өсірген, ұшырған ортаң.

Бақыттың кіндігі — Отан.

“Отан” деп лүпіл қаққан жүрек болса, “Отан” деп ағындаған тілек болса, “Отан” деп сыбанған білек болса, “Отан” деп ел үшін егілген, халық үшін қайысқан лек болса, арман орындалды дей бер.

“Заман — Қазақстан” газетінен.

Şekil 98: Mutluluğun Merkezi Vatan

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.34

Türkiye Türkçesi: 20. asır bitti bu asırda çok şey yaşandı halkımızın başından çok şey geçti, çok şükür ki halkımız varlığını korudu ve bağımsızlığını kazandı. Bağımsız Türk devletlerinin yanında yer aldı.”

5. Kiyasbayın Hesabı: Kitabın 35. sayfasında Nasrettin Hoca ile benzerliği bulunan Kiyasbay adlı birinin komik bir hikâyesine yer verilmiştir.

Қиясбайдың есебі

Абайдың Қожанасыр мінездес Қиясбай деген досы болған. Бірде Абай үй ішімен есеп жөнінде әңгімелесіп отырса:
— Абай аға, сіз есеп білесіз бе? — деп сұрапты Қиясбай қасында шынтактап жатып.

— Аздап, Қиясжан, — депті Абай.

— Аздап білсеңіз, екі жүз ешкінің мүйізі қанша болады?

— Төрт жүз болады да.

— Пәлі, Абай аға, сіз де есеп білемін деп мақтанасыз-ау! — депті Қиясбай. — Сонша көп ешкінің ішінде мүйізі жоқ тоқалы, мүйізі сынған кемдері болмай ма екен? — деп мырс-мырс еткенде, үй іші де ду күліпті.

“Ел аузынан” кітабынан.

Şekil 99: Kiyasbayın Hesabı

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.35

Türkiye Türkçesi: Abay Kunanbayev'in Nasrettin Hocaya benzeyen bir Kiyasbay adında bir arkadaşı varmış. Bir gün Abay evinde bir hesap yaparken Kiyasbay ona sorar:

-Sen hesap bilir misin?

Abay evet diye cevap verir. Kiyasbay şöyle bir soru sorar:

-200 Keçinin kaç boynuzu vardır?

Abay; 400 boynuzu vardır diye cevap verir. Kiyasbay gülerek der ki:

-Vay be hesap biliyorum diye övünüyorsun ama 200 keçiden hangisinin boynuzu kırık hangisinin boynuzu yok bunu hesaba katmıyorsun.

6. Bir Göçebe Hikâyesi : Kitabın 40. sayfasında göçebelerle ilgili bir efsaneye yer verilmiştir bu efsanede Turan-İran savaşları anlatılmıştır.

...Көшпелілер жержүзілік ой ағымына “кентавр” деп аталатын өз автопортреттерін біздің дәуірімізге дейін-ақ салып кеткен.

Тарих баба былай дейді:

— ...Иран мен Тұран жеңісе алмай, бір-біріне қарсы тұрған заман екен. Сәл қулау Иран әманда ержүрек гректерді жалдап, шептін қак ортасына, ең сойқан қырғынға соларды сайлап салады. Екі жақ та атты өскер дегенді білмейді, жаяу соғысады. Тұран да сақ, скиф секілді туыстарын соғысқа тартады.

Күндердің күні екі армия бетпе-бет келіп, армансыз шайқасады. Грек алда, парсы сонда, Тұранды таптап барады... Кенет қайдан шыққаны белгісіз, төрт аяқты, қыл құйрықты, ат денелі, адам басты бір құбыжықтар күйғыта шауып келіп, парсы, гректерге жебені жанбырша жаудырады да, жалт беріп, кейін ысырылады. Шетінен шапса — семсер, лақтырса — найза дарытпайтын ұшқыр да әбжіл пәлекеттер. Ес жиғанша қайта оралып, сіресіп тұрған гректерге бұғалық тастап, тулақтайын дырылдатып сүйретіп әкетіп барады. Мұндай ат әрі адам тажалды көрмеген гректер тым-тырақай қапады. Парсы жер болып жеңіледі.

Ертеңінде әскери сот болады.

— Уа, ержүрек гректер! — деп ышқынады парсы трибунал. — Біз сендерді дорба-дорба динарға жалдап едік. Кешегілерің не масқара?! Не қара басты сендерді, Зевс Құдайдың қаһарман перзенттері?! Енді, міне, сендерді өлім жазасына кесейік деп тұрмыз...

Үсті-басы салтақ-салтақ қан мен шаң грек қолбасы алға шығады.

— Тірі пендеден шегініп көрмеппіз. Кеше де Тұранмен қылыш жүзінде қатқыл сөйлесетін ек. Бірақ бізге адам емес, жарты Құдайлар шапты. Ал гректер Құдайлармен соғыспайды, — деп, гөзелің кеудесін керіп тұр.

Парсылар да уда-шу.

— Мынау не деп көкіп тұр-ей, өзі?!

— Қайдағы Құдай?

— Кеше Құдайды көрсек, көзіміз шықсын!

— Адам басты, ат денелілер Құдай емей немене?

— Бүтін болмаса да, жарты Құдай!

Сөйтсе, гректер салт аттыларды бұрын көрмеген екен. “Көрмегенге көсеу таң”. Адам басты, ат денелілерді олар бұдан былай “кентавр” деп атапты.

М. Қабанбай

Şekil 100: Bir Göçebe Hikayesi

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.40-41

Түрkiye Түркçesi:İран- Turan savaşı.... Tarih baba anlatır; İран – Turan savaşında kurnaz İranlılar; paralı Yunan askerlerini kiralayıp savaşta ön saflarda savaştırdılar kendileri ise arka saflarda yer aldılar. Turanı ise Saka-İskitleri oluşturunuyordu.

Günlerden bir gün savaşın en kanlı anında Turanlılar yenilirken birden bilinmeyen dört ayaklı kıl kuyruklu at bedenli insan başlı bir dev ortaya çıktı. Onlara yağmur gibi ok attı, bunu anlayamayan Yunanlılar kaçmaya başladı ve Farslar yenildi. Askerlerin çoğu esir düştü.

Bu duruma sinirlenen Farslar; Yunanlı askerlere, siz Tanrı Zeus’un çocukları değil misiniz, neden savaştan kaçtınız? Bunun üzerine bir Yunan komutan hayır biz Turanlılardan kaçmadık biz insanlarla değil yarı tanrılarla savaştık derler. Farslar sorarlar; hangi Tanrılar? Yunanlı askerler cevap verir; başı insan bedeni at olan canlılar Tanrıdan başka ne olabilir? Yunanlılar bu canlılara ‘Kentavr’ adını verirler.’’

7. Öz Vatanının Büyük Milliyeti: Kitabın 69-70.sayfalarında Sakalar ve Farslar arasında geçen bir hikâyeye yer verilmiştir.

Сыйрақ — өз Отанының ұлы патриоты

Қазақстанның, Орта Азияның халықтары біздің дәуірімізге дейінгі VI ғасырда (бұдан 2,5 мың жылдай бұрын) сақ деп аталған. Сонау қазақ, өзбек, т.б. халықтар таралған.

Сол ерте заманда-ақ аталарымыз — сақ халқы өзін қолданбақ болған басқыншы жауларға қарсы керемет қатты күрес жүргізген.

Парсы патшасы Кирдің өзі де сақтармен болған соғыста өлді. Бірақ Кирдің мирасқоры І Дарий патша 35 жылдан кейін кенет қалың әскермен келіп, көп шығынданып барып сақтардың жерін басып алады. Елін талан-таражға түсіреді, ауыр алым салады.

Басқыншыларға қарсы бүкіл халық көтеріледі. Бірақ парсы мемлекетінің соғыс өнерін үйренген әскері көтерілісті баса берді. Бір зор көтерілісті Сыйрақ (Ширак) деген жылқышы бастады. Сыйрақ жаудың қалың әскерін алдап қырғынға ұшырату үшін ақсақалдар жиылысына келіп: “Менің құлақ-мұрнымды кесіндер”, — деп өтінді. Жұрт таңғалды. Өйткені ол заманның рәсімі бойынша, тек өз Отанына қиянат еткен кісінің ғана құлақ-мұрнын кесетін еді. Ақсақалдар оның мұнысы айламен жауды жеңудің жолы екенін түсініп, айтқанын істеді.

Персиялықтар оны ортаға алып, жөнін сұрағанда ол: “Менің өз елімнен көрмеген қорлығым жоқ, не істе десендер де дайынмын, сақтардың көтерілісті бастаушылары, нөкерлері қайда екені маған мәлім, дәл үстінен түсіремін...” — дейді. Дарий бұған сеніп, қалың қолымен бұның артынан ереді. Сыйрақ оларды бастап, Қаракұмның барсақалмес жеріне енгізеді. Әуелде әр жерде бір құдық ұшыраған еді, бара-бара бөрі құрыды. Ат арып, адам өлсіреп, шөлдеп, ашығып, шетінен өле бастады. “Қашан жетеміз?” — деп сұраған сайын Сыйрақ: “Көп қалған жоқ”, — деп қояды. Ақыры дұшпандар Сыйрақтың алдағанын білді.

— Бізді мұнда неге әкелдің? Шыныңды айт, өлесің! — деді Дарий патша.

— Өлсем, мен жалғыз өзім. Сендер тіпті көпсіңдер... — Сыйрақ сөзін айтып бітірмей жатып, жау оның басын қылышпен қағып түсіреді. Бірақ онымен жау кек ала алған жоқ. Барсақалмес құмына еніп кеткен қалың әскер қайтып шығуға жол таба алмай қырылады.

Жылқышы Сыйрақ дұшпаннан кек алудың керемет үлгісін көрсетіп өлді. Бұл — Қазақстан, Орта Азия халықтарының есінен шықпайтын оқиға.

С. Аманжолов

Şekil 101: Öz Vatanın Büyük Milliyeti

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.69-70

Türkiye Türkçesi: Kazakistan’ın ve Orta Asya halkları bundan 2500 yıl önce Saka diye adlandırılırdı. Sonra ise Kazak- Özbek vb adlar verildi. O zamanlarda atalarımız Saka’lar düşmanlarına karşı amansız mücadele verdi. Fars Kralı ‘Kir’ bile Saka’lar ile savaşıp öldü. Onun varisi Kral 1. Dari, otuz beş yıl sonra kendi ordusuyla Saka topraklarına girdi. Onlara karşı tüm millet ayaklandı ama iyi savaşan Fars ordusu onlara fırsat vermedi. Zor bir savaş başladı bu savaşı başlatan kişi bir at bakıcısı olan ‘Siyrak’ adlı bir vatanseverdi. Bu kişi, Aksakalların toplantısına gelerek bir fikri’nin (plan) olduğunu söyledi. Kurduğu planda kendisinin burnun ve kulaklarının kesilmesini istedi; çünkü Saka’lar döneminde bir kişinin burnu ve kulağı kesilirse bu kişinin vatan haini olduğu için böyle bir cezaya maruz kaldığı bilinirdi. Aksakallar bu kişinin isteğini gerçekleştiriler ve Siyrak, Fars Kralının yanına gider durumu anlatır. Fars Kralı, Siyrak’a inanır; böylece Siyrak Fars’lara rehberlik eder. Fars ordusunu büyük bir çöle yönlendirir ve bu koca ordunun yok olmasını sağlar. Fars Kralı; Siyrak’a artık öleceksin der. Siyrak da ona cevap verir; evet öleceğim ama ben bir kişiyim oysaki siz koca bir ordusunuz.... Böylece Siyrak tüm Orta Asya halklarının ortak kahramanı olur.”

8. Kâşgarlı Mahmut: Kitabın 76. sayfasında öğrenciler için ‘Türk’lere verilen Nitelikler’ başlık bir ev ödevi verilmiş ve sonrasında ise bir metinde Kaşgarlı Mahmut’un yazmış olduğu Divandaki Türklerle ilgili tespitlere yer verilmiştir.

64-жаттығу

- 1. Мәтіндегі негізгі тақырыпты анықтаңдар.
- 2. Түркілерге берілген мінездемені тауып оқыңдар.
- 3. Мәтіндегі бірінші мүшелерді тауып, қандай сұрақтарға жауап беретінін, қай сөз таптарынан екенін және қандай тұлғала тұрғандарын талдаңдар.

Тәңірі түркілерді мемлекетке ие қылды. Заманымыздың халқарын түркілерден шығарып, деуірлің, халықтың ақыл-ерік тізгінін солардың қолына ұстатты: оларды адамдарға бас қылды; шыңдық істерде соларды қолдалы; олармен бірге күрескендерді құрметтеді өрі соларды барша тілектеріне жеткізіп, жамандардан, зұлымдардан қорғалы.

Тәңірдің өзі оларға ат берген, жержүзінің ең биік, ыңғайлы, ауасы ең таза, шұрайлы өлкелеріне орналастырған да, оларды “өз қосыным” деп санаған. Оның үстіне түркілер — көркемдік, сүйкімділік, жарқынжүзділік, едентілік, жүрек-тілік, үлкендерді, қарияларды құрметтеу, сөзінде тұру, мәрттік, кішіпейілділік, тағы сондай сансыз көп мақтаулы қасиеттерге ие.

Түркілердің оқтарынан сақтану үшін олардың жолын берік тұту әрбір ақыл иесіне лайықты да парызды іске айналды. Өз дертін айту үшін және түркілерге жақын болуы үшін оларға түркі тілінде сөйлесуден пайдалы жол қалмады. Кім дұшпандарынан безіп, түркілерге мұнайып келсе, түркілер оларды қанатының астына алып, қауіптен құтқарады, олармен бірге басқалар да қамқорлық, пана табады.

Пайғамбарымыздың өзі: “Түркі тілін үйреніңіздер, сонда олардың иелігі ұзақ, ғұмырлы болмақ!” — деген екен.

М.Қашғари

Şekil 102: Kaşgarlı Mahmut ve Türklere Verilen Nitelikler

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.76-77

Türkiye Türkçesi: Tanrı, Türkleri dünyaya sahip kıldı. Zamanımızdaki Hanları, Kağanları Türklerden (Türk soyundan) çıkardı. Onları insanlığa baş kıldı, onlarla beraber mücadele edenleri yüceltti ve onları zulümden korudu.

Onlara adlarını, Tanrı’nın kendisi verdi, yeryüzünün havası en güzel olan yerlere onları yerleştirdi. Tanrı onlara; kendi askerlerim dedi. Böylece Türkler, mertlik cesurluk, büyüklük, doğruluk, sözünde durma, edep gibi daha nice güzel vasıflara sahip oldular.

Türklerin oklarına hedef olmamak için onların yanında olun yine onların ne dediğini anlayabilmek için onların dilini öğrenin. Kim düşmanlarından bezip Türklere sığınsa Türkler onları kanatlarının altına alıp tehlikelerden korur.

Peygamberimizin sözü: Türk dilini öğreniniz çünkü onların saltanatı egemenlikleri çok uzun olacaktır.”

Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu tarafından hazırlanan; Kâşgarlı Mahmud Dîvanû Lugâti’t Türk adlı çalışmada yukarıda geçen metinden hareketle KM’nin dünya görüşü hakkında şu yorumda bulunulur:

“KM Türk olmaktan övünç ve gurur duymaktadır. Türk adının tanrı tarafından verildiğine, Türklerin Tanrı’nın ordusu olduğuna inanmakta ve bunu üstünlük kabul etmektedir. Türklerin daha birçok üstün niteliğe sahip olduğunu iftiharla söylemektedir. Tanrı’nın, ülkelerin idaresini Türklerin eline verdiğini ve zamanın hakanlarının onlardan çıkardığını belirtirken sadece bir övünme değil aynı zamanda

bir gerçekliğin ifadesi de söz konusudur. Çünkü DLT yazılırken Malazgirt zaferi de kazanılmış ve Selçuklular dünyanın bir numaralı gücü haline gelmişlerdir. Abbasî halifeleri de onların himayesi altındadır.”⁸⁵

4.8.1.4. Paragraf-Cümle Düzeyinde Bulgular

1. Marğulan’ın Eserleri: Kazakistan’ın önemli bilim adamlarından biri olan Elkey Marğulan’ın Türk edebiyatı üzerinde yaptığı çalışmalar anlatılmıştır. Özellikle Dede Korkut üzerinde yaptığı çalışmalar. Metindeki Dede Korkut ile ilgili paragraf şöyledir:

Зерттеушінің ауыз әдебиетіне арналған ұлан-ғайыр туындыларының ішінен бірнеше еңбекті бөліп көрсетуіміз

лазым. Солардың бірі — бүкіл түркі халықтарының арасына кең таралған Қорқыт туралы эпикалық аңыздаулар жайындағы монографиясы... Академик Ө.Марғұланнның Қорқыт жөніндегі еңбегі дүниежүзілік фольклортануға қосылған үлес деп қараймыз...

Şekil 103: Marğulan’ın Eserleri

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.18-19

Türkiye Türkçesi: Onun eserlerinden biri de tüm Türk halkları arasında yayılan epik efsanelerden biri olan ‘Korkut’ hakkında yaptığı akademik çalışmalar dünya çapında folklor çalışmalarının başında gelir. Ayrıca Muhtar Ayezov’dan sonra Manas destanı üzerinde çalışmalar yapmıştır.”

2. Kaşgarlı Mahmut: Kitabın 102. sayfasında ‘Sıralı Cümleler’ başlığında Kaşgarlı Mahmut’un eserinden bir cümle verilerek Kazak Türkçesindeki cümlelerle benzerliği vurgulanmıştır:

⁸⁵ Ercilasun ve Akkoyunlu, 2018, XXViii

біреу темір соғып,
біреу машина жүрзігіп тұр. (М.И.) Пышақ қаниа өткір
болғанмен, өз сабын жона алмайды (М.Қашқари). Бұл

Şekil 104: Kaşgarlı Mahmut

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.102

“Bir bıçak ne kadar keskin olsa bile kendi sapını kesemez”

3. Türk Padişahı Afrasiyab: Kitabın 116. sayfasında Kazakistan’ın önemli bilim adamlarından biri olan arkeolog-tarihçi Elkey Marğulan’ın Afrasiyab ile ilgili yaptığı bir çalışmadan bahsediliyor. Paragrafta geçen ifadeler:

1. Оларда пасықтық бар, — адамдық жоқ; қараңғы жауыздық бар, — жарқын жүз жоқ. (М.Ө.) 2. Мен түріктің падишасы Афрасиабтың өзінің қымбат нәрселерін, алтын, күмістерін Хорезм өлкесіндегі Кердеріден жоғары бір жерге көмгендігі туралы көне деректі парсы тілінен оқып білдім, бірақ II Хұсрауға дейін оны ешкім білмеген. (Ө.Марғ.) 3. Жанқия апай сені елжіретіп сүймейді де, өтінбейді де, алайда шыж-быж етіп ұрыспайды да... . (Ө.Сәр.) 4. Ұлбосын жауап беруден, сөйлесуден тартынбайды, — неге екені белгісіз, қаймығады. (Б.М.) 5. Мектеп бітіруімізге бірталай уақыт бар, сонда да ерқайсымыздың неге икем екеніміз байқалып қалған-ды. (Х.Досп.)

Şekil 105: Türk Padişahı Afrasiyap

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.116

Türkiye Türkçesi: Ben, Türk’ün padişahı Afrasiyab’ın değerli eşyalarını; altın, gümüşlerini, Harezmi’deki Kerderi bölgesinin yukarısında bir yere gömdüğü hakkında Fars dilinde yazılmış bazı tarihi kaynakları okuyup öğrendim. Bu bilgi 2. Hüsreve değin hiç kimse tarafından bilinmiyordu.

4. Sözcüklerin Kökenleri: Kitabın 201-202-203-204. sayfasında bugünkü Kazak dilindeki kelimelerin kökenleri üzerinde çalışılmış bu kelimelerin Eski Türkçeden Kazakçaya geçtiği ve bu kelimelerin bugünkü Türk Dillerinde de mevcut olduğu anlatılmış. Kelimeler şunlardır:

Адырна. Садақтың оқ салып тартатын кермесі, атылатын оқты ұшыру үшін садақтың екі басын керіп байлаған баулық. Адырна сөзінің түбірі — *адыр*, *на* — етістіктен есім тудыратын жұрнақ. Көне түркі тілінде *адыр* — бөліну, ажырау. Сонда адырна *оқты садақтан ажырату* деген мәнді білдіреді.

Айдын, айдынды. *Айдын* сөзінің қазіргі тіліміздегі негізгі мағыналары: 1) *айбын, күш-қуат*; 2) *көлдің, тұрнық судың жарқыраған беті*, ауыспалы мағынасы — *айқын,*

ашық, даңғыл. Көне түркі тілінде айдын — айдың сәулесі. Айдынды туған батыр немесе айдынды туған сұлу қыз дегенде, айдын сөзі *қаһарлы, айбатты, күшті* мағынасында емес, *нұрлы, сәулетті, маңғаз* мағынасында жұмсалған.

Енисей бойындағы көне түркі руникалық ескерткішінде (Ұйық-Тұран) төмендегідей жазу ойылған: Үч йетміш йапымқа адырылдым. Ечүк Қатун йерімке адырылдым. Теңрі елімке, қазғакым оғлым, не уз оғлым, алты бің йунтым (бөкмедім).

Махмұд Қашғари сөздігіндегі көне түркі *халадж* (*халач*) тайпасының атауы, байырғы *алаш* елінің атауы және Кіші жүз *алаш* тайпасының аты негіздес, төркіндес келеді деген пікір көңілге қонымды, әбден дәлелді айтылған. (Аманжолов С. Қазақ тілі диалектологиясы мен тарихының мәселелері. Алматы, 2004. 41-бет.)

Байырғы *халадж* (> *алаш*) елінің бүгінгі бір сынығы — Ирандағы аз санды (20 мың адамдай) түркітілдес халадж

халқы. Халадж тілі көне қалпын сақтап отыр (*хадақ* “аяқ”), сондықтан оны әзірбайжан тілінің бір диалектісі емес, дербес түркі тілі деп білгеніміз жөн.

А. Аманжолов

Қырқын. *Қыз-қырқын.* Зерттеушілер *қырқын* сөзінің мағынасы түрікмен тілінде *күң* мағынасында қолданылатынын, X—XI ғасырлардағы түркі тайпаларының тілінде *қырқын* деген сөз *құлдық* я *күң қызының атауы* болғандығын айтады. Бұл айтылғандар *қыз, қырқын* сөздерінің бір-біріне синоним екендігін көрсетеді.

А. Махмұтов

Жіті. Қазіргі қазақ тілінде *қырағы, көргіш, байқағыш* мағынасында. *Жіті* сөзінің қазіргі мағынасы түркі тілдерінде өте ертеде пайда болған тұрақты тіркесті сақтаған: *йіті көзлуге — өткір көзді*.

Ә. Нұрмағамбетов

Жітім. *Өлім-жітім* қос сөзі қазақ тілінде *шығын, қаза* мағынасында қолданылады да, екінші сыңары жеке-дара айтылмайды. Бірақ бұл — туыстас тілдердің біразында *шығындану, жоғалу, айырылу* мағынасында қолданылып жүрген сөз.

Ә. Қайдаров

Товар. Орыс тілінен тілімізге қайта оралып келіп отырған бұл сөз — түркі тілдерінің көне сөздерінің бірі. Көне жазба ескерткіштердегі *тауар* сөзінің мағынасы — қазіргі

тіліміздегі *мал (дүние)* деген сөзбен бірдей. Бұл сөз М. Қашқаридың сөздігінде де жиі кездеседі.

Торым. Тоқты-торым. Қазіргі тілімізде жиі қолданылмайды. Бірақ түркі тілдерінің ескі жазба ескерткіштерінің бірі — М.Қашқари сөздігінде торум деп түйенің ботасын атағандығы айтылады. Қазіргі түрік тілінде *екі жасар ботасы, тайлақ* деген мағынасында да сақталған.

“Этимологиялық сөздік” кітабынан.

Şekil 106: Sözcüklerin Kökenleri

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s. 201-202-203-204

Türkiye Türkçesi: Adırna: Yayın ok atıp gerilmesi için yayın iki başından bağlanan teldir. Adır sözü'nün kökü Eski Türkçe'de –adır(-ayır) eylemine –na ekinin getirilmesi ile eylemden ad yapılmış bir sözcüktür”.

Aydın: Aydın sözcüğünün şimdiki dilimizdeki manaları birinci güç-kuvvet ikincisi gölün berraklığı demektir. Bu sözün değişik manaları da vardır belirgin bilinen gibi. Eski Türk dilinde bu söz ayın ışığı demektir. Aydan doğan kahraman veya ay gibi nazlı güzel kız manaları da vardır.

Kaşgarlı Mahmut sözlüğünde Eski Türk boyu olan Halaç adı eski Alaş boyunun ve Kazaklardaki kişi cüzlerinin de adıdır (Amanjolov S. Kazak Dili Diyalektolojisi ve Tarihi ve Meseleleri. Almatı, 2004, 41.sayfa).

Eski Halaç (Alaş) halkının bugünkü bir kısmı İran'da yaşamaktadır. Türkçe konuşan yaklaşık 20.000 civarında bir halktır. Halaç dili Türkçenin arkaik yapısını bünyesinde saklamaktadır. Bu dil Azerbaycan dilinin bir lehçesi değil bağımsız bir dildir.

Kırkın: Kız-kırkın; araştırmacılar *kırkın* sözcüğünün manasının Türkmen dilinde esir-köle olduğunu belirtmişlerdir. 10-11.asırlardaki Türk boylarının dilinde kırkın sözcüğü carıye yani esir kız manasındadır.

Jiti: Bugünkü Kazak dilinde kırağı(hemen fark eden), körgiş(açık göz), baykagış(uyanık) anlamlarına gelen bu sözcükler Türk dillerinde *açık göz* tabiri ile karşılanmaktadır.

Jitim: Ölüm-yitim ikilemesi olan bu sözcük Kazak dilinde kaybetmek manasında kullanılır. Bu ikileme sözcüğün ikinci sözcüğünü tek başına söylenmez ama akraba dillerde kaybetmek manasında kullanılır.

Tovar: Rus dilinden dilimize tekrar giren bir sözcüktür. Bu sözcük Türk dillerinin eski sözcüklerinden biridir. Eski yazılı eserlerde geçen bu sözün bugünkü manası

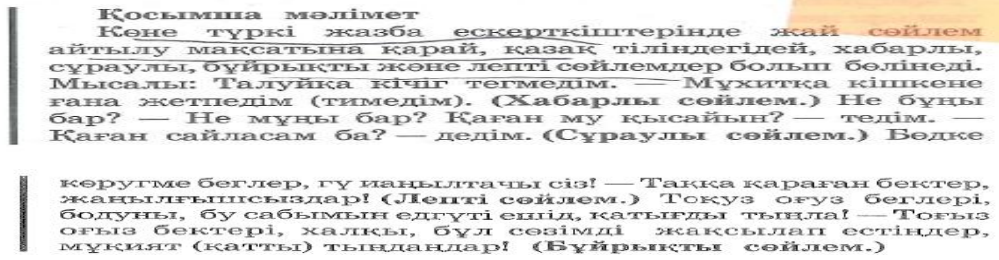
dünya- mal sözcükleriyle karşılanmaktadır. Bu sözcüğe Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğünde de rastlanmıştır.

Torım: Toktı-torım şimdiki dilimizde bile kullanılmaktadır. Türk dillerinin eski yazılı eserlerinden biri olan Kaşgarlı Mahmut sözlüğünde de bu sözcük deve yavrusu olarak geçer. Şimdiki Türk dilinde iki yaşında deve yavrusu anlamındadır.

4.8.1.5. Açıklama Düzeyinde Bulgular

1. Köktürk Bengü Taşları: Kazak Dili 5. 6. 7. Sınıf ders kitaplarında olduğu gibi 8. Sınıf ders kitaplarında da bugünkü modern Kazak Türkçesindeki dilbilgisi yapılarının Köktürkçedeki dilbilgisel yapılar ile benzerlikleri vurgulanarak Kazak Türkçesi'nin Köktürkçe'nin devamı olduğu tezi işlenmiştir.

Kitabın 47 sayfasında 'Basit Cümleler' başlığı altında Köktürk Bengü Taşlarında bulunan basit cümlelerden örnekler verilmiş.

Şekil 107: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.47-48

Eski Türk yazılı eserlerinde basit cümleler söyleniş maksatlarına göre birkaç bölüme ayrılmıştır. Kazakçadaki gibi haber cümleleri, soru cümleleri ve emir cümleleri gibi mesela:

-Taluyka kiçig tegmedim/- Denize ulaşamadım (haber cümlesi)

-Ne buni bar?/Neyi var? (Soru Cümlesi)

-Kağan mu kısayсын?/- Kağan mı seçeyim (Soru Cümlesi)

-Tokuz oğuz begleri, bodunı, bu sabımın edgüti eşid, katığdı tında/ Dokuz oğuz beyleri, halkı bu sözümü iyi işitip dinle (Emir Cümlesi)''

2. Eski Türkçe Yazılı Eserler: Kitabın 78.sayfasında Eski Türkçe döneminde yazılmış eserlerde cümle öğeleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Қосымша мәлімет
 Көне түркі жазба ескерткіштерінде сөйлем мүшелері, қазақ тіліндегідей, тұрлаулы (бастауыш, баяндауыш) және тұрлаусыз мүшелер (толықтауыш, анықтауыш, пысықтауыш) болып ажыратылады. Мысалы: Оғуз бодун тоғыз татар бірле теріліп келті. — Оғуз халқы тоғыз татармен жиналып келді. Осында бастауыш — *Оғуз бодун*, баяндауыш — *келті*, толықтауыш — *тоғыз татар бірле* (*бірле* — көмектес септігінің жалғауы қызметінде жұмсалған шылау), пысықтауыш — *теріліп* (жиналып). Ол сүг анта йоққышдым. — Ол әскерді сонда жоқ қылдым. Бұл сөйлемде бастауыш (*мен*) жасырын тұр, баяндауыш — *йоққышдым* (*не істедім?*), толықтауыш — *сүг* (әскерді, сұрағы — *кімдерді?*), анықтауыш — *ол* (*қай?*), пысықтауыш — *анта* (*қайда?*).

Şekil 108: Eski Türkçe Yazılı Eserler

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.78

Түрkiye Türkçesi: Eski Türk yazılı eserlerindeki cümle öğeleri bugünkü Kazak dilindeki gibidir. Özne – nesne ve yüklem. Mesela: *Oğuz bodun tokız Tatar birle terilip kelti*(*Oğuz halkı dokuz Tatar ile toplanıp geldi*). Bu cümlede *Oğuz Bodun* özne, *kelti* yüklem, *tokız Tatar birle* nesne(*birle: ilgeç*). *Ol sug anta yokkıştım*(*o askeri orada yok ettim*). Bu cümlelerin yüklemi; *yokkıştım*, *nesnesi sug*, *tümleci antadır*. Bu cümlede ne yaptım? Kimleri? Nerede? Kim? Sözcüklerinin cevapları mevcuttur.

3. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 158. sayfasında ‘Sıralı Cümleler’ başlığı altında Köktürk Bengü taşlarında bulunan bazı sıralı cümleler verilmiştir.

Қосымша мәлімет

Орхон — Енисей жазбаларында құрмалас сөйлем салалас құрмалас, сабақтас құрмалас және аралас құрмалас болып бөлінеді. Көне түркі тілінде де салалас құрмаластың баяндауыштары тиянақты болып, тең

дәрежеде байланысады. Мысалы: Қағаны алп ерті, айғу-чысы билге ерті. — Қағаны батыр еді, кеңесшісі (айтушысы) билгір еді. Екі ұлгі атлығ ерті, бір ұлгі йадағ ерті. — Екі бөлігі аттылы еді, бір бөлігі жаяу еді.

Сабақтас құрмалас сөйлемнің баяндауыштары тиянақсыз болып, бір-біріне бағына байланысады. Мысалы: Ол қан йоқ болтукда кесре, ел йітміш, ычғынмыш, қачышмыш. — Ол хан жоқ болғаннан кейін, ел шетінезген, ышқынған, қашқан (босқан). Тенрі йарлықадуқын үчүн, өзүм кутум бар үчүн, қаған олуртым. — Тәңірі жарылқаған үшін, өзім құтым болғандықтан, қаған (ұлы хан) болып отырдым.

Аралас құрмалас сөйлемде жай сөйлемдер әрі сала-ласа, әрі сабақтаса байланысады. Мысалы: Тенрі күч бертүк үчүн, қаңым қаған сүсі бөрі тег ерміш, йағысы қой тег ерміш. — Тәңірім күш бергендіктен, әкем қаған әскері бөрідей еді, жауы қойдай еді.

Şekil 109: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.158-159

- “-Kağanı alp erti, ayğusı bilge erti/- Kağanı alp idi danışmanı bilge idi
-Eki ulgi atlıg erti, bir ülgi ayadağ erti/- İki bölüğü atlı idi, bir bölüğü yaya idi
-Ol Kan yok boltukda kesre, el yitmiş, içğınmış, kaçışmış/-Han yok olduktan sonra İl-devlet(halk) zayıflamış soluk soluğa kaçmış
-Tenri yarlıkadukın için, özüm kutum bar için, kağan olurtım/-Tanrı izin verdiği için kutum olduğu için kağan oldum
-Tenri küç bertük için, kanım kağan süsi böri teg ermiş yağısı koy teg ermiş/- Tanrı güç verdiği için kağanımın askeri kurt gibi düşmanı koyun gibi imiş”

4. Köktürk Bengü Taşları: Kitabın 174. Sayfasında ‘Doğrudan ve Dolaylı Aktarma’ başlığında işlenen konu sonrasında yine Not-EK kısmında Köktürk Bengü Taşlarında geçen ifadelerle Kazak Türkçesindeki ifadelerin benzerlikleri vurgulanmıştır.

Қосымша мәлімет

Орхон — Енисей жазбаларында бөгде біреудің сөзі төл сөз түрінде де, төлеу сөз түрінде де берілген. Мысалы: Тенрі анча теміш ерінч: “Қан бертім, қаныңын қодуп і-чкдің”. — Тәңірі былай деген еді: “Хан бердім, ханыңды босатып, (Қытайға) бағындың”. Билге Тунйукук баңа айды: “Бу сү елт”, — теңді. — Билгір Тунйукук маған айтты: “Бұл әскерді жүргіз”, — деді. Бөнің бодуңым анта ерүр теміш. — Менің халқым сонда болар деген еді.

Şekil 110: Köktürk Bengü Taşları

Kazak Dili Ders Kitabı 8, s.174

Orhun Yenisey yazılı eserlerinde hem doğrudan aktarma hem de dolaylı aktarma cümleleri bulunur. Mesela: -Tenri ança temiş erinç: Kan bertim, kanının koduni çıkdin/- Tanrı böyle dedi: Han verdim, sen hanına boş verip Çine bağlandın

-Bilge Tonyukuk bana aydı: Bu su elt, dedi/-Bilge tonyukuk bana söyledi: Bu askeri yürüt, dedi

- Benin bodunım anta erur demiş/- Benim halkım orada olabilir demiş.

Tablo 25: 8. Sınıf Ana Dili Ders Kitabı T.D.K. Unsurları (KZ)

GÖRSEL DÜZEYDE KÜLTÜR UNSURLARI	2 Adet
METİN DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	8 Adet
PARAGRAF-CÜMLE DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	4 Adet
AÇIKLAMA DÜZEYİNDE KÜLTÜR UNSURLARI	5 Adet
TOPLAM	19 Adet

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

“Ortaokul Ana dili Ders Kitaplarının Türk Dünyası Kültür Unsurları Bakımından İncelenmesi ve Karşılaştırılması Türkiye-Kazakistan Örneği” adlı tez çalışmasında Türkiye ve Kazakistan’da ortaokullarda okutulan ana dili ders kitaplarında Türk Dünyası Kültür Unsurları’na yer verilip verilmediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular her bir ders kitabında karşılaştırma yoluyla üç başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar sırasıyla; metin düzeyinde, görsel düzeyde ve paragraf-cümle düzeyinde verilen kültür unsurları olarak belirtilmiştir.

Alt Problemlerle ilgili sonuçlar:

- **“Araştırmaya konu olan 8 ana dili ders kitabında Türk dünyası kültür unsurlarına hiç yer verilmeyen ders kitabı var mıdır?”**

Türkiye örneğinde 7. Sınıf ana dili ders kitabında Türk dünyası ile ilgili kitabın arka sayfasında Türk dünyası haritasından başka herhangi bir unsura yer verilmemiştir. Yine Türkiye örneğinde 6. Sınıf ana dili ders kitabında Türk dünyası ile ilgili sadece 2 adet paragraf-cümle düzeyinde kültürel unsura yer verilmiştir.

Alt probleme bağlı olarak tespit edilen bu bulgu ile bu tez çalışmasının başlangıç aşamasında literatür taraması yapılırken bu tezle ilgili veya bu teze benzer çalışmalardan elde edilen bilgilerin birbiriyle uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Arıcı’nın: “Türk dünyasıyla ilgili kitaplarda (6, 7, 8. sınıf MEB yayını Türkçe ders kitapları) bulduğumuz tek olumlu bulgu diyebileceğimiz husus görseller içinde yer almaktadır. Bu da her üç kitabın sonunda bulunan birer ‘Türk Dünyası Haritası’dır. Renkli bir şekilde yapılmış olan haritada Türk dünyasını oluşturan yedi bağımsız devlet, dokuz muhtar cumhuriyet ve üç muhtar vilayet farklı renklerle sunulmuş

ayrıca çeşitli devletler içinde yer alan Türk topluluklar da işaretlerle verilmiştir.”⁸⁶ İlgili bu çalışma ile tez çalışmasındaki bulgular birbiriyle örtüşmektedir.

Bu alt problem sonucunda elde edilen bulgularla aynı sonuca ulaşan Polat:

“2005 yılında hazırlanan Türk dili ve edebiyatı öğretim programında ortak devir Türk dünyası edebiyatının haricinde çağdaş Türk dünyası edebiyatına yer verilmediğini tespit ettik. Daha öncede belirttiğimiz gibi bu müfredattan Türk dünyası edebiyatı neredeyse çıkarılmıştır. Fakat 2005 öğretim programı esas alınarak hazırlanmış kitaplarında çağdaş Türk dünyası edebiyatına tıpkı 1991 Türk dili ve edebiyatı öğretim programındaki plana uyularak yer ayrılmış. Bu husus bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır.”⁸⁷ İfade etmiştir. Bu çalışmada 1957, 1976, 1991 ve 2005 yıllarında kabul edilen Türk Dili ve Edebiyatı öğretim programları üzerinde bir araştırma yapılmış ve Türk dünyası edebiyatıyla ilgili eserlerin Türkiye’deki müfredatta yer alıp almadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda 2005 yılındaki öğretim programının Türk dünyası edebiyatı konusunda yetersiz olduğu saptanmıştır. Bu tez çalışması konusuna benzer bir konu olması hem araştırma yöntemi hem de bulgular ve sonuç bakımından bu tez çalışmasıyla bazı ortak noktalara sahiptir.

Milli Eğitim Temel Kanunda; “Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek”⁸⁸ hedeflenmiştir. Bununla birlikte İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı’nın 10. maddesinde yer alan “Türk ve dünya kültür sanatına ait eserler aracılığı ile estetik ve sanatsal değerleri fark etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması amaçlanmıştır”⁸⁹ Bu maddelere bakılırsa Türkçe ders kitaplarında Türk kültür unsurlarına yer verilmesinin yasal bir zorunluluk olduğu ortadadır.

⁸⁶ Ali Fuat Arıcı, “Türk Dünyası ve Türkçe Eğitimi”, **21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu** (Ankara: Eko Avrasya Yayınları 2011) s.245.

⁸⁷ Hilal Polat, “1950’den Günümüze Lise Türk Dili ve Edebiyatı Müfredatlarında Türk Dünyası Edebiyatına Verilen Yerin İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 94-95.

⁸⁸ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf>

⁸⁹ Milli Eğitim Bakanlığı, **Türkçe Dersi Öğretim Programı** (Ankara,2018), 8.

- **“İki ülke örneğinde ortaokul ana dili ders kitaplarının karşılaştırılması sonucunda hangisinde Türk dünyası kültür unsurlarına daha çok yer verilmiştir?”**

Türkiye örneğindeki ders kitaplarındaki Türk Dünyası Kültür Unsurlarının toplamı 28 adettir.

Kazakistan örneğindeki ders kitaplarında Türk Dünyası Kültür Unsurlarının toplamı 74 adettir. Bu çalışmada Türkiye örneğinde incelenmiş olan ders kitaplarının Kazakistan örneğine göre daha zayıf olduğu görülmüştür; öyle ki Kazakistan örneğindeki kitaplarda geçen bazı metin ve görsellerde doğrudan ‘Türki Tildes Halktar/ Türkçe Konuşan Halklar, Türki Düniyesi/ Türk Dünyası, Türık Memleketteri/ Türk Memleketleri, Köne Türıkter/ Eski Türkler, Türık Jazbaları/Türk Yazma Eserleri, Köne Türıkşe/Eski Türkçe,Türki Kağanatı/Türk Kağanlığı, Türki Eli/Türk Eli’ gibi ifadelerin sıkça kullanıldığı tespit edilmiştir.

- **“Her iki ülke örneğinde incelenen ana dili ders kitaplarında Türk dünyası kültür unsurları noktasında ortak bir dil ortak bir bakış açısı var mıdır?”**

Türklerin tarih boyunca dünyanın çeşitli bölgelerine göç etmeleri ve gittikleri her yerde idarî birimler oluşturması Türk tarihinin incelenmesi ve araştırılmasını oldukça zorlaştırmıştır; aynı zorluk Türklerin bugüne değin meydana getirdikleri kültürel birikimin sınıflandırılması için de geçerlidir. Bu konu hakkında Umay Türkeş şunları söyler:

“Türk kültürünün incelenebilmesinde kullanılan metot, yaklaşım, yetenek ve altyapılardan farklı metot, yaklaşım yetenek ve altyapılara ihtiyaç vardır. Çünkü bugün Türk Cumhuriyet ve toplulukları veya Türk Dünyası ifadesi ile isimlendirilen ve tanımlanan Türk milleti, diğer milletlerden farklı biçimde tarih coğrafya ve siyasî birlik çeşitliliği içindedir. Türkler dışındaki milletler belirli bir coğrafya üzerinde doğmuş tek boyutlu, ortak siyasî birlik ve tarihî gelişimle bugüne gelmişlerdir. Türk tarihine ana hatlarıyla bakıldığında Türk hayatı fetihlerle başlamış ve yeni toprakları yurt edinerek gelişmiştir. İlk anayurt hiçbir zaman terk edilmemiştir. Bu sebeple ilk ana yurt Orta Asya’dan itibaren dünya coğrafyası üzerinde geniş alana yayılmış

olarak yaşayan Türk kültürü, tarih ve coğrafyadaki çok boyutluluğu paralel olarak çeşitlenmiş ve farklı seviye birikimlerle günümüze ulaşmıştır.”⁹⁰ Araştırma sonucunda ana dili ders kitaplarında yer alan Türk dünyası kültür unsurlarının her iki ülke örneğinde bir ortak bir bakış açısıyla bir bütünlük içinde verilmediği özellikle Türkiye örneğindeki ders kitaplarında yer alan kültür unsurlarında doğrudan Türk dünyasına yönelik bir atıf yapılmadığı tespit edilmiştir.

Tez çalışması sonucunda varılan genel kanı şöyledir. Henüz bağımsızlığının 28. yılını yaşayan ve çok genç bir cumhuriyet olan Kazakistan, kendi eğitim siteminde okutmuş olduğu ortaokul ana dili ders kitaplarında Türk dünyası ile ilgili daha çok unsura yer vermesinin bazı önemli nedenleri vardır. Kazakistan’ın genç bir cumhuriyet olması ve devlet geleneklerini tarihî bir zemin üzerine kurmak istemesi bakımından Türk Dünyası kültürel unsurlarını yeni kuşaklara aktarma yoluyla yeni bir gelecek inşa etme sürecini yaşamaktadır. Bu bağlamda sadece ders kitaplarında değil ayrıca basmış oldukları paralarda veya buna benzer materyallerde özellikle Köktürklerle ait semboller de kullanılmaktadır örneğin:

“12 Aralık 2013 tarihinde Kazakistan’da Göktürk abidelerinden ‘Kültegin’ anıtı ile ilgili 1000 Tengelik hatıra parası çıkarıldı. Kazakistan Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın 30 Mart 1995 tarih ve 2155 sayılı kanuna uygun olarak çıkarılan hatıra para Merkez Bankasının başkanı Kayrat Kelimbetov’un imzası bulunmaktadır.”⁹¹

Yine Kazakistan’da 2014 yılından itibaren her 18 Mayıs “Köktürk Yazısı Günü olarak kutlanmaktadır.”⁹²

Köktürkler ve Köktürkçe hatta Hunlarla ilgili Kazakistan’da son zamanlarda birçok çalışma yapılmaktadır. Bu tez çalışmasında Kazakistan örneğindeki ana dili ders kitaplarında en çok tespit edilen bulgular Kazak Türkçesi ile Köktürkçe arasındaki fonetik, sentaks, semantik, ve söz varlığı bakımından benzerliklerdir. Bu tez çalışmasının örneklemini oluşturan Kazakistan örneğinde ortaokul ana dili ders kitaplarında Köktürkçe Unsurlar; Kaplankıran’ın çalışmasında tespit edilen unsurlarla aynıdır:

“Kazakistan, bağımsızlığını aldıktan sonra eğitim-öğretim alanlarında ve özellikle de ana dili öğretimi konusunda çok önemli çalışmalar yapmıştır. Yapılan bu

⁹⁰ Umay Türkeş Günay, “Türk Kültürünün Değerlendirilmesi İle İlgili Bir Öneri Ve Kültür Değiştirme Alanında Önemli Bir Örnek”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.9, (Ankara: 2002): 811.

⁹¹ <http://www.abdulvahapkar.com/kazaklarin-gokturk-parasi/>[24.05.2018]

⁹² <https://twitter.com/trtavaz/status/997429328089624577>[24.05.2018]

çalışmalardan bir tanesi de Tüm Türk dünyası için önem teşkil eden Köktürk Yazıtlarına ait bilgilerin ve görsellerin Kazakistan'daki ortaokul ana dili ders kitaplarında yer almasıdır. Kitaplarda, anlatılan konular içerisinde ya da bu konulara ilave olarak bir ek başlık altında konuların Köktürk (Orhun) Yazıtlarında nasıl yer aldığı bilgilerine yer verilmektedir.”⁹³

Köktürkçe ile bugünkü modern Türk lehçeleri arasındaki ilişki günümüzde Türkoloji çalışmalarının en çok ilgilendiği sahaların başında gelmektedir. Türk dili içerisinde yer alan Batı/Güney Türkçesi-Kuzey/Doğu Türkçesi başlıkları altında sınıflandırılmış dillerin Köktürkçe'ye yakınlıkları hâlâ tartışma konusudur. Kazak Türkçesinin dış etkilere daha az maruz kaldığı için diğer lehçelere göre Köktürkçe unsurları daha fazla içinde barındırdığı görüşünü Caferoğlu şöyle açıklar:

“Kazak dili Türk dilinin bir şivesi olup, Türk şivelerinin şimal-i garbî grubuna dahil bulunmaktadır. Türk şive birlikleri arasında en geniş saha işgal eden Kazak şivesi, hudut sahalarında diğer Türk şiveleri ile karşılıklı tesirlerin vücuda getirdiği cüzi ağız farkları müstesna, ses, ek ve kelime hazinesi bakımından, bir birlik tekil etmektedir. Kazak şivesi, Kazak kavminin hayat şartları içinde, serbest bir inkişaf imkânı bulmuş, ne yazı dili ve ne de yazı kaideleri tazyikine mâruz kalmamıştır. Kazakistan'da ahâlinin büyük bir kısmını kendi tesiri altında bulundurabilecek kültür merkezleri teşekkül etmemiş olduğundan, dinî tedrisât küçük bir zümrenin dışına çıkmamıştır ve dolayısı ile Arapça ile Farsçanın tesiri, orta Asya ve Anadolu ile mukayese edilemeyecek derecede azdır.”⁹⁴

Akar, Köktürkçe ile Kazak Türkçesi arasındaki ilişki üzerine Kazak Türkçesinde bulunan bazı sözcüklerin Köktürkçe'den günümüze kadar geldiğini belirtmiştir:

“İkinci Köktürk Kağanlığı döneminden kalan Türk dilinin en eski yazılı belgeleri olan Orhun Yazıtları, Çuvaşça dışındaki bütün Türk lehçelerinin dayandığı en eski dil anıtlarıdır. Günümüzde gerek Özbek-Uygur, gerek Kıpçak gerekse Oğuz grubu Türk lehçelerinde bu yazıtlardan kalan sözlüksel unsurlara rastlanmaktadır. Köktürk Kağanlığının Uygur-Basmıl-Karluk koalisyonuyla yıkılmasından sonra (745) bu yazı geleneğine Uygur Türkleri sahip çıkmış ve bütün Orta Asya Türk halklarının yazı ve konuşma dilleri üzerinde uzun yıllar hâkimiyet sağlamışlardır. Uygur yazı dili geleneği önce Turfan-Tarım havzasında, daha sonra da Harezmi-Çağatay Türkçesi ile

⁹³ İbrahim kaplankıran, “Kazakistan'daki Ortaokul Ana Dili Ders Kitaplarında Yer Alan Köktürkçe Unsurlar”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, s.6/1, (2017): 408.

⁹⁴ Reşit Rahmeti. Arat, “Kazakistan”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 6, (İstanbul): 494.

uzun yıllar Doğu Türk Dünyasında hâkimiyet kurmuştur. Orta Asya'daki Uygur-Özbek olmayan diğer Türk halkları (Kazak, Kırgız, Türkmen...) da Çağatay yazı dilini kullanmışlardır.”⁹⁵

Yapılan bu tez çalışmasında Kazakistan örneğindeki ders kitaplarında tespit edilen Köktürk bengu taşlarıyla ilgili görsel, metin, paragraf ve açıklama düzeyinde sıklıkla yer verilmesi Kazakistan'ın Köktürk mirasına son derece ciddiyle sahip çıktığını göstermektedir. Köktürk bengu taşlarının Türk tarihi için ne kadar önemli olduğunu Ergin Şöyle ifade eder:

“Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin. İlk Türk tarihi. Taşlar üzerine yazılmış tarih. Türk devlet adamlarının millete hesap vermesi, milletle hesaplaşması. Devlet ve milletin karşılıklı vazifeleri. Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası. Türk askerî dehasının Türk askerlik sanatının esasları. Türk gurunun ilahî yüksekliği. Türk feragat ve faziletinin büyük örneği. Türk içtimaî hayatının ulvî tablosu. Türk edebiyatının ilk şaheseri...”⁹⁶

Alyılmaz ise :

“Bugün büyük bir bölümü Moğolistan Halk Cumhuriyeti sınırları içinde kalan topraklar, Türk tarihi, Türk dili, Türk kültür ve medeniyeti açısından büyük önem taşımaktadır. Zira bu topraklar, tarihte pek çok Türk boyunun ortaya çıktığı, kader birliği yaptığı, zamanla millet şuuruna erişip devletler kurduğu ve gök kadar engin ülkelere sahip olduğu kutlu geçmişin eşsiz mirasını üstünde barındırmaktadır. Orhun Yazıtları, yerleşik hayata geçmiş olan Türk milletinin en kapsamlı ve en mükemmel yazılı belgeleridir. Kıpçak ve Oğuz grubu dil özelliklerini bünyesinde barındıran Ortak Türkçe ile yazılmışlardır.”⁹⁷

Köktürk bengu taşlarının özelliklerini sıralayan Ahmet Bican Ercilasun bu eserlerin Türk dünyasının en önemli ortak metinler olduğu hakkında maddeler halinde şu bilgileri sıralar:

- “1. Bengü taşlardaki metinler, Türk dilinin, bilinen en eski yazılı eserleridir. Yazı dilinin de bilinen en eski örnekleridir.
2. Anıtlarda kullanılan yazılar, Türk runik yazısının en mükemmel örnekleridir.
3. Bu metinler yazılı Türk edebiyatının da bilinen en eski ürünleridir.

⁹⁵ Ali Akar, “Kazak Türkçesinde Köktürkçe Sözlüksel Unsurlar” **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**” S.20.

⁹⁶ Muharrem Ergin, **Orhun Âbideleri**, 1. bs. (İstanbul: MEB Yayınları, 1979) 1.

⁹⁷ Cengiz Alyılmaz, “Orhun Yazıtları”, **Türkler Ansiklopedisi**, 3. Cilt, s 754-755., Ankara 2002

4. Türklerin bizzat kendileri tarafından yazılan en eski tarih kaynaklarıdır.
5. Türk Kağanlığı tarihinin birinci derecede kaynakları arasındadır.
6. Türklerin dünyaya bakışlarını ve yönetim anlayışlarını gösteren ilk eserlerdir.
7. Çuvaşça, Sahaca ve Halaçça hariç, bugün yaşayan Türk yazı dili, lehçe ve ağızlarının çıktığı ana kaynaktır. Türk yazı dili, lehçe ve ağızlarının bütün özellikleri Köktürkçeye çıkar ve Köktürkçeden bugüne doğru takip edilir.
8. Çuvaşça, Sahaca ve Halaççanın birçok özelliği de Köktürkçe ile açıklanabilir.
9. Bu metinler, yukarıda yazılan 1., 7. ve 8. maddeler dolayısıyla tarihî karşılaştırmalı Türk dili çalışmalarının ilk ve ana kaynağıdır.”⁹⁸

Nursultan Nazarbayev, Kazakistan’daki alfabe değişimi ile Köktürk yazısı arasında bir ilişki kurarak şunları ifade eder:

“Kazak alfabesinin derin tarihi kökleri mevcuttur. 6. ve 7. asırlar Erken Ortaçağ dönemidir. Bu dönemde Avrasya kıtasında Orhun- Yenisey Yazıtları olarak tanınan eski Türk Runik yazıları kullanılmıştır. Bu yazılar insanlık tarihinin en eski alfabelerinden biridir. 5. ve 15. asırlar arasında Türk dili, Avrasya kıtasında milletler arası iletişimi sağlayan dil olarak kullanılmıştır. Örneğin, Altınorda Devleti’nin tüm resmî belgeleri ve uluslararası yazışmaları, aslında Ortaçağdaki Türk dilinde yazılmıştır.”⁹⁹

8. Sınıf Kazak Dili kitabının yedinci sayfasında “Türk’ün Kırk Canı” adlı metinde Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında yaşanan dilde sadeleşme ve alfabe değişimi noktasında yapılan yenilikler anlatılmıştır. Bugün Kazakistan’ın Latin alfabesine geçiş aşaması ve aynı şekilde Kazak dilinin gün geçtikçe konuşulma oranının artması gibi gelişmelerle tez çalışmasında tespit edilen bulgular birbiri ile örtüşmektedir.

Türk Dünyası Kültür Unsurlarını, Kazakistan’ın millî unsurları olarak benimseyen Kazakistan bu çalışmalarını geleceğe yönelik sistematik adımlarla yürütmektedir. Kazakistan’ın son yıllardaki gelecek planları bunu doğrulamaktadır.

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kazakistan 2050 Stratejisi adlı programda Kazak Türkçesi’nin ve Kazak kültürünün korunması ve geliştirilmesi hedefini şu şekilde açıklar:

⁹⁸ Ahmet Bican Ercilasun, “Türk Bengü Taşları Üzerinde Genel Bir Değerlendirme” **Orhundan Anadolu’ya Uluslar arası Türkoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, ed. Şaban Doğan, Melis Sezen Güneş (İstanbul: Kesit Yayınları, 2018): 723.

⁹⁹ Nursultan Nazarbayev, “Geleceğe Doğru Manevi Uyanış”, **Asya Avrupa**. S.17 (2017) : 20-21.

“Kazakistan kültürünün gelişmesi için yeni ivmeler yaratmak gerekir. Uzun vadeli Kültür Politikası Anlayışı hazırlamak gerekir. Bunda da Kazakistanlıların rekabet gücü bulunan kültürel mantalitenin oluşumuna ve çağdaş kültürel kümelerin gelişimine yönelik bütün tedbirler belirtilmelidir. Kazak dili, günümüzde, bilim ve eğitimin, internetin diline dönüştü. Kazak dilinde eğitim alanların sayısı yıllar geçtikçe artmaktadır. Ülkemizde, devlet dili eğitimi veren 57 merkez çalışmaktadır. Buralarda binlerce yurttaş Kazak dili öğrendi ve daha hala öğrenmektedir. Geçen yıllar karşılaştırıldığında, bu yıl Kazak dilini biliyorum diyen diğer halk temsilcilerinin sayısı yüzde 10 arttı. Bu da pek çok durumlar hakkında bilgi vermektedir. Yalnız son üç yıl içinde, devlet dilinin geliştirilmesi amacıyla, ülke düzeyinde 10 milyar Tenge ödenek ayrıldı. Artık hiç kimsenin değiştiremeyeceği bir hakikat var! Ana dilimiz Ebedi Yurdumuz ile birlikte Ebedi Dil oldu. Bunu, davaların konusu değil, ulusun mayası edebilmemiz doğru olur.”¹⁰⁰

1980’li yılların sonunda SSCB’nin dağılmasıyla birlikte Kazakistan’da Kazak Türkçesi lehine gelişen dil politikaları sonucu ortaya çıkan tabloyu Anara Kassymbay şöyle açıklar:

“Sovyet dönemi zamanında eski başkent Alma-Ata (Almatı) şehrinde 1980’li yılların sonuna kadar sadece bir tane Kazakça eğitim veren okulu bulunmaktaydı. 1991 yılından itibaren ise Kazakistan’da 727 adet Kazakça Okulu açılmıştır. 1995-1996 yıllarında Kazakistan’da genel olarak orta öğretim okullarında Rus dilinde öğrenim gören öğrencilerin sayısı Kazak dilinde öğrenim gören öğrencilere göre 236.500 daha fazla idi. 2000-2001 senesinde ilk defa Kazak dilinde öğrenim gören öğrencilerin sayısı 1.000.000 olmuştur ve Rus dilinde öğrenim gören öğrencilere göre 231.200 kişi artmıştır. 1990’lı yıllarda Kazakça okuyan öğrencilerin sayısı yalnızca 900 iken, 2003 yılında bu sayısı 1.600.000 olmuştur.”¹⁰¹

Kazakistan’da Kazak Türkçesi lehinde gelişen bu durum Kazakistan’ın 2025 yılında Latin Alfabetine geçme durumuyla da yakından ilgilidir. Nazarbayev 2050 stratejisinde Latin Alfabetine geçilmesi konusunu şu şekilde belirtir:

“2025 yılında Latin Alfabetine geçilecektir, bu yöndeki çalışmalara başlamalıyız konu; ulus olarak çözmemiz gereken bir meselemizdir. Geçmiş tarihimizde Latin

¹⁰⁰ <http://www.mfa.gov.kz/tr/istanbul/content-view/kazakstan-2050-strategiasy-3>

¹⁰¹ Anara Kassymbay, “Kazakistan’da Ulusu Devlet İnşası Sürecinde Dil Politikası” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 97.

Alfabesini kullandık. Çocuklarımızın geleceği için böyle bir kararı almak zorundayız ve bu karar dünyayla entegrasyonumuzu, çocuklarımızın İngilizceyi ve bilgisayarı daha iyi öğrenmelerini sağlayacak ve en önemlisi de Kazakça'nın modernizasyonu için güç olacaktır.”¹⁰²

Bu tez çalışmasında tespit edilen Türk dünyası ile ilgili diğer en belirgin unsur ise metin düzeyinde yer alan Türkistan şiiridir. 5. Sınıf Ana Dili Ders Kitabının 175. Sayfasında yer alan bu şiir doğrudan Türk dünyası fikrini barındırır. Türkistan şiirini yazan Mağcan Cumabayoğlu; 1900'li yılların başından itibaren Pan-Türkizmi savunmuştur.

“Alaş Orda hareketinin meşhur şairi Magcan Cumabayoğlu şiirleriyle Pantürkizm ve Panturanizm gibi ideolojilerin Kazak anlayışına göre sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Magcan Cumabayoğlu bir taraftan Kazak dilinin şiirsel gücünü kullanmaktaki ustalığını kullanarak Kazakların tarih şuuruunu şekillendirme çalışması yapmış diğer taraftan da umumi Türk dünyasıyla Kazakların bağıllık derecesinin sınırlarını göstermek istemiştir. Mağjan Cumabayoğlu'nun şiirlerini okuyan Kazakların, 1910 ve 1920'ler itibarıyla var olan Türk dünyası kavramları oldukça kapsamlıdır. Yirminci yüzyılın başında Kazakların ırkdaş ve dildaş gördükleri halkların yaşadığı coğrafi saha Anadolu Türklerinin yuvası Osmanlı İmparatorluğu'ndan, Ural Dağlarından Orta Asya'nın kalbine kadar uzanan genişliği kapsıyordu. Mağjan şiirlerinde işlenen tarihi semboller, Farabi'den İbn-i Sina'ya Cengiz'den Timur'a kadarki politik kültürel sahaları kapsıyordu. Özellikle Türkistan şiiriyle Mağjan, Turan kavramının özellikle Orta Asya'daki Türkler için ne kadar birleştirici unsurla ihtiva ettiğini işlemiştir.”¹⁰³

Kaplan, Türk dünyası ile ilgilenilmesi gerektiğini şu şekilde ifade eder: “Türkiye’de dış Türklerin edebiyatlarına karşı ilgi çok azdır. Türk üniversitelerinde Azerî, Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek vesaire Türk edebiyatlarını okutan kürsüler yoktur. Bu büyük bir eksikliktir. Türkiye üniversitelerinde ve liselerinde dış Türklerin edebiyatlarına yer verilmelidir. Alman, İngiliz, Fransız, İtalyan, Çin, Fars, Arap dil ve edebiyatlarının okutulduğu bir Türk ülkesinde, diğer Türk ülkelerinin dil ve edebiyatlarına ehemmiyet vermeyişini anlamak güçtür. Bunun başlıca sebebi, çağdaşlaşmak mecburiyetinde olan Türkiye'nin millî kültüre gereken ehemmiyeti

¹⁰² Yaşar Özüçetin, “ Kazakistan’da Kiril Alfabesinden Lâtin Alfabesine Geçişin Tâbi Tutulduğu Mütalâa ve Değerlendirmeler”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, y. 6, s. 68 (2018) : 20.

¹⁰³ Meryem Kırımlı, “Kazakistan’da Milliyetçilik”, **Türkler Ansiklopedisi**, 19. Cilt, s.365-366. Ankara 2002

vermeyişidir. Fakat Türkiye, teknik sahada çağdaş medeniyet seviyesine ulaşınca, kültür konularını ele almağa da imkân bulacaktır. O zaman millî kültür kaynaklarına büyük bir iştiyakla dönecektir.”¹⁰⁴

Bugün Türkiye ile Türk dünyası arasındaki engellerin çok büyük bir kısmı kalkmıştır ayrıca teknolojinin hızla gelişmesiyle ulaşım ve iletişimin kolaylaşması, genel ağ sayesinde dünyanın bir ucundan diğer bir ucunda yaşanan her olayın anında takip edilebilmesi işimizi kolaylaştırmaktadır. Aslına bakılırsa Türk Dünyası ile ilişkiler Türkiye-Kazakistan özelinde sağlam adımlarla ilerlemektedir. Başta Türk Dünyasının ilk ortak üniversitesi olan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi’nin Kazakistan’ın Türkistan şehrinde 26 yıldır eğitim-öğretim çalışmalarına devam etmesi ve Türk Akademisi’nin 2010 yılında Astana’da açılması iyi birer örnek teşkil etmektedir. 3 Ekim 2009 yılında Nahçıvan’da düzenlenen ‘Türk Dili Konuşan Devlet Başkanlarının 9. Zirvesi’nde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev Türk Dünyası ile ilgili araştırmaların yapılması için böyle bir akademinin kurulmasını önermiştir. Bu toplantıya katılan Türkiye Cumhuriyeti’nin 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Türk Dünyası ile ilgili yapılacak çalışmaları şöyle özetlemiştir:

“1992’de ilk kez rahmetli Özal’ın Ankara’da bir araya getirdiği Türk dünyası liderlerinin, Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi adı altında 2001’e kadar 2 yıl arayla toplandığını, ancak bu yıldan sonra toplantıların 2006’ya kadar aksadığını hatırlattı. Nahçıvan’da atılacak imzalarla, bu yapının bir konseye dönüşeceğini ve kurumsal hale geleceğini söyledi. Cumhurbaşkanı Gül, Nazarbayev’in katkısının altını çizdi. Toplantıya ev sahipliği yapan Aliyev’in kritik rolüne değindi. Türk dili konuşan 300 milyon insanın çatı örgütü olacak konseyin, İstanbul’da daimi bir sekreteryası olacaktı. Devlet başkanları ve dışişleri bakanları düzenli olarak bir araya gelecekti. Her üye ülkeden saygın bir ismin katılacağı ‘Aksakallar Komitesi’ oluşturulacaktı.”¹⁰⁵

2009 yılında Nahçıvan’da gerçekleşen Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi bugün meyvelerini vermeye başlamıştır. Türk Dünyası ile ilgili atılan somut adımlar

¹⁰⁴ Mehmet Kaplan, **Türk Milletinin Kültürel Değerleri**, (İstanbul: MEB Yayınları 1977)s.22.

¹⁰⁵ Bagdad Amreyev, **Dönemimizde Kazakistan –Türkiye ilişkileri ve Türk Dünyası** (İstanbul: Hayat Yayınları 2011) s. 151.

şunlardır: 14 Nisan 2018’de Uluslar arası Türk Akademisi’nin genel ağ’daki duyurusunda “Ortak Türk Tarihi Ders Kitabı Projesi, Uluslar arası Türk Akademisi (TWESCO) ve Türk Keneşi iş birliğinde, Türk dünyasında ortak bilinci oluşturmak amacıyla hazırlanan ‘Ortak Türk Tarihi’ ders kitabının taslağı tamamlandı. İlköğretim 8. Sınıf öğrencileri için hazırlanan ve 7 bölümden oluşan 15. Yüzyıla kadarki dönemi anlatan ders kitabının taslağına ilişkin nihai uzmanlar toplantısı, Kazakistan’ın başkenti Astana’daki Barış ve Uyum Sarayı’nda düzenlendi. Akademi Başkanı Darhan Kızıralı’nın başkanlığındaki toplantıya, Türk Keneşi’ne üye devletler Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye’nin eğitim bakanlıklarından temsilciler ve tarihçiler katıldı. Toplantıda, ‘Ortak Türk Tarihi’ ders kitabının taslağı değerlendirilerek, gerekli düzeltmelerin yapılmasın ardından kitabın son hali üzerinde mutabakat sağlandı. Kızıralı, yaptığı konuşmada hazırlıklarına iki yıl önce başlanan ders kitabının oluşturulmasında Türk Keneşine üye ülkelerin ilgili bakanlıklarının destek verdiğini belirtti. Kitap taslağının son hali üzerinde çalışmaların 3 gün sürdüğünü dile getiren Kızıralı, ‘Burada ortak karar aldık. Türk Keneşi ile TWESCO’nun ortak çalışması olarak kitabı Türk Keneşine üye devletlerin cumhurbaşkanlıklarına ve eğitim bakanlıklarına sunacağız.’ ifadelerini kullandı.”¹⁰⁶

“Ortak Türk Edebiyatı ve Ortak Türk Coğrafyası Ders Kitapları Projesi’ Anadolu Ajansı’nın haberine göre Türkiye’nin öncülüğünde MEB ve ilgili kurumların ortak çalışması ile ortak iki ders kitabı hazırlığına başlanmıştır, haberin tam metni: “Kazakistan’ın başkenti Astana’da Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyine (Türk Konseyi) üye devletlerin edebiyat uzmanları, "Ortak Türk Edebiyatı" dersi öğretim program taslağında uzlaştı. Uluslararası Türk Akademisi (UTA) Başkanı Darhan Kızıralı’nın başkanlığında Barış ve Uyum Sarayı’nda düzenlenen toplantıya, Milli Eğitim Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Uluslararası Kuruluşlar Daire Başkanlığı Şube Müdürü İlhan Aksoy, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesinden Doç. Dr. Bilal Hasanov, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Doğu Dilleri Bölüm Başkanı Prof. Dr. Osmonakun İbrayimov’un yanı sıra tarih ve edebiyat alanından uzmanlar katıldı.

Toplantının açılış konuşmasını yapan Kızıralı, geçen yıl taslağı Türk Konseyine üye devletlerin tarih uzmanları tarafından onaylanan "Ortak Türk Tarihi" ders kitabının,

¹⁰⁶ <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/ortak-turk-tarihi-ders-kitabi-projesi/59cba71701a30a03c8241192> [24.05.2018]

Türkiye'de gelecek yıldan itibaren seçmeli ders olarak okutulması kararının memnuniyet verici olduğunu söyledi.

Kıdırali, "Türkiye öncülük yapmış oldu. Önümüzde yapılacak zirve kararından sonra Azerbaycan, Kırgızistan ve Kazakistan'da da birlikte hazırladığımız Ortak Türk Tarihi ders kitabının seçmeli ders olarak verileceğinden şüphemiz yok." dedi.

Kıdırali, şimdi sıranın "Ortak Türk Edebiyatı" ders kitabına geldiğini kaydetti. "Türk Âlemi için çok faydalı olacağını düşünüyoruz" Milli Eğitim Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Uluslararası Kuruluşlar Daire Başkanlığı Şube Müdürü Aksoy da "Ortak Türk Edebiyatı" projesini desteklediklerini dile getirerek, "İlgili çalışmamızı yaptık. İnşallah Türk âlemi için çok faydalı olacağını düşünüyoruz." değerlendirmesini yaptı. Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesinden Doç. Hasanov, proje çerçevesinde Türk halklarının manevi, siyasi ve tarihi birliğinin yansıtıldığının altını çizerek, "Bu projenin gerçekleşmesi için tüm gücümüzü sarf edeceğiz." ifadesini kullandı. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Doğu Dilleri Bölüm Başkanı Prof. Dr. İbrayimov, Ortak Türk Tarihi, Ortak Türk Edebiyatı ve Ortak Türk Coğrafyası kitaplarının okul ve üniversitelerde okutulmasının Türk dünyasının birlik ve beraberlik içinde olmasını sağlayacağını söyledi. İbrayimov, "Cumhurbaşkanlarımız önemli projeleri başlattılar ve bunu desteklemeliyiz. dedi. Ortak Türk Edebiyatı" dersi öğretim programı taslağının, Türk Konseyine üye devletlerin Milli Eğitim bakanları tarafından onaylanmasının ardından ders kitabının hazırlanması öngörülüyor. Geçen yıl eylül ayında taslağı tamamlanan Ortak Türk Tarihi ders kitabı taslağının bu yıl yapılması planlanan Türk Konseyi Devlet Başkanları Zirvesi'nde cumhurbaşkanlarının onayına sunulması bekleniyor. Ayrıca gelecek yıllarda Ortak Türk Coğrafyası ders kitabı projesinin hayata geçirilmesi planlanıyor."¹⁰⁷

Türk dünyası ile ilgili özellikle eğitim alanında atılan bu adımların bu yapılan tez çalışmasıyla örtüştüğü açıktır. 2014 yılının Ekim ayında Bişkek'te 8 ülkeden 80 akademisyenin katıldığı; Türk Dünyası Ortak Vatandaşlığı Çalıştayı'nda, Atatürk Üniversitesi ve Gaziantep Üniversitesi öncülüğünde Kırgızistan'dan Manas Üniversitesi ve İ. Arabayev Üniversitesinin de dahil olduğu ayrıca Bitlis Eren

¹⁰⁷ <https://aa.com.tr/tr/dunya/turk-konseji-uyeleri-ortak-turk-edebiyati-taslaginda-uzlasti/1110721>[24.05.2018]

Üniversitesi, Valeh Hacılar Uluslar arası Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı, TEKE Derneği gibi kuruluşların hazırladıkları Türk Dünyası Vatandaşlığı Ders Programı Geliştirilmesi Etkililiğinin Değerlendirilmesi adlı çalışmada Türk Dünyası Vatandaşlığı bilincinin Türkiye ve diğer paydaş ülkeler (Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan...) arasında gerçekleştirilebilmesine katkı sağlamaktır. “Bu proje kapsamında ilk olarak Türk Dünyası Vatandaşlığı isimli bir ders programı geliştirilecek ve bu ders programı paydaş ülkelerde seçmeli ders olarak okutulacaktır. Bu projenin sonucunda bireysel, kültürel, ve global düzeylerde proje hedeflerde gerçekleşmesi beklenmektedir.”¹⁰⁸

5. 2. Öneriler

- Yapılan bu tez çalışmasının Türkiye örneğinde incelenen ana dili ders kitaplarında Türk dünyası kültür unsurlarına çok az yer verildiği tespit edilmiştir. Bu eksiklik önümüzdeki yıllarda yapılacak olan müfredat çalışmalarında veya basılacak olan ders kitaplarında giderilmesi konusunda bazı adımlar atılabilir.
- Her iki ülke örneğindeki ders kitaplarında Türk dünyasına yönelik ortak bir bakış açısı için her iki ülkenin başta kitap ve müfredat çalışmasında görev alan eğitimcileri ortak çalıştaylarda bir araya gelebilirler. Bunun yanında Türkologlar ve sanatçıların da görüşlerinden yararlanılabilir. Köktürk Bengü Taşları, Dede Korkut, Kâşgarlı Mahmud, Nasrettin Hoca, Keloğlan, Köroğlu, Cengiz Aytmatov... gibi Türk dünyasının ortak simgelerine ders kitaplarında daha çok yer verilebilir.
- Ders kitaplarında yer alan veya yer verilmesi planlanan Türk dünyası kültür unsurları çocukların yaşlarına uygun olması noktasında psikolog ve sosyologlardan yardım alınabilir.
- Türk dünyasının birçok lehçesinde çok az farkla bugün bile yaşayan söz varlıklarına yer verilebilir. Örnek verilecek olursa: Türkiye Türkçesinde “Akıl yaşta değil baştadır.” Kazak Türkçesinde çok az bir farkla “Akıl jasta emes basta.” olarak söylenmektedir. Buna benzer birçok ifade ders kitaplarına

¹⁰⁸ Erdal Bay, Servet Demir, Osman Mert ve diğer, “Kültürler Arası Eğitim Bağlamında Türk Dünyası Vatandaşlığı Ders Programı geliştirilmesi Projesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, s.4/1 (2015): 89-90.

konulabilir ve Türk dünyasının diğerk coğrafyalarında da var olduğu haritalarla görsellerle gösterilebilir. Böylece çocuklarda Türk dünyasına yönelik bir ilgi oluşturulabilir.

- Ders kitaplarında Türk dünyası kültür unsurları noktasında yapılacak çalışmalar bir bakıma Türkiye'nin son yıllarda titizlikle üzerinde durduğu “Kültürel Diplomasi” çalışmalarına da katkısı olabilir. Türkiye'nin etki alanını geliştirmesinde rol oynayabilir.

KAYNAKÇA

- Akar, Ali. “Kazak Türkçesinde Köktürkçe Sözlüksel Unsurlar”. **Türk Dünyası Dil ve Edebiyatı Dergisi**, s.20 (2005): 21-26
- Arıcı, Ali Fuat. “Türk Dünyası ve Türkçe Eğitimi”, **21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu** (Ankara: Eko Avrasya Yayınları 2011) s.245.
- Ali Yıldırım, Hakan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2014.
- Akarsu, Bedia. **Wilhelm Von Humboldt’da Dil- Kültür Bağlantısı**, İstanbul:Remzi Kitabevi, 1984.
- Aksan, Doğan, **Her Yönüyle Dil**, TDK yayınları, Ankara 2007.
- Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi(Başlangıçtan 1993’e)**, Kültür Koleji Yayınları 4, İstanbul 1994.
- Altınmakas, Layik, **Kazak Edebiyatı**, Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım A.Ş, İstanbul 2014.
- Andican, Ahat, **Değişim Sürecinde Türk Dünyası**, Emre Yayınları, İstanbul1996.
- Arat, Reşit Rahmeti. “Kazakistan”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 6, (İstanbul): 494.
- Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, Baha Matbaası, İstanbul, 1974.
- Baykal, Bekir Sıtkı, Atatürk ve Tarih, Belleten, xxxv/140 (Ankara 1971), Akt. Yusuf Halaçoğlu, **Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi 1**, Ankara 2002, Edit. Hasan Celal Güzel- Ali Birinci
- Baykara, Tuncer, **Türk Kültürü, IQ Kültür Sanat Yayıncılık**, İstanbul 2005.
- Bhikhu, Parekh, **Çok Kültürlülüğü Yeniden Düşünmek**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2002.
- Bozdağ, İsmet, **Atatürk’ün Avrasya Devletleri**, Tekin Yayınevi, İstanbul,1999.
- Bozkurt, Fuat, **Türklerin Dili**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- Cemiloğlu, Mustafa, **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi**, Aktüel Yayınları, İstanbul 2004.
- Çetin, Nursulu, Sosyal Dinamikler, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013/editör: Murat Yılmaz, Turgut Demirtepe, Ankara, Hoca Ahmet YESEVİ Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi, 2015.

- Demirel, Özcan, **Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı**, Pegem Akademi, Ankara 2012.
- Develi, Hayati, **Dil Doktoru**, Kesit Yayınları, İstanbul 2015.
- Duman, Tayyip ve Çakmak, Melek, **Ders Kitaplarının Nitelikleri, Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu**, Küçükahmet, Leyla , Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2011.
- Ercilasun, Ahmet Bican ‘‘Türk Bengü Taşları Üzerinde Genel Bir Değerlendirme’’ **Orhundan Anadolu’ya Uluslar arası Türkoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, ed. Şaban Doğan, Melis Sezen Güneş. İstanbul: Kesit Yayınları, 2018: 723.
- Ercilasun, Ahmet Bican , **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Akçağ Yayınları, Ankara 2011
- Ercilasun, Ahmet Bican- Akkoyunlu Ziyat, **Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugât’t Türk**, TDK Yayınları, Ankara 2018.
- Erdal Bay, Servet Demir, Osman Mert ve diğer, ‘‘Kültürler Arası Eğitim Bağlamında Türk Dünyası Vatandaşlığı Ders Programı geliştirilmesi Projesi’’, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, s.4/1 (2015): 89-90.
- Ergin, Muharrem, **Orhun Abideleri**, MEB Yayınları, İstanbul, 1979.
- Ergin, Muharrem, **Üniversiteler İçin Türk Dili**, Bayrak Basım Yayım Tanıtım 2000.
- Fidan, Nurettin /Erden,Münire, **Eğitime Giriş**, Alkım Yayınevi, Ankara Basım Tarihi Belirtilmemiş,
- Gül, Adullah. ‘‘Türkiyenin Türk Dünyası İlişkilerine Genel Bir Bakış, **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, 1997.
- Gülcan Ültanır, ‘‘Eğitim ve Kültür İlişkisi-Eğitimde Eğitimde Kültürün Hangi Boyutlarının Genç Kuşaklara Aktarılacağı Kaygısı’’ **GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, cilt, 23, sayı. 3 (2003): 291.
- Günay, Doğan, **Dil ve İletişim**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2004.
- Güneş, Firdevs, **Yetişkin Eğitimi(Halk Eğitimi)**, Ocak Yayınları, Ankara 1996.
- Roux, Jean-Paul, **Türklerin Tarihi Pasifikten Akdenize 2000 Yıl**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.
- Hançerlioğlu, Orhan, Türk Dili Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- Hançerlioğlu, Orhan, **Toplumbilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.
- Hengirmen, Mehmet, **Türkçe Dilbilgisi**, Engin Yayınları, Ankara 2015.

<https://aa.com.tr/tr/dunya/turk-konseyi-uyeleri-ortak-turk-edebiyati-taslaginda-uzlasti/1110721>

<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/ortak-turk-tarihi-ders-kitabi-projesi/59cba71701a30a03c8241192>

<http://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>

http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2597_0.html

<http://www.mfa.gov.kz/tr/istanbul/content-view/kazakistan-2050-strategiasy-3>

Kafkasyalı, Savaş, “Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya”, **Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları**, Ankara-Türkistan, 2012.

Kaplan, İbrahim. “Kazakistan’daki Ortaokul Ana Dili Ders Kitaplarında Köktürkçe Unsurlar”. **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, s.6/1, (2017): 408.

Kaplan, Mehmet, **Kültür ve Dil**, Dergah Yayınları, İstanbul 1986.

Kaplan, Mehmet, **Türk Milletinin Kültürel Değerleri**, MEB Yayınları, İstanbul 1977.

Kassymbay, Anara. “Kazakistan’da Ulus Devlet İnşası Sürecinde Dil Politikası”. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Kaskabasov, Seyit. “Kazak Folklorundaki Korkut Anlayışı”. “**Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları Uluslararası Sempozyumlar Bildiri Kitabı**”, 25-28 Ekim 2010, TÜRKSOY ve Yakın Doğu Üniversitesi, Ankara 2011, s.16.

Kâşgarlı, Mahmud, **Divanü lügati’t Türk**, Eğitim Kitabevi Yayınları, Haz: Fuat Bozkurt, İstanbul 2012.

Kesici, A.Kayyum, **Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Kıdırali, Darhan, Ortak Tarih Bilincine Doğru, **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara, 2013.

Kolcu, Ali İhsan, **Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı 1**, Salkım Söğüt Yayınları, Ankara, 2006.

Kongar, Emre, **Kültür Üzerine**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994.

Köseoğlu, Nevzat, **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler**,

- Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.
- MENZ, Astrid , **Tehlikedeki Türk Dilleri**, Hoca Ahmet Yesevi Uluslar arası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, Ankara-Astana 2016
- Milli Eğitim Bakanlığı, **Türkçe Dersi Öğretim Programı** (Ankara,2018), 8.
- Nazym, Shuinsina. “‘Türkiye’de Kazakistan Eğitim Sisteminin Örgütsel Yapısının Karşılaştırılması’”. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Nazarbayev, Nursultan.‘‘Geleceğe Doğru Manevi Uyanış’’, **Asya Avrupa**. s.17 (2017) : 20-21.
- Ortaokul Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı, Meb Yayınları,2017.
- Ortaokul Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı, Meb Yayınları, 2017.
- Ortaokul Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı, Ez-De Yayınları, Ankara 2017.
- Ortaokul Türkçe 8. Sınıf Ders Kitabı, Meb Yayınları, 2017.
- Ortaokul Kazak Dili 5. Sınıf Ders Kitabı, Atamura Yayınları, Almatı 2015.
- Ortaokul Kazak Dili 6. Sınıf Ders Kitabı, Atamura Yayınları, Almatı 2015.
- Ortaokul Kazak Dili 7. Sınıf Ders Kitabı, Atamura Yayınları, Almatı 2016.
- Ortaokul Kazak Dili 8. Sınıf Ders Kitabı, Mektep Yayınları, Almatı 2012.
- Öncül, Remzi, **Eğitim ve Bilimleri Sözlüğü**, MEB Yayınları, İstanbul 2000.
- Özer, Ozankaya, **Toplumbilim**, Cem Yayınevi, İstanbul 1999.
- Özey, Ramazan, **Kültürel Coğrafya**, İstanbul 2014.
- Özey, Ramazan , **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, Aktif Yayınevi, İstanbul 2002.
- Özüçetin, Yaşar. “‘Kazakistan’da Kiril Alfabetinden Lâtin Alfabetine Geçişin Tâbi Tutulduğu Mütalâa ve Değerlendirmeler’”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, y. 6, s. 68 (2018) : 20.
- Özkan, Nevzat, **Türk Dünyası Nüfus Sosyal Yapı Dil Edebiyat**, Geçit Yayınları, Kayseri 1997.
- Paul roux, Jean, **Türklerin Tarihi Pasifikten Akdeniz’e 2000 Yıl**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2004.
- Polat, Hilat. “‘1950’den Günümüze Lise Türk Dili ve Edebiyatı Müfredatlarında Türk Dünyası Edebiyatına Verilen Yerin İncelenmesi’”. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

- Polat, Tülin, **Türkiyenin Ders Kitapları Ortaöğretim Ders Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım**, Cem Yayınevi, İstanbul 1991.
- Rısbayeva, Güldana, **Kazak Tili Grammatikalık Anıktağış / Kazak Dili Açıklamalı Dilbilgisi**, Atamura Yayınları, Almatı 2008.
- Sakaoğlu, Saim, **Dede Korkut Kitabı İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar**, Selun Yayınları, Konya 1998.
- Saray, Mehmet, **Atatürk ve Türk Dünyası**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.
- Sever, Sedat, **Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme**, Anı Yayıncılık, Ankara 2004.
- Sönmez, Veysel, **Eğitim Felsefesi**, Anı Yayıncılık, Ankara 2005.
- Söylemez, Orhan, **Bağımsızlığının 10. Yılında Kazakistan Cumhuriyeti**, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Şahin, Hasan. “Etkili Bir Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Nitelikleri”, **Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2004, sayı 9,s.367
- Togan, Ahmet Zeki Velidi, **Hatıralar, Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türklerinin Milli Varlık Ve Kültür Mücadeleleri**, İstanbul,1969.
- Turan, Şerafettin, **Türk Kültür Tarihi**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2002.
- Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) MEB, Ankara 2017, s.21.
- Türk Dünyası Kültürel Mirası Envanter Çalışması, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Türk Dünyası Somut Olmayan Kültürel Mirasları Envanter Çalışması, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Türkeş G, Umay, “Türk Kültürünün Değerlendirilmesi İle İlgili Bir Öneri Ve Kültür Değiştirme Alanında Önemli Bir Örnek”, **Türkler Ansiklopedisi**, c.9, (Ankara: 2002): 811
- V. Doğan, Günay, **Kültürbilime Giriş**, Papatya Yayınları, 2016.
- Yaman, Ertuğrul, **Gaspıralı İsmail ve Türkçede Birlik**, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.
- Yıldırım, İbrahim, **Ontüstik Kazakistan Balalar Oyındarı/Güney Kazakistan Çocuk Oyunları**, Hoca Ahmet Yesevi Uluslar arası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, Türkistan 2011.

Yılmaz, Mehmet, **Çağdaş Türk Dünyası Tarihi (Ders Notları)**, Palet Yayınları, Konya 2012.

Ziya, Gökâl, **Türk Medeniyeti Tarihi**, Kùltür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.

EKLER

Ek-1 ORTAK TÜRK TARİHİ DERS KİTABI

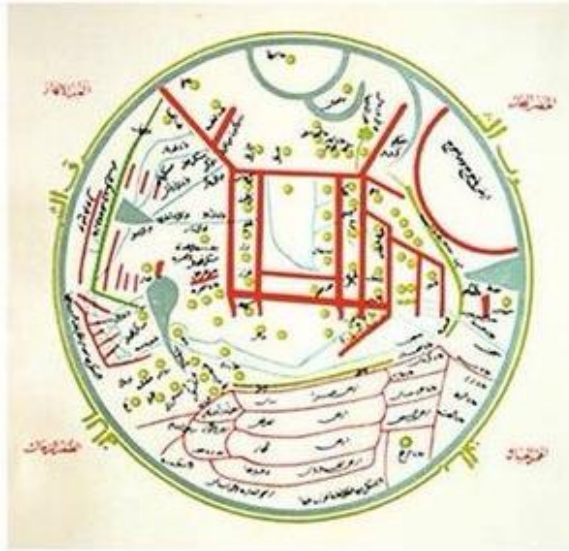

ULUSLARARASI TÜRK AKADEMİSİ

«ORTAK TÜRK TARİHİ»

(En Eski Dönemlerden Miladi 15. yüzyıla Kadar)

8. Sınıf

Astana – 2015

Ek-2 KAZAKİSTAN KÜLTEGİN HATIRA PARASI

ÖZGEÇMİŞ

MEHMET HAN
KARAMAN

ADRES : Orhantepe Mh. Hamitbey Sk. No: 5 Kartal/ İstanbul
GSM : +90 534 611 72 49
E-POSTA : karaman1923@hotmail.com

DOĞUM TARİHİ : 31.10.1984
DOĞUM YERİ : Erzurum

EĞİTİM DURUMU : Yüksek Lisans (Öğrenci)
MEDENİ DURUMU : Bekar
EHLİYET : B
ASKERLİK DURUMU : Yapıldı

ÇALIŞMA DURUMU
Milli Türk Talebe Birliği/Suriyeli Mültecilere Türkçe Öğretimi
Aziz Mahmud Hudayi Vakfı (İlam Akademisi) /Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi

LİSE	: Erzurum Lisesi
LİSANS	: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyat Öğretmenliği (2007-2012)
YÜKSEK LİSANS	: Yıldız Teknik Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü (Tez Aşamasında) Tez Konusu: "Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Türk Dünyası Kültür Unsurları Üzerine Bir Araştırma"
YABANCI DİL	: İngilizce/YDS :60 puan, Rusça: İyi Derecede, Kazakça: İyi Derecede
İŞ DENEYİMLERİ	: Türkçe Okutmanlığı Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi Sabahattin Zaim Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Aziz Mahmud Hudayi Vakfı (İlam Akademisi) /Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi Türkçe Öğretmenliği Suriye Çiçeği Okulu Rehber Öğretmenlik Yunus Emre Enstitüsü- Türkçe Yaz Okulu Kampı Türkçe Öğretmenliği Sabri Taşkın Ortaokulu Türkçe Öğretmenliği Milli Türk Talebe Birliği/Suriyeli Mültecilere Türkçe Öğretimi

BİLGİSAYAR BİLGİLERİ	: Microsoft Ofis Programları
SERTİFİKA BİLGİLERİ	: Yabancılar Türkçe Öğretim Sertifikası (2014) Yunus Emre Enstitüsü - Gazi Üniversitesi - Ankara Üniversitesi TÖMER Rusça - Kazakça Dil Sertifikası Hoca Ahmet Tesevi Türk Kazak Üniversitesi Bağlama ve Ud Müzik Sertifikası İsmek
BİLİMSEL ÇALIŞMALAR	: Kazak Türkçesinde Zaman ve Anlam Kaynakları (2010) Reşat Nuri Güntekin'in "Acımak" adlı romanının Kazak Türkçesine Çevirisi (2012) Lisans Bitirme Tezi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
HOBİLER	: Türk Sanat Müziği ve Türk Halk Müziğinde İcra Düzeyinde Çalışmalar. Türk Tarihi ve Türk Edebiyatı Üzerinde Çalışmalar.